

בס"ד

**יסודות
הלכות
יום טוב**

הכתובת להשיג את הספר

בליצר

רח' אהרן אשכולי 125/27 רמות ב'

ירושלים

טל' 052-7613292

דוא"ל B5879296@gmail.com

מהדורה שניה מתוקנת ומורחבת

תשע"ו

מכתב מהגאון הגדול ר' דוד כהן שליט"א ראש ישיבת חברון

ספר מנ"א תשע"ה
מכתב ידידות

הנה הראני חביבי הנעלה והמצוין מבחירי וחשובי בוגרי ישיבתנו הק' ישיבת חברון כנסת ישראל
ספר שלם שחיבר ביסודות הל' יו"ט העוסק בביאור הסוגיות של הל' יו"ט עם היסודות הנוגעים
להלכה ולמעשה ועד דברי הפוסקים בזה, והוא ספר מיוחד מאד המעמיד את היסודות של הל' יו"ט
משורש הסוגיא והראשונים ועד השו"ע ונושאי כליו ומברר כל נושא היטב לכל צדדיו ופרטיו בשפה
ברורה ובהירה בעומק העיון בסברא ישרה ובהיקף רב ומגיע עד הענפים הנוגעים להלכה ולמעשה,
והנה אין ספר זה בא לפסוק הלכה למעשה אלא להעמיד את יסודות הדברים והרחבתן בעומק
הסוגיא ויהיה בו תועלת מרובה לכל מי שעוסק בסוגיות אלו ובנושאים אלו להכנס לשערי יסודות
הל' יו"ט, ואין לי אלא לברכו שימשיך בדרך עליה ויזכה לזכות הרבים בתורתו הרחבה להגדיל תורה
ולהאדירה.

בס"ד מנ"א תשע"ה

מכתב ידידות

הנה הראני חביבי הנעלה והמצוין מבחירי וחשובי בוגרי ישיבתנו הק' ישיבת חברון כנסת ישראל
ספר שלם שחיבר ביסודות הל' יו"ט העוסק בביאור הסוגיות של הל' יו"ט עם היסודות הנוגעים
להלכה ולמעשה ועד דברי הפוסקים בזה, והוא ספר מיוחד מאד המעמיד את היסודות של הל' יו"ט
משורש הסוגיא והראשונים ועד השו"ע ונושאי כליו ומברר כל נושא היטב לכל צדדיו ופרטיו בשפה
ברורה ובהירה בעומק העיון בסברא ישרה ובהיקף רב ומגיע עד הענפים הנוגעים להלכה ולמעשה,
והנה אין ספר זה בא לפסוק הלכה למעשה אלא להעמיד את יסודות הדברים והרחבתן בעומק
הסוגיא ויהיה בו תועלת מרובה לכל מי שעוסק בסוגיות אלו ובנושאים אלו להכנס לשערי יסודות
הל' יו"ט, ואין לי אלא לברכו שימשיך בדרך עליה ויזכה לזכות הרבים בתורתו הרחבה להגדיל תורה
ולהאדירה.

הכו"ח לכבודן של עמלי תורה
דוד כהן

RABBI NOSSON HAKOHEN
KOPSHITZ
RABBI OF THE ORTHODOX COMMUNITY
NACHLA UMENUCHA - BET SHEMESH

הרב נתן הכהן קופשיץ
רב דקהילת החרדים
נחלה ומנוחה - בית שמש

בס"ד, יום שני אדר

באך
האם תוכלו רבי מרדכי ביליצר שליט"א
קיבלתי את הקונטרס שלענין צדקה וכו' וכו' וכו'
בשם יסודות ה' יו"ט וכו' יסודות חזקים על ה' יו"ט
בטוטרס דיסקינה בחירה וכו' וכו' וכו' וכו' וכו'
אנני אכיר לכתוב מכתב מכתב אכילת זכרון אר הרה"מ
ולשם הרה"מ של חלקי זכרון אר הרה"מ וכו' וכו' וכו' וכו' וכו'
דיסקינה כח
רש"מ העסקאות

ר"ח הרב מבריסק 20, נחלה ומנוחה - בית שמש, מיקוד 99573, טל' 02-9919927

כבוד

המו"מ הרה"ג רבי מרדכי ביליצר שליט"א

קיבלתי את הקונטרס שמעכ"ת עומד להוציא לאור בשם 'יסודות ה' יו"ט'

ובו יסודות חזקים על ה' יו"ט, בטוטר"ד בסברא ברורה והבנה בהירה.

והנני לברכו שיזכה תמיד לזכות ולזכות את הרבים

ולישב באהלה של תורה מתוך שלות הנפש והרחבת הדעת

בברכת כהן

נתן הכהן קופשיץ

מהדורה זו מוקדשת

לעילוי נשמת

סבי זקני הרה"ג ר' אפרים ב"ר פנחס הלוי ביליצר זצ"ל

דיין ומו"צ ק"ק בעטלהן

ומשפחתו הי"ד

שנעקדו ביו"ט שני של שבועות

ז' סיון תש"ד

ולעילוי נשמת

סבי הרב חיים אליהו ב"ר אפרים הלוי ז"ל

נלב"ע ט' סיון תשס"ג

ת. נ. צ. ב. ה.

דברים אחדים

חיבור זה נועד לברר, לסדר ולהגיש את היסודות והכללים של הלכות יום טוב בצורה בהירה ושווה לכל נפש.

שהנה הלכות אלו אין יד הכל ממשמשת בהם מאחר שהם באים מזמן לזמן, ומאחר שצריכים עיון רב מפני עמקם ודקותם. גם העוסקים בסוגיות הגמרא בענייני יו"ט מתקשים למצוא בהם משנה ברורה והלכה ברורה במקום אחד מכיון שהכללים והיסודות מפוזרים בין ההלכות השונות ואינם מקובצים במקום אחד.

אף בימי המועדים אין הלכות יום טוב זוכים למקומם הראוי להם מפני העניינים השייכים לכל מועד ומועד. לכן אמרתי ללקט, לסדר ולערוך בס"ד את עיקרי וכללי ההלכות כדי לפתוח פתח להכנס בשערי הלכות יו"ט, וכדי להעיר ולעורר לנידונים והספקות הרבים שבהם.

כמו"כ השתדלתי שהספר יועיל לשמש כמראה מקום ללומדי הלכות יום טוב ולציין לשרשי ההלכות במקומם בדברי השו"ע והמ"ב ובספרי האחרונים.

וכמובן שאין לסמוך על הדברים המופיעים בספר הלכה למעשה, שכדי לאסוקי שמענתא אליבא דהלכתא יש ללמוד במקור הדברים בסוגיות הגמרא והראשונים, ואין הספר עוסק אלא בכללי ויסודי ההלכות. גם במקום שהובאו דברי הפוסקים בדברים הנוגעים למעשה אין זה אלא לציון ולמראה מקום למען יבררו כל דבר ודבר ותרבה הדעת בהלכות אלו.

אודה בזאת לרבנים הגאונים שהקדישו מזמנם לעבור על הספר: הרה"ג ר' ישראל גנס שליט"א, והרה"ג ר' פנחס שוב שליט"א (שעברו על המהדורה האשונה), הרה"ג ר' שלמה לינצ'נר שליט"א, הרה"ג ר' צבי וידר שליט"א, הערותיהם והארותיהם החשובים שובצו בפנים הספר.

כמו כן אודה לכל המסייעים ובראשם לחברי שעסקתי עמם בהלכות אלו, וכן לכל מי שהעיר, הוסיף והאיר את עיני לאחר המהדורה הראשונה.

ועל הכל מודה אני להי"ת על שהגיעני עד הלום ועל חסדיו וטובותיו המרובים שמשפיע עלי מעודי, ואני תפילה שלא תצא תקלה מתחת ידי, ואבקש ממי שמוצא איזה חסרון או טעות ח"ו שיודיעני ואשתדל לתקנו בס"ד.

בס"ד אייר תשע"ו

מרדכי ביליצר

ידיעות למעיין

א. הספר קהלת יעקב שהובא בפנים הוא פירוש לשו"ע אעה"ז ואו"ח לרבי יעקב מליסא זל"ה (הודפס עם הספר תורת גיטין), ובמקום שנכתב קה"י (בר"ת) הכוונה לקהלות יעקב להגרי"ק זל"ה.

ב. הספר מלאכת יו"ט הוא ספר על ענייני מלאכת יו"ט מהג"ר משה סוקולובסקי זל"ה בעל האמרי משה.

ג. הציונים לספר שמירת שבת כהלכתה (שש"כ) ח"א צוינו לפי המהדורה החדשה.

החילוקים בין שבת ליום טוב

משו"ת יד אפרים בכת"י (ח"ז סי' פ"א) לזקני הגאון ר' אפרים הלוי

בליצר זצ"ל הי"ד דיין ומו"ץ בק"ק בעטלהן

הרשב"א עיי"ש. ורבי יהודא מתיר אף
מכשירי אוכל נפש.

ד] ביר"ט אמרינן מתוך שהותרה לצורך
הותרה נמי שלא לצורך אבל לא בשבת
(ביצה ל"ז ע"א).

ה] ביר"ט אמרינן הואיל אי מקלעי לי
אורחים חזי לי אבל לא בשבת (עיין פסחים
מ"ו ע"ב ובתוס' שם ד"ה רבה).

ו] משילין פירות דרך ארובה ביר"ט אבל לא
בשבת [ביצה ל"ה ע"ב].

ז] מוקצה ביר"ט חמור משבת (עיין בריש מס'
ביצה ב' ע"ב).

ח] אי אמרינן הבערה ללאו יצאת א"כ
הבערה מותר ביר"ט (כ"כ התוס' פ"ק
דפסחים ה' ע"ב ד"ה לחלק בשם הריב"א)
וכן דעת הרמב"ן מובא בב"י סי' תתק"ו ועי'
בשו"ת מהר"ם שיק או"ח סי' ע"ב.

ט] מעביר ד' אמות ברשות הרבים [העלה
בס' בינה לעתים מהפלתה על הרמב"ם הל'
יר"ט פ"א ה"ד] דלא שייך ביר"ט (עי' בשו"ת
כתב סופר חלק או"ח סי' ס"ח), ועי' מנ"ח
מצוה רצ"ח בסופו שכ' דשייך.

י] שביטת בהמתו אינו מצווה ביר"ט [עי'
רמ"א או"ח סי' רמ"ו סעי' ג'].

יא] מכשירי אוכל נפש לר"י מותר ביר"ט
ואסור בשבת [כמבואר במגילה ז' ע"ב
עיי"ש].

יב] מחמר אחר בהמתו מותר ביר"ט [עיין
בב"י או"ח סי' תצ"ה הביא ב' דעות בזה ועי'
מג"א סי' רמ"ו].

נשאלתי לבאר החילוק שיש בין שבת ליר"ט
כל מה שיש איזה צד הפרש ביניהם.

א] חומר שבת מיר"ט שיש בו איסור סקילה
וכרת משא"כ יר"ט לית בי' רק מלקות.

ב] חילוק מלאכות לשבת ואין חילוק
מלאכות ליר"ט (פסחים מ"ח ע"א).

ג] אין בין שבת ליר"ט אלא אוכל נפש בלבד
(מגילה ז' ע"ב ביצה ל"ו ע"ב) אמנם לא קיי"ל
כסתם משנה זו דב"ש היא ולא ב"ה כמבואר
שם בש"ס ביצה ל"ז ע"א ואיכא נמי טובא.
ולכאורה הי' יכול הש"ס לומר ב"ה היא ותנא
ושייר ואין לומר דמאי שייר דהאי שייר דהא
איכא טובא. ואפשר משום דתני אין בין לא
שייך לומר תנא ושייר כמבואר בגמרא
תענית י"ג ע"א וי"ד ע"א ובמס' ב"ק ס"ב
ע"ב. אמנם התוס' במס' מגילה ח' ע"א שכ'
דאפשר לומר תנא ושייר אפי' היכא דתנא
אין בין א"כ אמאי לא משני הש"ס כן, ונראה
עפ"י שכ' החיד"א בספרו עין זוכר מערכת
הש' אות ב' בשם הראשונים דטפי עדיף
לאוקמי מתניתין כיחידאה ולא לשבושי
לתנא לאוקמי' כרבים ותנא ושייר דשינויא
דחיקא עיי"ש, וכאן נמי נראה יותר לאוקמי'
אפי' כב"ש מלומר תנא ושייר בפרט דמתני
אין בין. עוד אפשר עפ"י מה שכ' הנוב"י
תנינא חיר"ד סי' ר"ה ור"ו דלא שייך תנא
ושייר כי אם דשייר מקצת אבל להיות פרוץ
מרובה מעומד שישיר יותר ממה שחשיב
לא שמעני עיי"ש, ועי' בשו"ת שם אריה יר"ד
סי' ס"ב מזה ומובא בילקוט הרועים אות ת'
וכמו כן כאן שייך יותר ממה שחשוב אבל
עיין בשו"ת אבני זכרון ח"ב סי' כ"ט שהעיר
על הנוב"י מתוס' ב"ק ס"ב ע"ב ודו"ק. וצ"ע
דברי התוס' שבת קי"ד מש"כ שם בשם

ג] תחומין ביר"ט חקר במנ"ח מצוה רצ"ה אי שייך ביר"ט מה"ת עיי"ש. וכן בשו"ת מהר"ם שיק אר"ח סי' ע"ב ושו"ת מהר"י אסאד אר"ח סי' ע', שו"ת חת"ס אר"ח סי' קנ"ב..

ד] יר"ט הוי עשה ול"ת אבל שבת לא הוי רק ל"ת (כן כתב במהר"ם לובלין במס' שבת קל"ב ע"ב) וקצת צ"ע ממס' שבת סוף פרק אלו קשרים ודו"ק.

טו] בשבת מלאכה שאינה צריכה לגופה פטור משא"כ ביר"ט (כ"כ הפנ"י במס' שבת מ"ו וכ"כ בתבואת השדה).

טז] יש דעות שהמן הי' יורד ביר"ט ורק בשבת לא ירד (עיין תוס' ביצה ב' ע"ב ד"ה והי') ועי' עוד תוס' פסחים קט"ז ע"א ד"ה מה.

יז] בשבת איכא נשמה יתירה ולא ביר"ט (כ"כ התוס' בפסחים ק"ב ע"ב בד"ה רב ועיין בתוס' ביצה ל"ג ע"ב ד"ה כי הוינן).

יז*] טלטול מוקצה התירו ביר"ט משום אוכל נפש ולא בשבת (תוס' ביצה ח' ע"א ד"ה א"ר יודא ותוס' ביצה כ"ח ע"ב ד"ה גריפת ותוס' ביצה ל"א ע"ב ד"ה אמר ר"ז).

יח] אש של גיהנום שובת בשבת אבל לא ביר"ט (כן נראה מתוס' ביצה ל"ג ע"ב ד"ה כי הוינן עיי"ש) ועיין במדבר קדמות מערכת ג' אות י"ב בשם המרדכי פרק ערבי פסחים.

יט] עיין רמב"ם פ"י מהל' אבל שפסק דברים שבצנעא נוהג רק בשבת אבל לא ביר"ט.

כ] עיין בחיי אדם כלל ס"ה סעי' ל"ג בשם הש"ע במוקצה מדעת יש בהם ד' דברים שאסורים ביר"ט ומותרים בשבת, ועי' לקט שושנה תרצ"ה סי' ל'.

כ"א] בית שמאי סברי שמוזהרים בשבת על שביית כלים אבל לא ביר"ט (כ"כ בשו"ת קרן לדוד חאר"ח סי' ע"ה אות ז').

כ"ב] אין מילדין הבהמה ביר"ט אבל מסעדין ודוקא ביר"ט אבל בשבת אסור לסעוד (עיין בש"ע אר"ח סי' של"ב).

כ"ג] האי פלוגתא אי צעב"ח דאו' או דרבנן כ' הפרי מגדים באר"ח סימן ש"ח (בא"א ס"ק ס"ט) דפלוגתתם לא הוי רק ביר"ט אבל בשבת לכו"ע דאו', ועיין בשו"ת קרן לדוד אר"ח סי' צ"ב ודו"ק.

כ"ד] בשבת מותר תענית חלום משא"כ ביר"ט (מהרי"ל סוף הל' יר"ט) דוקא יר"ט של שבועות עיין מג"א סי' תר"ד סק"א, וחי' סי' תצ"ד סק"ח וש"ע הרב סי' תצ"ד.

כ"ה] שאני שבות שבת משבות יר"ט (ביצה כ"א ע"א ועיין ביצה ל"ב ע"א) ועיין בספר מגן אבות למהר"ם בנעטה שמאסף החילוקים בשבת ליר"ט ואין תח"י לעיין בו.

כ"ו] מניחין נר על גבי דקל בשבת ואין מניחין נר ע"ג דקל ביר"ט (שבת מ"ה ע"א רמב"ם פ"ה מהל' שבת ופ"ד מהל' יר"ט הל' ה', אר"ח סי' רע"ז סעי' כ' וסימן תקי"ד סעי' ו').

כ"ז] דעת רש"י בר"ה ל' ובפ' בהר כ"ה ט' לדעת פנ"י ר"ה ל' ולדעת מצפה איתן בהגהות הש"ס ר"ה כ"ט, דתקיעת שופר בשבת הוי אסור מה"ת באיסור עשה וביר"ט מותר עיי"ש.

כ"ח] בנין בכלים בשבת החמירו ולא ביר"ט (תוס' ביצה כ"ב ע"א ד"ה וב"ה).

כ"ט] טבילת כלים והשקת מים יש חילוק בין שבת ליר"ט (תוס' ביצה כ"ב ע"א ד"ה וב"ה).

ל] מזמנין את הנכרי בשבת ואין מזמנין את הנכרי ביר"ט גזירה שמא ירבה בשבילו (ביצה כ"א ע"ב טושו"ע אר"ח סי' שכ"ה ס"א וסי' תקי"ב ס"א

תוכן הפרקים

12	א. מלאכות אוכל נפש
18	ב. כללי אוכל נפש
28	ג. מכשירי אוכל נפש
34	ד. מתוך שהותרה לצורך הותרה שלא לצורך
41	ה. הבערה וכיבוי ביום טוב
46	ו. מלאכה לצורך מחר ועירוב תבשילין
51	ז. ריבוי בשיעורים
53	ח. הוצאה, רשויות ותחומין ביום טוב
55	ט. מוקצה ביום טוב
57	י. דינים ואיסורים שונים ביום טוב
67	י"א. יום טוב שני של גלויות ושל ראש השנה
71	י"ב. הנהגת ומצוות יום טוב

משרשי המצוה, כדי שיזכרו ישראל הניסים הגדולים שעשה השם להם ולאבותיהם וידברו בם ויודיעום לבניהם ולבני בניהם, כי מתוך השביתה בעסקי העולם יהיו פנויים לעסוק בזה, שאילו היו מותרים במלאכה ואפי' במלאכה קלה היה כל אחד ואחד פוגע לעסקו, וכבוד הרגל ישכח מפי עוללים גם מפי הגדולים.

ועוד יש תועלות רבות בשביתה, שמתקבצין כל העם בבתי כנסיות ובבתי מדרשות לשמוע דברי ספר וראשי העם ידריכום וילמדום דעת, וכעין מה שאמרו זכרונם לברכה משה תקן להם לישראל שיהיו דורשין בהלכות הפסח בפסח והלכות עצרת בעצרת.

(ספר החינוך מצוה רח"צ)

תוכן ענינים מפורט

פרק א'

מלאכות אוכל נפש

היתר אוכל נפש. מלאכות אוכל נפש האסורות. מלאכות שאין עיקרם לאכילה.

פרק ב'

כללי אוכל נפש

הצרכים הנחשבים אוכל נפש. דבר השווה לכל נפש. צורך גבוה וצורך גוי או בהמה. מלאכה לצורך חול. מלאכה לצורך יום טוב אחר. אופן ושיעור האכילה. באפשר להשיג את האוכל בלא מלאכה. ספק צורך אוכל נפש. מלאכת אוכל נפש שנעשית עמה מלאכה נוספת שאין בה צורך.

פרק ג'

מכשירי אוכל נפש

היתר מכשירי אוכל נפש. הגדרת מכשירי אוכל נפש. הגדרת אפשר לעשותם מערב יום טוב. פסק ההלכה בדין מכשירי אוכל נפש. מכשירי שאר צרכי היום.

פרק ד'

מתוך שהותרה לצורך הותרה שלא לצורך

דין מתוך. מלאכה שלא לצורך יום טוב. באלו מלאכות נאמר דין מתוך. דין מתוך במלאכות שאין עיקרם לאכילה. מתוך במכשירי אוכל נפש. מתוך להתיר מכשירין. אם אומרים מתוך במכשירין.

פרק ה'

הבערה וכיבוי ביום טוב

מלאכת הבערה. יצירת אש ביום טוב. מלאכת כיבוי. גרם כיבוי.

פרק ו'

מלאכה לצורך מחר ודין עירוב תבשילין

דין הואיל. אם אומרים הואיל ומתוך כאחד. הכנה לצורך חול בדבר שאינו מלאכה. תקנת עירוב תבשילין. הכנה דרבה.

פרק ז'

ריבוי בשיעורים

פרק ח'

הוצאה עירובין ותחומין ביום טוב

פרק ט'

מוקצה ביום טוב

דין מוקצה ביום טוב. טלטול מוקצה לצורך אוכל נפש.

פרק י'

דינים ואיסורים שונים ביום טוב

א. איסורי המלאכה ביום טוב. ב. שביתת עבדו ובהמתו ביום טוב. ג. איסור טירחא ביום טוב. ד. עובדין דחול ושבותין. ה. אמירה לגוי ואיסורים התלויים בדיבור. ו. הפרשת תרומות ומעשרות. ז. הטבלת והכשרת כלים. ח. רחיצה ביום טוב. ט. הנאה ממעשה יום טוב. י. גרמא ביום טוב. י"א. דיני הקרבנות ביום טוב.

פרק י"א

יום טוב שני של גלויות ושל ראש השנה

דין יום טוב שני של גלויות. המקומות שנוהג בהם יום טוב שני. שני ימים טובים של ראש השנה. דיני יום טוב שני.

פרק י"ב

הנהגת ומצוות יום טוב

ערב יום טוב. תוספת יום טוב. הדלקת נרות. קידוש והבדלה. לימוד הלכות החג. חציו לה' וחציו לכם. כבוד ועונג. חיוב סעודה. לחם משנה. מצוות שמחה.

היתר אוכל נפש

שנינו במשנה במגילה דף ז: אין בין יום טוב לשבת אלא אוכל נפש בלבד, והדבר נלמד מהכתוב בפרשת בא (שמות י"ב, ט"ז) וביום הראשון מקרא קדש וביום השביעי מקרא קדש יהיה לכם כל מלאכה לא יעשה בהם אך אשר יאכל לכל נפש הוא לבדו יעשה לכם, ולמדנו שיום טוב הראשון ויום טוב האחרון של פסח מותרים במלאכת אוכל נפש¹, ובשאר ימים טובים לא נתפרש בתורה היתר אוכל נפש, וכתבו הראשונים שההיתר נלמד מלשון הכתוב במועדים (ויקרא כ"ג) כל מלאכת עבודה לא תעשו, ומלאכת אוכל נפש אין היא מלאכת עבודה, וכ"כ הרשב"א בעבוה"ק תחילת בית מועד, וכ"כ הרמב"ן על התורה שם (כ"ג ז') ובחידושו לשבת (ק"ז:). שמלאכת אוכל נפש היא 'מלאכת הנאה' ולא 'מלאכת עבודה'². וכן פירש המ"מ דברי הרמב"ם פ"א מהל' י"ט ה"א (ועי' שו"ת מהרלב"ח סי' נ"ג), אבל דעת ספר יראים (סי' ש"ד הביאו בהג' הרמ"ך על הרמב"ם שם) שכל המועדים נלמדים מפסח (ועי' בלשון הטור רס"י תצ"ה).

מלאכות אוכל נפש האסורות

יש לדון אם הותרו ביום טוב כל מלאכות אוכל נפש, ומצאנו בראשונים שלש שיטות עיקריות בזה וכפי שיבואר.

הרמב"ן (במלחמות) ו**הר"ן** בביצה תחילת פ"ג (וכן התוס' שם דף ג.) הביאו דברי הירושלמי (ביצה פ"א ה"י) שבמלאכות קצירה וטחינה והרקדה וי"א גם ברירה לא נאמר ההיתר של אוכל נפש, ונחלקו בירושלמי בטעם הדבר דעת ר' יוסי בשם ר"ל שנלמד מסמיכות הפסוק (שמות י"ב, ט"ז) אך אשר יאכל לכל נפש לפסוק שאחריו ושמרתם את המצות, וגילתה התורה שכל ההיתר של אוכל נפש הוא משעה שנאמר ושמרתם את המצות דהיינו משעת לישא, ולכן רק המלאכות שמלישה ואילך³ מותרות לצורך אוכל נפש, אבל קצירה וטחינה והרקדה אסורים אף שהם מלאכות אוכל נפש, ודעת חזקיה שנלמד מלשון הפסוק אך הוא לבדו יעשה לכם בלשון מיעוט, ובא למעט מלאכות אלו.

ופסקו **הרמב"ן** (שם) ו**הרא"ה** (בחידושו שם) כמשמעות הירושלמי שמלאכות אלו אסורות מן התורה, וביארו שמלאכות אלו כיון שדרך לעשותן לימים רבים לא התירה התורה אף לצורך

¹ בגדר ההיתר של אוכל נפש, כתב הר"ן (ביצה ט: מדה"ר) שהוא בגדר הותרה ולא דחוייה, ועי' גם ברא"ש יומא פרק ח' סי' י"ד, ועי' בספר מלאכת יו"ט (אות ג' וה') שכתב שדעת רש"י שהיא דחוייה והיינו שמצות שמחת יו"ט דוחה את האיסור מלאכה, (וכן משמע בר"ח שהובא בתוס' פסחים דף פ"ד. ד"ה ולא מילה עיי"ש, ועי' בתוס' יבמות ה: סוד"ה כולה, ועי' בשו"ת חת"ס או"ח סי' פ"ה וסו"ס קמ"ח, ועי' גם בשאג"א סי' ק"ב, ובישוע"י סי' תצ"ה סק"ב, ועי' לק' פ"ב הערה כ"א).

² הפמ"ג בפתיחה להל' יו"ט (ח"א פ"א אות ו') דן שלכאורה נפ"מ בין הדרשות בבישל מאכל איסור ואכלו ביו"ט אם לוקה על הבישול, שאם נלמד מאן אשר יאכל לכל נפש יש לומר שלא התירה התורה מאכל איסור, אבל אם ההיתר מחמת שאינה מלאכת עבודה א"כ גם במאכל איסור ס"ס אינה מלאכת עבודה, ועיי"ש שהעלה שאין נ"מ בין פסח לשאר יום טוב כיון שהוקשו זה לזה, וכן הוכיח בספר מלאכת יו"ט אות א' שודאי הוקשו כל ימים טובים לפסח עיי"ש (וכן מוכח ברשב"א בעבוה"ק שהביא גם הפסוק של אך אשר יאכל לכל נפש, וכן מפורש בספרי במדבר כ"ח, י"ח, הובא ברמב"ן עה"ת ויקרא שם).

³ ואין הכוונה לכל המלאכות בסדר ל"ט מלאכות מלישה ואילך, אלא למלאכות שעניינם בהכנת האוכל לאכילה, ולהוציא המלאכות שקודם לישא כגון קצירה וטחינה כמבואר בראשונים (עי' רשב"א שבת צ"ה. ומאירי ביצה כ"ג: ובמ"ב תצ"ה ס"ק י"ג, ובשעה"צ סי' ת"ק ס"ק כ', ועי' רמב"ן במלחמות ביצה י"ב. מדה"ר בענין מיתוק החרדל).

אוכל נפש, והוסיף הרמב"ן שגם מלאכת צידה לא הותרה אף שהיא מלאכה לצורך אוכל נפש ומשום שאינה ברשותו של אדם ונחשבת מלאכת עבודה (וטעם זה ישנו גם במלאכת קצירה), וכן דעת הרשב"א בעבודת הקדש (בית מועד שער א', וע"ע בחידושו לשבת צ"ה). שהמלאכות שקודם לשה אסורות מדאורייתא (וכתב שמסר הכתוב לחכמים לקבוע אלו מלאכות אסרה התורה) והביאו הגר"א בשו"ע (סי' תצ"ה ס"ב). אמנם כתב הרמב"ן (שם) שאף מלאכות אלו שעיקרן לימים רבים אם עושה באופן שדרך לעשותו ליומו מותר, ולכן התירו טחינת תבלין (בביצה דף י"ד). וכן נתינת יין למשמרת (בשבת קל"ז:),⁴ כיון שבזה דרך לעשות המלאכה לצורך היום (ובדעת הרשב"א עי' הערה כ"ב), והמגיד משנה (הל' יו"ט פ"א ה"ה) כתב שכל המלאכות שאדם עושה לימים הרבה נחשבים מלאכת עבודה ואסרתם התורה עיי"ש בטעמו.

שיטה שניה היא דעת התוספות בשבת (צ"ה. ד"ה והרודה), הר"ן (ביצה רפ"ג), והרא"ש (ביצה פ"ג ס"א) והביאו הטור (סי' תצ"ה), שמלאכות אלו שהם קצירה וטחינה בצירה וסחיטה וצידה אינם אסורים אלא מדרבנן, וביאר הר"ן שחכמים אסרו המלאכות הנעשות לימים הרבה (ואף צידת דגים נחשבת כמלאכה לימים הרבה כיון שנצודים מהיום למחר ולא לאותו היום), והרא"ש ביאר הטעם שאסרו חכמים מפני שדרך לעשות הרבה ביחד ודמי לעובדא דחול (וכ"כ התוס' בשבת שם), והטור הביא (בשם ר"י) הטעם שחששו שיקצור אדם כל שדהו ביום טוב וימנע משמחת יום טוב, אמנם באופן שדרכו רק לצורך היום מותר⁵ כמו טחינת תבלין⁶ וכנ"ל, וכתב הר"ן שגמרא שלנו חולקת על הירושלמי הנ"ל, והרא"ש והטור כתבו שהירושלמי אסמכתא בעלמא, (והר"ן הוסיף בסוף דבריו (הביאו הב"י שם) שעדיין אין הדבר מחוור כיון שביירושלמי מוכח שהוא מדאורייתא, וכן מוכח בפשטות מברייתא שהביאה הגמ' בשבת שם עכ"ד).

ושיטה שלישית היא שיטת רש"י (ביצה כ"ג:) והתוס' במגילה (ז: ד"ה כאן) והסמ"ג (ל"ת ע"ה בתחילת דבריו) ובה"ג (סי' ט"ז) והחינוך (מצוה רח"צ) ואו"ז (הל' פסחים סי' רמ"ח), שכל מלאכה שאפשר לעשותה קודם יום טוב אסורה מן התורה, וביאר החינוך שכיון שאפשר לעשותה מקודם יום טוב אין זה צורך אוכל נפש (והזכיר שיטה זו בשעה"צ סי' תצ"ה ס"ק י"ב).

ודעת הרמב"ם (שביתת יו"ט פ"א ה"ה) שמדאורייתא כל המלאכות שעיקרם לצורך אוכל נפש מותרות, וחכמים אסרו כל המלאכות שאפשר לעשותם מערב יום טוב (מלבד מלאכת הוצאה, ויתבאר לקמן בפ"ח), וכתב הטעם משום גזירה שמא יניח מלאכות שאפשר לעשותן מערב יום טוב ליום טוב ונמצא יום טוב כולו הולך בעשיית אותן מלאכות וימנע משמחת יום טוב ולא יהיה לו פנאי לאכול ולשתות (והראב"ד בהשגות שם כתב הטעם משום שמא יכוין מלאכתו ליום טוב ומרבה הטורח ליום קדוש) עכ"ד, (וכן דעת מהר"ל במנהגים הל' יו"ט אות ו' הובא בדרכ"מ סי' תצ"ה, וספר יראים סי' ש"ד).

⁴ וכן בחי' הרמב"ן שבת צ"ה. התיר חליבה ביו"ט מדאורייתא לצורך היום אף שהיא משום מפרק תולדה דדש (הביאו בבאוה"ל סי' תק"ה ס"א), ואמנם מלאכות קצירה וצידה אסרו הרמב"ן (במלחמות בביצה שם) בכל אופן מטעם שהם בדבר שאינו ברשותו של אדם והם בכלל מלאכת עבודה.

⁵ חוץ מקצירה וצידה שאסורים בכל אופן, וביאר הר"ן (שם) החילוק שכיון שמלאכות אלו גם כאשר נעשות לצורך היום נעשות באותה צורה שנעשות לצורך ימים רבים הלכו אחר רובה של מלאכה ואסרו לגמרי.

⁶ ולכאורה מה שהתירו ברירה בקטניות (באופנים מסוימים) כמבואר בביצה דף י"ד: לשיטתם הוא ג"כ מזה הטעם, וכן מבואר בשיטה מקובצת רפ"ג ובחי' הרא"ה דף י"ד: ועי' בזה בספר שביתת השבת סוף מלאכת בורר, אמנם סחיטת פירות מבואר בשו"ע סי' תצ"ה ס"ב שאסורה וצ"ב למה אין היתר באופן שרגיל לעשות ליומו ומפיג טעמו עיי' בשש"כ פ"ה הע' א' (ובהליכות שלמה הל' פסח פ"ט הע' י"ב, ועי' לקט הל' יו"ט פ"ו הערה ט').

⁷ ועיי"ש בשעה"צ שהוכיח דע"י שינוי מותר אף לשיטות אלו, ויש שנקטו בדעת רש"י שאינו אוסר אלא מדרבנן עי' בר"ן ביצה דף י"ב: ודף ט"ז. מדה"ר וב"ח סי' תצ"ה ובמגיני שלמה ביצה כ"ג: ובשו"ת באר יצחק סי' י"ג, ועי' בקהלת יעקב סי' תצ"ה ס"ב מה שביאר בשיטת רש"י, וע"ע מלאכת יו"ט אות ק"א.

ולמעשה, בשולחן ערוך (סי' תצ"ה ס"ב) כתב לענין המלאכות שדרכן לימים רבים (קצירה ודישה והרקדה וטחינה ובצירה וסחיטה וצידה) שאע"פ שהם מלאכות אוכל נפש אסרום חכמים, והט"ז ומ"א שם הביאו דעת מהרש"ל שאוסר מדאורייתא, וכן הגר"א והא"ר הביאו שיטת הרשב"א הנ"ל שאוסר מדאורייתא, וכן הביא במ"ב (שם ס"ק י"ג) שהרבה פוסקים סוברים שהמלאכות שדרכן לעשותם לימים רבים אסורות מדאורייתא ולא התירה תורה אלא מה שדרכן לעשות ליום זה כגון מלישה ואפיה ואילך.⁸

ונחלקו המחבר והרמ"א (שם ס"א) במלאכות המותרות אם יש איסור מדרבנן כאשר אפשר לעשותן מערב יום טוב, שדעת המחבר להתיר (וכמ"ש בביאור הלכה שם), והרמ"א כתב שאוסר מדרבנן לעשות ביום טוב כל שלא מפיג טעמו אם יעשה מערב יום טוב וכדעת הרמב"ם ומהרי"ל הנ"ל (ועל ידי שינוי התיר הרמ"א).

מלאכות שאין עיקרם לאכילה

עוד יש לדון באותן המלאכות שאין עיקרם באוכל נפש כגון אריגה ובנין אם הותר לעשותן ביום טוב לצורך אוכל נפש, והנה המגיד משנה (פ"א מהל' יו"ט ה"ד) נקט בדעת הרמב"ם שמלאכות שאינן באוכל כגון תפירה ואריגה ובנין לא הותרו כלל ואסורים מדאורייתא אפי' לצורך אוכל נפש. (פשטות כוונת המ"מ למלאכות שאין עיקרן לצורך אוכל נפש וכן הבין הלח"מ שם, אבל הפמ"ג בפתיחה להל' יו"ט רפ"ב ביאר כוונתו למלאכות שאינם נעשות באוכל ממש).

אמנם בדברי הראשונים מצאנו בכמה מקומות שהתירו שאר מלאכות לצורך אוכל נפש וכפי שיבואר.

הנה התוס' בשבת צ"ה. (ד"ה והרודה) נקטו לענין מגבן (עושה גבינה) שאף שבשבת חייב משום בונה, ביו"ט מותר מדאורייתא משום צורך אוכל נפש, וכן כתבו בחידושי הרמב"ן והר"ן והריטב"א שם (וכן משמע ברמב"ם הל' יו"ט פ"ג הל' י"ב שגיבון אסור רק מדרבנן וכמש"כ האחרונים), ובשו"ת הרשב"א (ח"א תקע"ו הובא בב"י ובשו"ע סימן תק"ט ס"ג) התיר לתפור עופות ביום טוב משום צורך אוכל נפש. ובגמ' ביצה ל"ד. מבואר שמותר למלוג העוף ביום

טוב (דהיינו שנותנים את הבשר עם העור ברותחין כדי להעביר את השער מן העור ע"מ לאכלו, והובא בשו"ע סי' תצ"ט ס"ב וסי' תק"ד) ואף שיש כאן מלאכה במה שמשיר את השיער כ' המ"ב (שם ושם) שמותר משום צורך אוכל נפש⁹, וכן מותר למרוט הנוצות לצורך אכילת העוף כמבואר ברמב"ן בבכורות פ"ג וברא"ש שם סי' ה' (ובמ"ב סי' תצ"ח ס"ק ס"ו וס"ח). עוד מצינו בר"ן בביצה דף ל"ב: (י"ח. מדה"ר) ובחי' הרא"ה שם שמותר מדאורייתא למרח פי התנור בטיט (לשמירת חומו), אע"פ שהוא ממחק, וביארו הר"ן (והביאו הב"י בסי' תק"ז) והרא"ה שהיא

⁸ עי' במ"ב סי' תק"י ס"ק כ"ג שהתיר לעשות מלאכה של ימים רבים ע"י גוי במקום צורך גדול, והיינו שסמך בכה"ג על השיטות שאינן אלא איסור דרבנן והוי שבות דשבות (ועי' בזה גם בפמ"ג תצ"ה בא"א ס"ק ד').

⁹ והגר"א בשו"ע שם ביאר שהוא מדין מכשירין וכ"כ המ"ב ס"ק ט"ו, ועי' ח"א כלל פ"ז ס"ב ועי' קהלת יעקב שם, ובחוט שני (סי' תקכ"ו ס"ב) כ' שודאי אין כוונת הרשב"א להתיר תפירה גמורה לצורך או"נ, והתיר רק תפירה בעוף שאינה תפירה מדאורייתא. והתופר תפירה גמורה כגון שתופר שק למלאות בו אוכלין לבשל (או קושרו קשר של קיימא) כ' בקהלת יעקב (שם) שאין היתר לצורך אוכל נפש, ונראה בדבריו שטעמו מפני שעושה לימים רבים והוא כקוצר וטוחן.

¹⁰ ומבואר מדבריו בסי' תק"ד דאינו מכשירין אלא מלאכת אוכל נפש ממש.

מלאכת אוכל נפש¹¹, וכן במלאכת כיבוי פסק בשו"ע סי' תק"ז ס"ד שמותר לצורך אוכל נפש¹². וכן במ"א סימן תק"א ס"ק י"ג התיר¹³ סתירת כלים לצורך אוכל נפש¹⁴, ובשו"ת באר יצחק (סי' י"ג) נקט שמלאכת סתירה מותרת לצורך אוכל נפש (וכ"מ בחי' הר"ן בן הרמב"ן ביצה ל"א): וכן מלאכת מכה בפטיש¹⁵, ובשבות יעקב ח"ב סי' כ"ו (הובא בשעה"צ סי' ת"ק ס"ק כ') התיר כתיבת אותיות בבשר לצורך אוכל נפש.

וכתב הפמ"ג (בפתיחה להל' יו"ט רפ"ב) שלדעת ר' יהודה שמכשירי אוכל נפש מותרים א"כ שאר מלאכות מותרות עכ"פ משום מכשירין ואפילו אריגה ובנין, והיינו דוקא כשאי אפשר לעשותן מערב יום טוב, (ויתבאר לקמן בפרק ג') אמנם עי' באבי עזרי הל' יו"ט פ"ג ה"ג מש"כ בזה.

ולענין הלכה, כתב המשנה ברורה סי' ת"ק (בשעה"צ ס"ק כ') שלא הותרו רק מלאכות של אוכל נפש ולכן אסר כתיבת אותיות על הבשר אפי' שהוא לצורך אוכל נפש¹⁶, וכן מחיקת אותיות שע"ג האוכלין ע"י אכילתם מבואר בפוסקים בסי' ש"מ שדינה ביום טוב כבשבת ולא התירו משום אוכל נפש¹⁷ (וכן מפורש במרדכי שבת אות שס"ט ובתשו' הרמ"א סי' קי"ט), אמנם בסי' תק"ז (ס"ק מ"א) הביא המ"ב את שיטות הראשונים שהתירו מירוח משום אוכל נפש ממש, וכן בסי' ת"ק כתב שמליגת העור מותרת מדין אוכל נפש ממש (ולא רק מדין מכשירין), ונראה שדעתו שכל שדרך הכנת המאכל ע"י המלאכה נחשבת היא מלאכת אוכל נפש, וכ"כ בחי' הר"ן בן הרמב"ן ביצה דף ל"א: שלא התירה התורה מלאכת אוכל נפש (וכן מכשירין¹⁸) אלא דבר שבדרך העולם עיי"ש (ועדיין צ"ע).

¹¹ אמנם בחי' הרשב"א שם משמע שההיתר מדין מכשירין עיי"ש וכ"מ במ"ב תק"ז ס"ק מ"א ובשעה"צ שם, (ועי' ח"א כלל צ"ב ס"א שנקט בדעת הרשב"א שהוא אר"נ ממש) ועי' משי"ת בזה לק' פ"ג.

¹² ועי' בבאה"ל שם שהביא מש"כ הגר"א שדעת הר"ף שכיבוי לא הותר לצורך אוכל נפש, ועי' מש"נ בזה בפ"ה.

¹³ כך נראה במחצה"ש בביאור דברי המ"א וכן בפמ"ג בפתיחה להל' יו"ט פ"ב (אות ד'), אבל בקהלת יעקב ובאמרי בינה (דיני יו"ט סי' י"א) ביארו דברי המ"א שיש כאן היתר מיוחד של הואיל ואשתרי אשתרי דכיון שהותרה ההבערה הותרה הסתירה עיי"ש, גם בדעת היראים שהביא המ"א מבואר שסובר שאין היתר בסתירה זו לצורך אוכל נפש, וכן מבואר בביאור הגר"א ר"ס שי"ד (ובמלאכת יו"ט אות ע"א נקט שיש היתר כדעת שו"ת באר יצחק).

¹⁴ עי' בשש"כ פ"ג הע' ל"ד שהגרשז"א רצה ללמוד מדברי המ"א גם לענין מחיקה בעישון סיגריות (אם עצם העישון מותר משום אוכל נפש עי' לק' בפ"ב).

¹⁵ ולענין מלאכת מכה בפטיש באוכלין עי' תשו' הרשב"א ח"ד סו"ס ע"ה, ועי' באוה"ל סי' שי"ח ס"ד ד"ה והדחתן, וע"ע באב"ז סי' תי"ב ובספר מלאכת יו"ט אות קכ"ט ובספר מאורי אש השלם עמ' תשע"ג ובמנחת שלמה תנינא סי' מ' (וע"ע באמרי בינה דיני שבת סי' כ"א ועי' לקמן פ"ד הע' ט"ו).

¹⁶ ועי' גם במ"ב סי' תקי"ח סק"א, (ועי' גם בספר נדחי ישראל פרק מ' אות כ') ומלאכת כיבוי שהותרה בבשרא אגומרי צ"ל שהיא כמלאכת אוכל נפש ממש כיון שכך דרך הצליה (וע"ע בפרק י' ובמש"נ בהערה שבסוף הספר), וכן מליגה נחשבת מלאכת אוכל נפש ממש, ושאר הדברים הנ"ל צ"ל שמותרים משום מכשירין (ומה שבכתיבה לא התיר משום מכשירין עי' מש"כ בפנים בשם הר"ן בן הרמב"ן).

¹⁷ והעיר בזה בספר שיח השדה ח"ג בליקוטים לשו"ע או"ח.

¹⁸ עי' בזה לק' בפ"ג הע' ג'.

ולסיכום נמצא שיש חמשה סוגי מלאכות.

א. מלאכות אוכל נפש שדרך לעשותן לימים רבים כקצירה ובצירה וטחינה וכן צידה¹⁹, שדעת כמה ראשונים לאסור מדאורייתא, ודעת הרא"ש ורמב"ם וכן פסק בשו"ע שאסורים רק מדרבנן, והמ"ב כתב שיש לחשוש לראשונים שאוסרים מדאורייתא.

ב. מלאכות שעיקרן לימים רבים אבל עושה המלאכה בדרך שרגילות לעשותה לאותו יום, כמו טחינת תבלין²⁰ וכן ברירת קטניות, שמותרים אף לדעת הראשונים המחמירים²¹ (וכמבואר לעיל ובמ"ב סי' תק"ד סק"א, וסי' תק"י סק"ז) (ועי' בהערה²² בדעת הרשב"א בזה).

ג. מלאכות אוכל נפש שאין דרכם לימים רבים כבישול ואפיה באופן שאפשר לעשותן מאתמול, דעת הרמב"ם שאסורות מדרבנן, ובשו"ע סי' תצ"ה ס"א נראה שמתיר (וכ"כ בשיטתו בביאור הלכה שם²³), אבל הרמ"א פסק לאסור מדרבנן כל שאינו מפיג טעמו אם נעשה

מאתמול²⁴, ועי' שינוי מותר, וכ' המ"ב (שם סק"ח) שאם לא היה לו שהות מערב יום טוב מותר לעשותו ביום טוב, (ומשמע אף בלא שינוי ועי' מש"כ בסק"י וצ"ע²⁵).

¹⁹ ועי' באבנ"ז אר"ח סי' ק"צ י' לענין צידת אווזים ותרנגולין ועי' בזה בשעה"צ סי' תצ"ז ס"ק ל"ה. ולענין מלאכת מעמר עי' במ"ב סי' תק"א ס"ק י"ב (ובשעה"צ סקט"ו) שהר"ן (ביצה י"ז. מדה"ר) התיר אסיפת עצים לבעירה משום צורך אוכל נפש, אבל דעת הי"ש (ע"פ התוס' שם דף ל"א). והב"ח שמעמר אסור לצורך אוכל נפש שדומה לקוצר ושאר מלאכות שקודם לישא (ועי' מלאכת יו"ט אות קיט ובהשמטות).

²⁰ וכן חיתוך ירקות דק דק התיר במ"ב סי' תק"ד ס"ק י"ט לחתוך בשיעור שצריך ליום טוב, אבל בכלי המיוחד לזה אסור שדרך לחתוך בו לימים רבים כמבואר בביאור הלכה סי' תק"י ס"ו ד"ה את, (והנה לשון המ"ב בשעה"צ שם שההיתר משום שמפיגין טעם הרבה, ושמעתי להעיר שיש לדון כיום בדברים שאפשר לשמור בקירור אם נחשב מפיג טעם הרבה, ויש כאן חשש איסור דאורייתא וצ"ע).

²¹ ונחלקו הפוסקים לענין ברירה בדבר שדרכו לעשות ליום אחד (בדעת הרמ"א סי' תק"ו ס"ב), שדעת החיי אדם שלא הותרה ברירה ליום אחד אלא כשעושה שלא כדרך ברירה בחול, אבל לברור כדרך שעושה בחול אסור אף ביו"ט, ושיטת הגר"ז שתלוי בדבר הנברר שאם דרך לברור ליום אחד מותר ואפי' כדרך ברירתו בחול, אבל אם הדבר הנברר דרכו לברור לימים רבים כגון חיטים או קמח בזה אין היתר אפי' באופן שדרך לעשות ליום אחד, והמ"ב הביאם בכמה מקומות (עי' סי' תק"ד בבה"ל ס"ג, וסי' תק"ו במ"ב ס"ק י"א ובשעה"צ שם, וסי' תק"י בבה"ל ס"ב) ולא הכריע להדיא, ויוצא למעשה בברירת עצמות מדגים וכדו' באופן שדרך לברור בחול שלדעת החיי אדם אסור כמו בשבת. (ודיני ברירה ביום טוב נתבאר בס' תק"י ואין כה"מ).

²² בדברי הרשב"א לא נתברר אם מודה לסברת הראשונים שגם המלאכות האסורות הותרו באופן שנעשות ליומן כמו בדיכת תבלין וכדו', ולענין טוחן כ' בביאור הלכה (סי' תק"ד ס"א ד"ה ואין) שודאי מודה הרשב"א לסברא זו עיי"ש, ולענין ברירה דעת הרשב"א בברירת קטניות שההיתר דוקא בברירה לאלתר וכמו בשבת, ובזה הכריע בבאה"ל (תק"י ס"ב ד"ה אם) שא"צ לחשוש לדעתו (עי' בעבו"ע בתו"ב שער א' לאות כ"א).

²³ ובבאה"ל ר"ס תצ"ה הביא דברי הגר"א שהביא דברי הר"ן (ו: מדה"ר) לענין דיכת תבלין שהצריכו לעשות בשינוי בדבר שאינו מפיג טעמו וכמבואר בשו"ע סי' תק"ד, וביאר שבדבר שדרך לעשותו לימים רבים גם המחבר מודה שאסור אם אינו מפיג טעמו (ופירש הר"ן שם שהוא משום שלא יראה כעושה לימים הרבה, ובמ"ב סי' תק"י ס"ק כ"א ביאר משום עובדין דחול), ורק ע"י שינוי מותר וכן הביא במ"ב סק"ה (וכן בס' תק"י ס"ג בבאה"ל ד"ה אין מסננין ובשעה"צ ס"ק י"ח ועיי"ש ס"ק כ"א).

²⁴ ועי' בהקדמת הדרישה (מבן הדרישה בשם אמו, הודפס בתחילת טור או"ח, ובדפוח"ח בתחילת יו"ד) שמטעם זה יש להדליק נרות של יו"ט בערב יו"ט ולא לילה (עיי"ש עוד טעמים), ומבואר שלא חשש להפסד הממון שע"י הבעירה, אמנם עי' בשש"כ (פ"ב הע"ו) שביאר הטעם שיותר לחמם מים ביו"ט אף שלא מפיגין טעמם אם הוחמו מעיו"ט משום הפסד הממון של הבעירה, ויל"ע מדברי הרמב"ם והרשב"א (ונפסק בשו"ע סי' תק"ב ס"א) שהולדת אש נחשבת אפשר מעיו"ט ולא חששו להפסד הממון, (עי' ברשב"א שם שמדמה למכשירין, עי' לק' פ"ט) אמנם בראש יוסף ביצה ל"ג: ביאר שאפשר לשמור האש ע"י גחלת שאין בזה הפסד (והובא לק' בפרק ה').

²⁵ עי' במ"ב מהדו' דרשו סי' תצ"ה הע' 13.

ד. מלאכות של אוכל נפש ממש כאפיה ובישול באופן שיפיג הטעם אם לא יעשה היום מותרים ביום טוב לכ"ע.

ה. מלאכות שאין עיקרם לצורך אוכל נפש כבנין ואריגה ובא לעשותם לצורך אוכל נפש, שיטת הרמב"ם (לדעת המ"מ) שלא הותרו מן התורה, ובשו"ע התיר בכמה מקומות שאר מלאכות לצורך אוכל נפש ובמ"ב אסר באופנים מסוימים וכפי שנתבאר למעלה, אלא שעכ"פ יש לדון להתיר משום מכשירין באופן שאי אפשר לעשותן מערב יום טוב (אלא שאין מורין כן, וכמו שיתבאר לק' בפ"ג).

כללי אוכל נפש

הצרכים הנחשבים אוכל נפש

לשון הכתוב (שמות י"ב ט"ז) אך אשר יאכל לכל נפש הוא לבדו יעשה לכם, ובמשמע שלא התירה התורה אלא צרכי אכילה, אמנם מצינו בכמה מקומות שהיתר אוכל נפש כולל גם שאר הנאות הגוף וכמו שיבואר.

במשנה בביצה כ"א: נחלקו בית שמאי ובית הלל אם מותר להבעיר אש ביום טוב כדי לרחוץ בהם רגליו (ובגמ' איתא שה"ה להבעיר מדורה כדי להתחמם כנגדה), שב"ש אוסרים וב"ה מתירים, ורוב הראשונים (התוס', הר"ן והרשב"א שם²⁶ וכן משמע ברש"י) פירשו מחלוקת ב"ש וב"ה לשיטתם אם אומרים מתוך שהותרה הבערה לצורך הותרה נמי שלא לצורך, וא"כ מבואר שאין הנאת חימום הגוף או רחיצה נחשבת אוכל נפש והיתרם יתכן רק משום דין מתוך (ונתבאר לקמן בפ"ד), אבל הרמב"ם בפירושו המשניות פירש המחלוקת דדעת ב"ש שאוכל נפש הוא דוקא אכילה, ודעת ב"ה שאוכל נפש כולל שאר הנאות הגוף, וכ"כ בהלכות שביתת יום טוב (פ"א הט"ז) רחיצה וסיכה הרי הן בכלל אכילה ושתייה ועושיין אותן ביום טוב שנאמר אך אשר יאכל לכל נפש, לכל שצריך הגוף, עכ"ל (והובא במ"ב סי' תקי"א א').

כתב הר"ן (י"ז: מדפי הרי"ף, הביאו הב"י בסימן תק"א) שחימום הגוף כנגד המדורה כאוכל נפש עצמו, אלא שנחלקו בביאור דבריו, הב"י (שם) וכן הב"ח הבינו שכוונתו שהוא אוכל נפש ולא מדין מתוך (ולא כפירושו בדף כ"א), אבל המ"א שם סק"ג ביאר שאין כוונת הר"ן שמותר כאכילה ממש בלא דין מתוך (ועי' מלאכת יו"ט אות ק"כ ובהשמטות שם)²⁷.

והראב"ד (בהשגות על בעה"מ ביצה ו.) כתב שהוצאת בגדים הוא אוכל נפש עצמו (ולכן מותרת אף לדעת ב"ש שחולקים על דין מתוך, ודעת בעה"מ שם שאינו כאוכל נפש)²⁸.

ואמנם בגמרא בכתובות דף ז. מבואר שבעילה (באופן שעושה מלאכה) אינה מותרת אלא משום דין 'מתוך' ומשמע שהנאת הגוף אינה בכלל אוכל נפש, ועיין בשער המלך (הל' יו"ט פ"א

²⁶ ובנשמ"א כלל צ"ה אות ב' הקשה סתירה בדברי הרשב"א שבחי' לשבת ל"ט: ובעבוה"ק (בית מועד ש"ד) כתב שרחיצה בחמין כאוכל נפש עצמו, ועיי"ש, (והביאו המ"ב בסי' תקי"א בשעה"צ סק"ב) וכה"ק באמר"ב סי' ב', ואולי י"ל שכוונת הרשב"א שם רק שנחשב שוה לכל נפש ולא שמותר בלא דין מתוך וצ"ע.

²⁷ ועי' לק' תחילת פ"ה מה שהובא ממ"א סי' תקי"ח, ובשעה"צ סי' תקי"א סק"ב דקדק מדברי הרמב"ם הנ"ל שדוקא רחיצה וסיכה נחשבים כאוכל נפש, אבל הנאת חימום הגוף כנגד האש אינה כאוכל ומותרת מדין מתוך, (ועי' ט"ז סי' תק"ב סק"א).

²⁸ ועכ"פ תפירת בגדים משמע בביצה י"ד: שאסורה אף לצורך לבישה ביו"ט (ועי' בחלקת יואב ח"א או"ח סי' כ"ו), והגר"פ שוב שליט"א העיר שאפשר שלא התיר הראב"ד אלא בהוצאה שהיא מלאכה קלה ע"כ, ובמנחת שלמה ח"ב סי' ל"ט ובשש"כ פכ"א הע' ו' נקט לענין טלטול מוקצה לצורך לבישה שמותר כמו טלטול לצורך אכילה ממש (עי' לק' פ"ט).

ה"ד) שביאר החילוק מרחיצת הגוף או חימום הגוף במדורה²⁹. אמנם יש שפירשו³⁰ שלמסקנת הגמרא באמת אין צריך לדין מתוך אלא בעילה בכלל ההיתר של אוכל נפש ממש.

בביצה דף כ"ב. דנה הגמרא בענין כיבוי נר לצורך תשמיש המיטה, או לצורך הצלת הבית משריפה או שלא יתעשן, וכן לענין כחילת עיניים ביום טוב לצורך שיפור הראיה, ורש"י פירש הסוגיא האם צרכים אלו של הנאה בכלל ההיתר של אוכל נפש, ומסקנת הגמרא שהדבר תלוי במחלוקת ר' יהודה וחכמים בענין מכשירי אוכל נפש, ונמצא לפירוש רש"י שלדעת ר' יהודה שאר צרכי הגוף בכלל אוכל נפש³¹ ולדעת חכמים אינם בכלל אוכל נפש (שכשם שנחלקו במכשירין של אוכל נפש ממש כמו"כ נחלקו בשאר צרכים אם דינם כאוכל נפש וכמו שנתבאר שם בראשונים, ועי' מלאכת יו"ט אות ק"א). אבל יש ראשונים (בחי' רא"ה שם וברא"ש, ובתוס' בכתובות ז.) שפירשו הסוגיא באופן אחר (ונתבאר לק' בפ"ג) ולדבריהם אין ראייה מסוגיא זו שצרכים אלו הם בכלל אוכל נפש³² (והאריך בזה בספר מלאכת יו"ט אות ק"ב, ק"ג עיי"ש).

והנאת ריח, משמע ברש"י בביצה כ"ב: שנחשבת כאוכל נפש ממש, (ואולי דומה לאכילה יותר משאר הנאות הגוף³³).

הדלקת נרות, כתב בשיטה מקובצת ביצה דף כ"ב. שהיא כצורך אוכל נפש ממש כיון שיש בה הנאת הגוף ולכן מותרת אף לב"ש (שלא סוברים דין מתוך, והוסיף שיש להתיר גם משום מכשירי אוכל נפש), ובשו"ע הגר"ז סי' תצ"ה ס"ד משמע שנקט שהדלקת נר לצורך אכילה לאורו נחשבת אוכל נפש אבל לשאר תשמישים מותר רק מדין מתוך, אמנם במ"א (סי' תקי"ד סק"כ) נראה שלמד שהדלקת הנר אינה אוכל נפש ומותרת מדין מתוך (ועי' גם ברש"י ביצה כ"ז:), ועי' במלאכת יו"ט אות צ"ח, קכ"ג וקכ"ו, ועי' פמ"ג סי' תק"ב במ"ז סק"ג).

ויש לציין שהנדון אינו נוגע בדרך כלל למעשה אחר שקיימא לן כב"ה שסוברים לדין 'מתוך' דהיינו שמלאכה שהותרה לצורך אוכל נפש הותרה אף לשאר צרכי יום טוב או אפי' שלא לצורך כלל, (וכמו שיתבאר אי"ה בפרק ד'³⁴).

²⁹ ועי' בקה"י ביצה סי' י"ז.

³⁰ עי' בשיט"מ שם, ובפני שלמה על רש"י שם, ובבית מאיר סי' תקי"א ס"א, ובמלאכת יו"ט אות ק-ק"ז.

³¹ ומה שצריך לדין מתוך (עי' לק' פ"ד) כ' רעק"א (בשו"ע הנדמ"ח סי' תק"ז ס"ח) שהוא לצורך מצוה וכדו'.

³² ופירשו דמה שהגמ' תולה במחלוקת ר"י ורבנן היינו כשהכיבוי משום איבוד ממון שאין כאן צורך אכילה וע"ד שפי' רש"י שהסוגיא דנה בצורך גופו שאינו אכילה, ובדעת רש"י נראה שגם בהצלת בית שאוכל בו כיון שיכול לאכול בחוץ אף שצער הוא לו אי"ז צורך אכילה ונחשב רק הנאת הגוף ואסור לדעת חכמים שמתירים רק צורך אכילה.

³³ עי' עירובין ס"ה. ורש"י ד"ה ריח (ועי' מאורי אש פ"א הובא בשולחן שלמה הל' יו"ט בעיונים ס"ז).

³⁴ והגר"פ שוב שליט"א העיר דנ"מ לפי מה שדנו האחרונים (עי' בספר מלאכת יו"ט אות צ"ד-צ"ו וע"ע לק' סוף פ"ד) לחלק בין אר"נ עצמו לשאר צרכי היום לענין היתר מכשירין עכ"ד, והעירוני עוד שנ"מ לדעת האחרונים דהואיל ומתוך לא אמרינן (עי' לק' פ"ו), עוד העירוני דנ"מ במלאכת כיבוי שלדעת הב"ח ומ"א ועוד (עי' בפ"ד) אין בה דין מתוך ואינה מותרת אלא לצורך אוכל נפש, ואולי י"ל נ"מ גם לענין טלטול מוקצה שהותר לצורך אכילה וכתב הפמ"ג דדוקא אוכל נפש ולא שאר צרכי יו"ט עי' לקמן בפ"ט. (ורעק"א בשו"ע סי' תק"א לט"ז ס"ק ז' היתר לטלטל מוקצה לצורך הדלקת הנר עי' שש"כ פי"ג הע' מ"ה).

דבר השוה לכל נפש

בגמרא בכתובות דף ז. מבואר שאף שמלאכת הבערה הותרה ביום טוב ואפי' שלא לצורך אוכל נפש מדין 'מתוך', מ"מ אסור לעשות מוגמר ביום טוב, והיינו שמפזרים בשמים על האש או ע"ג גחלים כדי שיתנו ריח טוב בבגדים ובכלים שמעליהם, משום שלשון הכתוב אך אשר יאכל לכל נפש - דבר הצריך לכל נפש, ולא התירה התורה מלאכה שראויה למפונקים ומעונגים בלבד, וכן מבואר בסוגיא בביצה כ"ב: ובראשונים שם³⁵.

ומבואר בפוסקים (עי' בסי' תקי"א ובפמ"ג במ"ז ס"ק א', וש"ע הגר"ז שם) שתנאי זה של צריך לכל נפש לא נאמר רק בדברים שהותרו מדין 'מתוך' אלא גם באוכל נפש עצמו שאם אינו שוה לכל נפש אסור לעשותו ביום טוב³⁶, ונחלקו הראשונים האם מותר להבעיר עצים כדי לפזר בשמים לצורך מיתוק פירות, שיש שאסרו (רמב"ן במלחמות ור"ן ביצה דף י"ב. (מדה"ר) לגרסת הר"ף, וכן נקט המ"א תקי"א ס"ק י' בבאור דברי הש"ע) כמו גימור בגדים, שהנאה זו של טעם הבשמים בפירות אינה צריכה לכל נפש רק למעונגים, אבל יש ראשונים (רש"י כ"ב: ורז"ה וכן פירש הט"ז שם ס"ק ו') שהתירו, וביאר רש"י שם והביאו המ"ב (תקי"א ס"ק כ"ה) שנחשב שוה לכל נפש משום שאף עניים מתאווים למתק אכילתם אלא שאינו מצוי להם.

כתבו התוס' (שבת ל"ט: וביצה כא:) שאף שמבואר במשנה בביצה הנ"ל שמותר להבעיר אש ביום טוב כדי לחמם מים לרחוץ בהם ידיו ורגליו, מ"מ לצורך רחיצת כל הגוף אסור להבעיר משום שרחיצת כל הגוף היא לתענוג ואינה צורך כל נפש³⁷, ונפסק בש"ע סי' תקי"א ס"ב (ועי' בבא"ה ל"ט שם לענין רחיצת שאר אברים).

הרמ"א בסי' תקי"א (ס"א) הביא שיש אוסרים להבעיר מדורה לצורך חימום הגוף אם הקור אינו גדול, שהוא דבר הראוי רק למפונקים, אמנם כ' שהמנהג להקל, ועי' במ"ב שם סק"ז שביאר דכיון שעיקר הבערה מחמת הקור היא דבר השוה לכל נפש לא מחלקים בזה בשיעור הקור (ועי' ערוה"ש שם)³⁸.

דנו הפוסקים לענין העישון ביום טוב האם נחשב שוה לכל נפש, עי' בבא"ה הלכה סי' תקי"א ס"ד שהביא השיטות בזה³⁹.

לענין מלאכה לצורך רפואת חולה כתב הרמב"ן בספר תורת האדם (סוף שער המיחוש) שעצם הרפואה נחשבת אינו שוה לכל נפש, אלא אם כן היא רפואה שעושים אפי' הבריאים, אלא שאם ע"י החולי אינו יכול לאכול נמצא שהסרת הצער שע"י הרפואה הרי היא מכשירי האכילה והוי מכשירין לדבר השוה לכל נפש, (ואין הלכה כר' יהודה במכשירין אלו ואסורים ביו"ט ורק ביו"ט

³⁵ והרמב"ם לא הביא כלל הדין של שוה לכל נפש, ועי' בערוך השלחן סי' תצ"ה שביאר שהרמב"ם למד דדברי הגמ' בכתובות הם רק לחד מ"ד ולא קי"ל כמותו להלכה, וע"ע בקרן אורה שבת כ"ד:.

³⁶ וכ"מ ברשב"א בעבוה"ק שהובא בב"י ר"ס תצ"ט, אמנם בדברי החינוך (מצוה רח"צ) משמע ששוה לכל נפש נאמר רק בשאר צרכי יו"ט אבל אכילה לעולם היא צורך כל נפש, וכן מבואר בדברי הרא"ה בש"מ בכתובות שם, (ועי' גם בחי' הרמב"ן שבת ל"ט: ובמלחמות ביצה י"ב. מדה"ר), ועי' אמרי בינה יו"ט ס"ב.

³⁷ וכ' הפנ"י בשבת שם שאף שהרבה בני אדם רגילים ברחיצת כל הגוף כמבואר בגמ' שם מ"מ מחמת מיעוט האנשים נחשב אינו שוה לכל נפש, ועי' גם בבית מאיר יו"ד קצ"ז ס"ג, ודנו הפוסקים אם בזמנינו יש להחשיב רחיצת כל הגוף דבר השוה לכל נפש, עי' בשש"כ פ"ד הע' כ"א ובשלחן שלמה סי' תקי"א ובחוט שני יו"ט (פ"ב סק"ב ופט"ו סק"א) ובספר אשרי האיש או"ח ח"ג הל' יו"ט.

³⁸ ועי' כעין יסוד זה ברשב"א שבת דף ל"ט: לענין חימום לצורך רחיצת אבר.

³⁹ ודעת הרבה מפוסקי זמנינו שכיום ודאי אינו נחשב שוה לכל נפש ואכה"מ (עי' בספר הלכות המועדים פט"ז שהאריך בענין).

שני הקלו כמבואר בביצה דף כ"ב. [ונתבאר לק' בפ"ג]⁴⁰, ועי' בשטמ"ק בביצה שם בשם הריטב"א שנראה שמותר לעשות מלאכה לצורך רפואה ועכ"פ מדין מתוך ומשמע שסובר דחשיב שוה לכל נפש), והתוס' בשבת ל"ט: (ד"ה וב"ה) כתבו שזיעה שהיו מזיעים במרחץ אע"פ שאין הרבה רגילין בה נחשבת שוה לכל נפש כיון שהיא לצורך בריאות, ועיי"ש בפנ"י מה שרצה לפ"ז להתיר העישון ביום טוב משום שיש בו רפואה, אמנם אין מדובר על רפואת חולי, אבל הפמ"ג (בא"א סי' תקי"ד ס"ק ד') למד מזה גם לרפואת חולי שנחשבת דבר השוה לכל נפש⁴¹.

מלאכה לצורך גבוה ולצורך גוי או בהמה

אף המלאכות שמותרות לצורך אוכל נפש אסור לעשותם לצורך גבוה שנאמר (שמות י"ב ט"ז) **אך אשר יאכל לכל נפש הוא לבדו יעשה לכם**, לכם ולא לגבוה, ולכן אין מקריבין נדרים ונדבות ביום טוב⁴², ואפילו לדעת ב"ה שאומרים מתוך שהותרה לצורך הותרה שלא לצורך, וכמבואר בסוגיא בביצה דף כ': (ובתוס' שם ד"ה לכם. והרשב"א בתשובה [ח"ג רע"ז, הובא בב"י סי' תקי"ד] דן מחמת זה לאסור להדליק נרות של בית הכנסת ביום טוב כיון שהוא צורך בית הכנסת ולא צורך הדיוט אמנם מסיק שנהגו להדליק, ועי' גם בעבוה"ק ב"מ ש"ג פ"ג).

כמו כן אף המלאכות שמותרות לצורך אוכל נפש אסור לעשותם לצורך גוי כמבואר בביצה דף כ"א. שממעטים לכם ולא לגויים והוא איסור מן התורה⁴³, ונחלקו שם בברייתא אם ממעטים גם צורך בהמה או שהיא בכלל נפש, והלכה שגם צורך בהמה אסור⁴⁴ כמבואר בשו"ע סימן תקי"ב, וכתב המ"ב (שם ס"ק ב') שהמומר לעבודה זרה או לחלל שבת בפרהסיא דינו כגוי ואסור לעשות מלאכה לצרכו.

ומבואר בגמ' בביצה דף כ"א. שמותר לאפות לצורך בהמה מאכל הראוי לאדם אם יש לו דבר אחר שיוכל לתת לבהמה שנמצא שהאפיה ראויה להיות לצורך האדם, אמנם להלכה נחלקו בזה הפוסקים הביאם המ"ב סי' תקי"ב ס"ק כ"ב שיש שאסרו כיון שמוכח שעושה לצורך הבהמה.

⁴⁰ ואף רפואה שאין בה מלאכה אסורה ב"י"ט כמו בשבת משום גזירת שחיקת סממנים כמבואר במ"ב סי' תקל"ב ס"ק ה' (ובסי' תצ"ו ס"ק ה', ועי' אבנ"ז סי' שצ"ד ושצ"ה אות ב') ודעת הגרא"מ הורוביץ בחי' לשבת דף קל"ד (הודפסו בש"ס בדפוה"ח) שלא גזרו על רפואה ב"י"ט כיון שהוא מקום צער (עפ"י הגמ' ביבמות דף קי"ד. ועי' לק' פ"י ענין ד' ובהערות שם).

⁴¹ והאמרי בינה הל' יו"ט ס"ס ב' תמה עליו מדברי הרמב"ן הנ"ל עיי"ש, ויש להעיר שלענין שימוש בפירות שביעית מבואר בגמ' סוכה מ: (וברמב"ם שמו"י פ"ה) שרפואה נחשבת דבר שאינו שוה לכל אדם, וכן העיר בנשמ"א כלל צ"ה בסו"ד, ועי' עוד בחלקת יואב או"ח סי' כ"ו שאסר לבשל סממנים מרים לצורך חולה עיי"ש, ועי' בשו"ת בגדי כהונה או"ח סי' ו' ז' ח'.

⁴² כך נפסק להלכה ועי' לק' פ"י אות י"א, ואפי' קרבן שלמים שנאכל לכהנים ולבעלים מבואר בגמ' דף כ"א. שנתמעטו מלכם ולא לגבוה כיון שעיקר השחיטה לשם גבוה וכהנים ובעלים משלחן גבוה זכו.

⁴³ וכתב הר"ן (י: מדה"ר, וכ"ד הרמב"ן במלחמות פסחים ט"ו. מדה"ר) שבמאכל המותר לישראל אין איסור דאורייתא משום דין הואיל (שיבואר בפ"ו), ודעת המ"מ בשיטת הרמב"ם שמלאכת הוצאה לצורך גוי או בהמה אינה אסורה מדאורייתא, עי' בביאור הלכה סי' תקי"ב ס"א ד"ה אין מבשלין ובסי' תקי"ח ס"א ד"ה מתוך, ובגדר האיסור של צורך גוי ובהמה עי' נו"ב או"ח סי' כ"ט, ובתשובות שבסוף הספר אבני מילואים סימן ב' וג' האריך בזה, ועי' אמרי בינה יו"ט ס"ה.

⁴⁴ ובעה"מ בביצה שם פסק שלצורך בהמה מותר ועי' בא"ר סי' תקי"ב ס"ק י"ב שהביא מכמה ראשונים שפסקו כן ושכן דעת רש"י בחומש (שמות י"ב, ט"ז) שפירש לכל נפש אפ"י בהמה עיי"ש (ועי' בבאוה"ל סי' תקי"ב סו"ה אין מבשלין וסוד"ה ומותר).

ואסרו חכמים להזמין גוי לאכול אצלו ביום טוב גזירה שמא יבשל לצורך הגוי (גמ' שם כ"א: ובשו"ע שם)⁴⁵, אמנם משרת שבבית ישראל מותר להאכילו ולא גזרו כמב' ברא"ש שם ס"ד ובשו"ע שם ס"א.

מלאכה לצורך חול

אין אופין ומבשלין ביום טוב מה שיאכל בחול, ולא הותרה מלאכה שהיא לצורך אכילה אלא כדי להנות בה ביום טוב⁴⁶, עשה כדי לאכול ביום טוב והותר מותר לאכול המותר בחול, (לשון הרמב"ם הל' יו"ט פ"א ה"ט וכע"ז שם בהל' י"א, ויש לעיין אם מותר לכתחילה להמלך שלא לאכול התבשיל ביום טוב אלא למחר⁴⁷) ודיני המבשל לצורך חול או לצורך שבת שלאחר יום טוב ודין עירוב תבשילין יתבארו אי"ה בפרק ו⁴⁸.

והעירו הפוסקים שלכאורה יש לאסור לעשות מלאכה בבין השמשות של גמר יום טוב, שהרי בכל רגע ורגע יש ספק אם הוא לילה וא"כ יש לחוש שמיד כשגמר המלאכה כבר נעשה לילה ונמצא שעשה המלאכה לצורך חול והוא איסור דאורייתא, וכן העיר בהג' רעק"א לשו"ע סי' תצ"ה ס"א, ועי' במנחת שלמה (תניינא סי' מ"ה) שאמר בזה סברא להקל (אחר שלא מצינו בפוסקים שחששו לזה) שאין כאן 'מלאכת עבודה' אם משתמש במלאכה מיד בגומרה עיי"ש, אמנם בסוף דבריו הביא מתשובת רעק"א (הובא בחי' רעק"א לנדרים ס"ט:) שחשש להחמיר בזה במלאכות דאורייתא, (והוסיף על דבריו שגם ביום טוב שני יש לאסור שלא יבואו להקל בו, וכ"כ בספר חוט שני סוף פ"ב שאין לעשות מלאכות בבין השמשות של מוצאי יום טוב אבל בטרחא בעלמא יש להקל, (ומשמע שאסר גם במלאכה דרבנן וצ"ע)) ועי' בספר מגילת ספר או"ח סי' כ"ז שהאריך בצדדי ההיתר בזה (וע"ע בספר יום טוב שני כהלכתו פ"א הע' כ"א ובתשובות שם ס"ד ועי' בספר ארחות רבינו ח"ב עמ' ק"ד ועי' בספר לקט הל' יו"ט פ"ד הערה י').

⁴⁵ והפוסקים דנו בהזמנת מי שאינו שומר מצוות בזמנינו שהרי המחלל שבת דינו כגוי, עי' בספר שולחן שלמה הל' יו"ט סי' תקי"ב, והאריך בזה בשו"ת ציץ אליעזר ח"ח סי' י"ז – כ', ועי' בשו"ת תשובות והנהגות ח"ה סי' קנ"א ובספר מועדים וזמנים ח"ח עמ' י"ד מכתבי מרן הקה"י בזה ובארחות רבינו ח"ב יו"ט אות כ"ב ובחוט שני הל' יו"ט פ"ד ס"ק ג'.

⁴⁶ עי' בתוס' פסחים מ"ז. ד"ה ואי אמרת שמתבאר בדבריו שנחלקו בגמ' שם בטעם שהתירה התורה מלאכה רק לצורך היום האם הוא משום שמחת יו"ט או משום שהוא צורך מצוה לעשות המלאכה היום עיי"ש, וע"ע לק' בפ"ו.

⁴⁷ והגר"פ שוב שליט"א העיר דבפשוטו ודאי שמותר, וציין לדברי שעה"צ בסי' שי"ט (ס"ק ה') לעניין בורר לאלתר שנמלך עיי"ש (ועי' בסי' תצ"ז בשעה"צ ס"ק מ', וסי' תצ"ח ס"ק ט') וע"ע לק' הע' ל"ה.

⁴⁸ דנו הפוסקים בבן חול אם מותר לו לבשל ביו"ט שני לצורך בן א"י או שאסור מפני נחשב כמבשל לצורך חול או לצורך גוי, ובשו"ת מהריט"ץ סי' קל"ט (הובא בשע"ת סי' תצ"ו ס"ג) צידד להקל בזה כיון שגם אכילתו מצוה משום חוה"מ או איסור חג ואינו דומה לגוי ובהמה ולא דומה לאיסור לבשל לצורך חול דהתם אמרינן יבשל מחר אבל כאן לא שייך עיי"ש (והעירוני שסברא זו לכא' תלויה בדברי התוס' בפסחים הנ"ל בהע' 45).

מלאכה לצורך יום טוב אחר

עשיית מלאכה מיום טוב ליום טוב אחר כגון לבשל בראשון של פסח לצורך שביעי של פסח⁴⁹, כתב המ"ב בשעה"צ סי' תק"ג ס"ק ד' שמעיקר הדין מותרת⁵⁰, אלא שלדעת הרמ"א (בסי' תצ"ה ס"א, הובא לעיל פ"א) מדרבנן אין לעשות מלאכה ביום טוב אם יכול לעשות מערב יום טוב, וכאן הרי יכול לעשות בחול המועד, והיתר זה מוכח לכאן ברש"י בפסחים מ"ז. וכמש"כ בעמק ברכה (יו"ט אות ח'⁵¹), וכ"כ בשו"ת בנין שלמה ח"א סי"ט, וכע"ז הוכיח המנחת חינוך [מצוה רח"צ בסו"ד] להתיר מדאורייתא מלאכה מיום טוב לשבת שאינה סמוכה לו למ"ד צרכי שבת נעשים ביום טוב והוסיף שה"ה לעשות שאר צרכי שבת מדין מתוך, אך מדרבנן אסור, אך עדיין יל"ע בדברי המ"ב למה לא יאסר מדרבנן משום איסור הכנה בדבר שאינו מלאכה לצורך מחר ועי' בהערה⁵², ואמנם הפמ"ג סי' תקל"ג (במ"ז סק"א) נקט בפשיטות שלא הותר לעשות מלאכה מיום טוב אחד לחברו מעיקר הדין ושלא כדעת המ"ב.

אופן ושיעור האכילה

דנו האחרונים אם מותר לבשל ביום טוב לצורך אכילה גסה או אכילה שלא כדרכה⁵³ או כדי לאכול פחות משיעור כזית⁵⁴, שיתכן שאכילות כאלו לא חשובים אוכל נפש ולא הותרו.

כשאפשר להשיג את האוכל נפש בלא מלאכה

יש לדון במלאכה שהיא לצורך אוכל נפש באופן שיכול להכין את האוכל גם שלא ע"י מלאכה אם מותר לעשות ע"י מלאכה⁵⁵. עי' ברמב"ן במלחמות (ביצה י"ב. מדה"ר) ובר"ן שם לענין צלית

⁴⁹ אבל מיום טוב ראשון ליום טוב שני ש"ג הוא איסור גמור כמב' בשו"ע סי' תק"ג ס"א, ואפי' בב' ימים של ר"ה.

⁵⁰ ואף שכתב הרמב"ן במלחמות ר"פ אין צדין (הובא לעיל פ"א) שלא התירה התורה אלא מלאכות הנעשות ליומן ולא מלאכות של ימים רבים (והר"ן שם נקט סברא זו מדרבנן) י"ל שתלוי בעיקר דרך המלאכה.

⁵¹ אמנם יש לציין שהוכחה זו היא רק לפי רש"י בסוגיא שם ולא לפי התוס' עיי"ש, גם בפי' הר"ח שם מוכח לאיסור ודלא כרש"י וכמו שהעיר בעמק ברכה שם, ועי' בספר מנחת שלמה עמ"ס ביצה בסוף הספר מהגרש"א שליט"א (בסו"ד) שכ' עוד לפקפק בהיתר זה עיי"ש.

⁵² הפוסקים דנו אם מותר להכין בשבת לשבת אחרת (ולכאן ה"ה מיר"ט ליר"ט), ועי' בתוספתא שבת פ"ג ה"ט שמפורש לאיסור ועי' בחזון יחזקאל שם שיש גירסא אחרת, ועי' בפמ"ג תק"ג בא"א סק"ב שנקט לאיסור (אפי' מיר"ט לשבת), ועי' תהל"ד סי' ש"ב סק"ו, ובשו"ת שלמת חיים סי' רפ"ג ורפ"ד צידד להקל עיי"ש ועי' שו"ת ציץ אליעזר ח"ד סל"ד וחי"ט ס"ו, ועי' בהג' רעק"א לשו"ע סי' ש"ב שכל ב' ימים שקדושתם שוה נראה שאסור להכין מיום א' לחבירו, וצ"ע.

⁵³ עי' הג' רעק"א לשו"ע סי' תצ"ה ס"א, אפי' ים ח"ב ס"ס י"ד, הערות למס' ביצה דף כ"ה, ובספר שלמי תודה על שבועות ויום טוב.

⁵⁴ עי' אפי' ים שם ואמרי בינה דיני יר"ט סי' ז', אבנ"ז אר"ח תי"ג ב', ספר המאיר לעולם ח"א סכ"א, ובטו"א מגילה ז': באבני מילואים. ואמרי בינה יר"ט ס"ז, ועמודי אור סי' כ"ט אות ה' ובמנחת שלמה עמ"ס ביצה דף כ"ה. (והליכות שלמה הל' פסח פ"י הע' 58, ועי' במ"ב מהדו' דרשו סי' תצ"ח הע' 35).

⁵⁵ והעיר הגר"פ שוב שליט"א דזה פשיטא שא"צ להוליך חפצים דרך גגות וחצירות כדי להמנע מהוצאה לרה"ר שהרי מלאכת אוכל נפש הותרה (וע"ד שכ' הרמב"ן בשבת דף ק"ל לענין מכשירי מילה בשבת עיי"ש), וכן כשמבשל אין צריך לחזר אחר מים שכבר נתבשלו (ואין בישול אחר בישול) משום דזהו דרך השתמשות עכ"ד וכ"כ הפמ"ג סי' תצ"ח א"א ס"ק כ"ג די"ל שאר"נ ביר"ט הותרה ולא דחוייה ולכן א"צ לחזר לעשות באופן שלא תהיה מלאכה, ועי' קר"ש פסחים אות ל', (ועי' לק' הע' ל"ה).

בשר ע"ג גחלים שגורם לכיבוי הגחלים שמתחתיו, שנקטו בדעת רש"י שאף שאין שום תועלת במה שצולה ע"ג הגחלים ויכול לצלות גם בסמוך להם בלא כיבוי, מכל מקום כיון שכך מזדמן לו או שרוצה בכך מותר דמשום שמחת יום טוב לא הצריכו לעשות בדוקא באופן שלא תעשה מלאכה, ובדעת הר"ף נראה שחולק דאין היתר לעשות ע"י מלאכה עיי"ש, ועי' במ"א בסי' תק"ז (ס"ק ט') שנראה שנקט לעיקר כדעת רש"י⁵⁶, (אמנם הוא הבין המחלוקת באופן אחר קצת עיי"ש).

ובמ"ב סי' תק"ז (ס"ק כ"ה) הביא דברי הרשב"א בעבודת הקדש (ב"מ ש"ב פ"ז) לענין מיתוק החרדל שמבואר בגמ' שבת (קל"ד). שישנם שני אופנים בזה, אופן אחד למתק את החרדל ע"י גחלת של עץ ובכך מכבה את הגחלת ויש כאן מלאכת כיבוי, ואופן שני למתק בגחלת של מתכת שאין בה כיבוי, וכתב הרשב"א שכיון שרגילות לעשות בשל מתכת והוא יותר מצוי לא התירו לעשות בשל עץ שיש בו כיבוי עכ"ד, ומבואר לכאורה מלשונו שאם היו שווים אין מדקדקים שיעשה בדוקא ע"י מתכת כדי להמנע ממלאכה⁵⁷.

ובסי' תק"י הביא המ"ב (ס"ק ח') דברי הט"ז לענין בורר שאם האוכל והפסולת שוים בורר איזה שירצה אף שכשבורר הפסולת יש כאן מלאכת בורר⁵⁸.

אמנם בסימן תק"י ס"ז הביא הרמ"א שיש מחמירים שלא למלוח חתיכות צנון כמה חתיכות יחד וכמו בשבת, וביאר בט"ז שם והביאו המ"ב (ס"ק כ"ז) שהטעם מפני שיכול לעשות בלא מלאכה ע"י שימלח כל חתיכה וחתיכה בפני עצמה ולכן אין היתר לעשות ע"י מלאכה, וצ"ע⁵⁹.

בדומה לנדון הקודם יש לדון במי שיש לו כבר אוכל מבושל כדי צרכו, האם מותר להניחו למחר ולבשל מאכל אחר (וכגון שטעם שניהם שוה) לצורך יום טוב.

והנה התוס' בשבת קי"ז: (ד"ה הציל פת) הוכיחו מדברי הגמ' שם שמי שיש לו כבר פת נקיה כדי צורך היום אסור לו לאפות פת הדראה שהיא פת פחות טובה ביום טוב והביאו הר"ן שם, אבל דעת הרשב"א (בחי' שם) שמותר לאפות פת הדראה משום שיכול לומר שנוח לו בפת הדראה אע"פ שהיא פחות טובה, ועכ"פ מבואר לכאורה שלאפות פת מאותו מין וטעם שכבר יש לו לכו"ע אסור כיון שיש לו כבר ממנה כדי צרכו, ובשו"ע סי' תק"ו ס"ז פסק כדעת התוס' שאין לאפות פת אחרת כשיש לו הרבה פת בביתו (אא"כ היא ממין אחר או שרוצה בדוקא פת חמה וכמש"כ המ"ב שם עיי"ש), וכ"כ המ"ב בסי' תנ"ח סק"ד שהרוצה לאפות מצה בליל יום טוב של פסח וכבר יש לו מצה אפויה מבעוד יום יאמר 'אוכל היום פת חמה' ובזה מותר לו לאפות אבל בלא"ה אסור לו לאפות ועי' בהערה⁶⁰.

⁵⁶ בסי' תקי"א ס"ק י' נקט המ"א בדעת השו"ע שלא כדעת רש"י, ויש שחלקו עליו שם עיי"ש בא"ר שתמה על פירושו, ובט"ז שם.

⁵⁷ ואפשר שגם כשהתירו הראשונים לעשות ע"י מלאכה הוא באופן שכך מזדמן לו או שנח לו בעשיית המלאכה (וכלשון הראשונים הנ"ל שההיתר משום שמחת יו"ט), אבל אם שקולים הם ומזומנים לפניו מסתבר שלא הותר לעשות בדוקא ע"י המלאכה, ועי' עוד בזה בספר מלאכת יו"ט בהשמטות לאות קל"ט.

⁵⁸ ואולי יש לדחות שכיון שדרך ברירה פסולת מתוך אוכל לא הצריכוהו לשנות מן הדרך.

⁵⁹ עי' בראש יוסף שבת ע"ד: סד"ה גמרא שנקט שאו"נ ביו"ט דחוויה ולא הותרה ולכן אם אפשר לעשות שלא ע"י מלאכה יש לעשות ואפי' שהוא יותר טרחא, ועי' במלאכת יו"ט בהשמטות לאות קנ"ח שתמה עליו, ובאמת בפמ"ג תצ"ח א"א ס"ק כ"ג נקט להיתר משום שאו"נ ביו"ט הותרה וכנ"ל בהערה ל'.

⁶⁰ והנה לפי השיטות שדין מתוך מתיר אפי' שלא לצורך כלל (עי' לק' פ"ד) לכאור' יש להתיר אף אם יש לו אחר ועכ"פ מדאורייתא (ועי' בשעה"צ סי' תק"ז ס"ק ס"ג, ועיי"ש שהוסיף שמ"מ אסור מדרבנן לדעת הרמ"א בסי' תצ"ה ס"א דכל שאפשר מאתמול אסור), ובחזו"א (פסחים סי' קכ"ד לדף מ"ו: תוד"ה רבה) כתב בפשיטות שאף כשיש לו אוכל מוכן מאתמול מותר לבשל אוכל אחר, ואפי' אם בישל את האוכל הראשון ביום טוב עצמו מותר מעיקר הדין לבשל עוד ולהניח את הראשון למחר (וכ"כ בדרשות חת"ס ח"ב עמ' 504), אלא שבכה"ג אסור משום הערמה עכ"ד עיי"ש, ובספר חוט שני הל' יו"ט פ"ב ביאר מחמת דברי התוס' והשו"ע

ועדיין יש לדון במקום שזקוק לאוכל שיש ברשותו לצורך מחר, ועי' בשו"ע סי' תקכ"ז ס"ח שביום טוב שחל בע"ש מי שעשה עירוב תבשילין ואפה או בישל ביום טוב ואבד לו העירוב, מותר לו להניח מה שבישל לשבת ולבשל אחר לצורך יום טוב ואפי' אם בתחילה כשבישל נתכוון לצורך יום טוב, ומבואר שבאופן שנוקק לשמור התבשיל שיש לו למחר שהרי מחר לא יוכל לבשל (כיון שהוא שבת) מותר לו להניחו ולבשל אחר לצורך יום טוב (אמנם אם אפה או בישל ליום טוב אחר שנאבד העירוב שבשעה שבישל היה אסור לבשל לשבת, כ' המ"ב שאין יכול להניחו למחר ולבשל אחר משום שהוא הערמה).

ספק אוכל נפש

יש לדון האם מותר לעשות מלאכה בספק אוכל נפש, והיינו כשהצורך אינו ברור ויש חשש שיתברר למפרע שנעשתה המלאכה שלא לצורך, ויש להבחין בזה בשלשה אופני ספק:

האופן הא' לעשות מלאכת אוכל נפש לצורך דבר שספק אם עתיד לבא, כגון שמבשל מפני שאולי יבואו לו אורחים ואינו יודע בבירור שיבואו, או מוציא לרה"ר דבר שאולי יהיה צריך לו וכדו' (ומדאורייתא ודאי מותר לרוב הפוסקים דקי"ל לדין הואיל, והיינו שאפי' לצורך מחר מותר שמה יזדמנו לו אורחים היום אלא שרבנן אסרו כמבואר בפרק ו').

האופן הב' שעושה מלאכה שאפשר שאחר עשייתה יתברר שאין בה תועלת לאכילה ונמצא שנעשתה שלא לצורך, וכגון ששוחט בהמה כאשר יש חשש שהיא טריפה וכדו'.

האופן הג' שעושה מלאכה שיש ספק גמור בעצם הצורך בה וכפי שיבואר.

ולענין **האופן הראשון** שמסופק אם יהיה לו צורך במלאכה⁶¹, יש להביא דברי הרמב"ן בשבת קכ"ד: שכתב שההיתר להוציא בגדים (המבואר במשנה בביצה י"ד): הוא משום שמא יצטרך להם ביום טוב עיי"ש, ומשמע שגם מספק מותר להוציא, ועי' בסי' תקי"ח במ"ב ס"ק י' שהביא מחלוקת מהרש"ל וט"ז אם מותר להוציא לרה"ר סכין אחר שגמר סעודתו, שמהרש"ל אסר כיון שכבר אין לו בה צורך, אבל הט"ז התיר משום שמא יזדמן לו פרי ויצטרך לחתוך בסכין, (ואולי גם מהרש"ל מודה שמותר להוציא במקום ספק אלא שסבר שלא שכיח שימצא פרי), וכ"כ בשבות יעקב ח"א סי' כ"ג שמותר לבשל מספק שמא יבואו אורחים, וכ"כ בשש"כ (פי"ט ס"ב) שכל ספק

הנ"ל שכוונת החזו"א להתיר רק מדאורייתא (ועי' בלשון החזו"א וצ"ע) והתוס' שאסר היינו מדרבנן, אמנם בספר מלאכת יו"ט אות קנ"ח נקט שאם יש לו כבר אוכל אסור מדאורייתא לעשות ע"י מלאכה שלא התירה התורה לעשות מלאכת אר"ן בחנם. והנה עי' בסי' תק"ג ס"א בהג"ה ובמ"ב שם סק"ז וסק"י (ובט"ז שם ס"ק ה' ובח"א סי' צ"ט ס"ה) דמשמע שאף אם יש לו כבר תבשיל יכול מעיקר הדין (ואפי' מדרבנן) לבשל עוד ואפי' מאותו המין והאיסור רק משום הערמה שנראה כעושה לצורך מחר, ולכאור' קשה מהתוס' הנ"ל, ואולי יש לחלק דהנה לשון המחבר בסי' תק"ו אם יש לאדם הרבה פת נקיה אינו אופה פת אחרת, ופי' המ"ב דהיינו שיש לו מספיק פת לכל היום (והוא לשון שו"ע הגר"ז שם), וא"כ י"ל שמה שהתיר המ"ב בסי' תק"ג מעיקר הדין מיירי שהתבשיל הראשון אינו בשיעור שמספיק לכל היום רק לסעודה שבא לאכול עתה ובכה"ג מותר לבשל עוד אפי' אותו המין (מלבד באופן שנראה הערמה) אבל אם יש לו מספיק לכל היום אסור, ולפי חילוק זה אולי יש לישב גם דברי החזו"א, וצע"ע.

⁶¹ הנה בגמ' ביצה ז: מבואר לענין חפירה בקרקע לצורך כיסוי הדם, וכן בדף י"א. לענין הוצאה לצורך שחיטה שיש לחוש שמא ימלך בדעתו ולא ישחוט ונמצא למפרע שעשה איסור, ולכאור' יש להוכיח מזה שאסור לעשות מספק (ועכ"פ במקום שתלוי בדעתו) שמא יתברר שאינו צריך, ואמנם עי' ברש"י דף י"א. ד"ה מהו דתימא וד"ה אין מוליכין שמשמע דהחשש משום שנמצא שטרח לחנם ובאמת אין כאן איסור מלאכה, אבל בדברי הרשב"א בעבוה"ק ב"מ ש"ב משמע שהחשש משום מלאכה (וכ"מ במ"ב סי' תצ"ח ס"ק ט'), ועי' בקו"ש שם (אות מ"א) שנתקשה בזה מ"ש ממבשל ונמלך מלאכול שודאי לא עשה איסור, וכענין הק' במלאכת יו"ט בהשטות לאות פ"ט, ולכאור' צ"ל לדעת הרשב"א דבישול לעולם נחשב מלאכה של אוכל נפש, אבל הוצאה או נטילת עפר מהקרקע אם בסוף נמלך בו נתברר שאינה לצורך, ואינו דומה למוציא מספק ונתברר שאינו צריך דס"ס הוציא לצורך אבל כאשר הוא עצמו נמלך הוברר למפרע שנעשתה המלאכה שלא לצורך וצע"ע.

נחשב צורך, וכן פסק בחוט שני (פ"ו ס"א)⁶², וכ"כ החזו"א (סי' קכ"ד לדף מ"ו: ד"ה שם) שהיתר אוכל נפש הוא כל שיש אפשרות לבוא לאכילת יום טוב ואפי' יש רוב שלא יבא לאכילה וישתייר לחול עיי"ש⁶³.

לענין האופן השני שיש חשש שיתברר שהמלאכה לא הועילה לאכילה, הנה הגמ' בביצה ל"ד. מסתפקת האם מותר לשחוט ביום טוב עוף או בהמה שנולד בה ספק טריפה ויש חשש שמא תמצא טריפה ונמצא ששחטה שלא לצורך (וביאר רש"י שם דהטעם ששאר בהמות מותר לשחוט מפני שסומכים על רוב שאינם טריפות), והר"ן (י"ט. מדה"ר) כ' דלא איפשטא ומסתבר לפסוק לחומרא שהוא ספק דאורייתא, אמנם הרשב"א והרא"ש שם למדו שנשאר במחלוקת ומ"מ פסקו להקל דהלכה כמ"ד שמותר או משום שהוא ספיקא דרבנן ולקולא (כ"כ הרשב"א שם) וכן פסק הרשב"א בעבוה"ק (ש"ב פ"ב ה"ב), וכ"פ הרמב"ם (הל' יו"ט פ"ב ה"ד) שמותר לשחוט ספק טריפה, וכן בטור וש"ע (סי' תצ"ח ס"ח).

ובטעם ההיתר לשחוט מספק נאמרו כמה דרכים באחרונים: בשו"ת עונג יו"ט (או"ח מ"ד) פירש טעם ההיתר משום שהוא רק ספק דרבנן, ומדאורייתא ודאי מותר לשחוט אף שהוא ספק, דכיון שמלאכת אוכל נפש ביום טוב היא בגדר היתר (והביא שהרי מותר מדאורייתא לאפות לצורך מחר שמא יבואו לו אורחים) מותר מדאורייתא לעשות אפי' מספק ולכן אין ספק הגמ' אלא אם מדרבנן אסור והלכה שמותר משום ספיקא דרבנן לקולא, וכ"כ בקובץ שיעורים ביצה אות נ"ג שהותר לעשות מלאכת אוכל נפש מספק.

והפמ"ג (תצ"ח מ"ז סק"ז ובפתיחה להל' יו"ט פ"א ח"א אות ח') והפר"ח (בשו"ע שם) וכן רעק"א (בגי' השו"ע סי' של"א ס"י) נקטו שטעם ההיתר משום דין מתוך, דהיינו דאף שהוא רק ספק מותר משום מתוך שהותרה לצורך הותרה שלא לצורך והיינו שכל צורך יו"ט הותר אפי' אינו צורך אכילה (ויתבאר לק' בפ"ד) וכיון שרוצה לשחוט שאולי יוכל לאכול הבהמה נחשב צורך יום טוב.

ויש שביארו (שו"ת שאג"א סי' ס"ד) שטעם ההיתר משום שכל חיוב הבדיקה הוא מדרבנן ומדאורייתא מותרת בלא בדיקה, וא"כ הוי ספיקא דרבנן ולקולא, ולדרך זו אין ללמוד מסוגיא זו למקום שהספק דאורייתא.

ולמעשה הביא המ"ב (סי' תצ"ח ס"ק מ"ט) לענין ספק טריפה שהאחרונים הכריעו לחוש לדעת האוסרים מספק⁶⁴, אמנם היינו דוקא בספק טריפה מצד הדין, אבל בספק טריפה שהוא רק מצד חומרא אין איסור לשחוט במקום צורך (וחילוק זה צ"ב שהרי ס"ס יש ספק אם בסוף יאכל את הבשר ועי' בשאג"א ס"ס ס"ד, וע"ע בחוט שני יו"ט תצ"ח ס"א מה שביאר בזה).

לענין האופן השלישי שיש ספק גמור אם יש צורך במלאכה, הנה בתוס' חולין פ"ד: (ד"ה תקיעת) מבואר שאסור להוציא שופר בראש השנה לצורך טומטום שספק אם מחוייב בו דהוא ספק אוכל נפש⁶⁵, ולפ"ז ה"ה מי שמסופק אם יצא ידי חובה אסור להוציא שופר לצרכו וכ"כ בשאג"א סי'

⁶² וכ"כ בהליכות שלמה סוכות פ"א ס"ק ל"ו, והוסיף שאפי' בספק גדול מותר להוציא (ואולי יש להוכיח כן מדברי הרמב"ן בשבת שם שביאר ההיתר לשלוח תפילין ביו"ט משום שמא יצטרך להם ללמוד בהלכות עשייתן), ושמא עדיין יש להסתפק בדבר שתלוי בדעתו כגון שרוצה לבשל מספק שמא ימלך בדעתו להזמין אורחים ועי' בהערה הקודמת וצ"ע. ויל"ע בכ"ז אם ההיתר בספק רק משום דין מתוך וכסברת האחרונים שהובאה בהמשך (ונ"מ במלאכות שאין בהם דין מתוך). ובשו"ת באר משה ח"ח סי' ק"פ כתב שלא לסמוך למעשה על דעת הט"ז (שהובא בפנים לענין הוצאת סכין) ולא להוציא לרה"ר רק לדבר השכיח ומצוי עיי"ש.

⁶³ ואמנם בחוט שני הובא לעיל (הערה ל"ד) כ' לגבי המשך דברי החזו"א שכוונתו להתיר רק מדאורייתא.

⁶⁴ וע"ע בשעה"צ שם ס"ק נ"ד (ועי' בשטמ"ק ביצה כ"ב בשם הריטב"א לענין רפואה).

⁶⁵ ומבואר בדעת התוס' שלצורך אשה ודאי שאסור להוציא אף שיש לה קיום מצוה (והוסיפו התוס' שאפי' מדין מתוך אין היתר דאינו נחשב צורך היום עי' לק' פ"ד), אמנם הרא"ש ברה"ה כ' בשם ראב"ה שמותר להוציא

ק"ז בדעת התוס'66, ובקו"ש ביצה אות נ"ג ביאר החילוק משוחט בהמה ספק טריפה, שכאן הספק הוא בעיקר הצורך ויתכן שכלפי שמיא גליא שכבר עתה אין כאן צורך ואין היתר ולכן אסור מספק (וכע"ז כ' התוס' בביצה דף ג. (סוד"ה גזירה) שהפורס מצודה ואינו יודע אם יעלה בה דג טמא או טהור, אם עלה דג טמא עבר באיסור מלאכה שלא לצורך), וכע"ז מבואר בגמ' שבת דף קל"ז. (ונפסק ביו"ד סי' רס"ו ס"ח) שספק מילה בזמנה אינה דוחה יום טוב, ועי' מלאכת יום טוב אות פ"ט.

מלאכת אוכל נפש שנעשית עמה מלאכה נוספת שאין בה צורך

יש לדון האם מותר לעשות מלאכה לצורך אוכל נפש באופן שעשייתה גוררת בהכרח עשיית מלאכה נוספת שאין בה צורך, ועי' בזה בהוספה שבסוף הספר.

ולענין ביטול או אפיה כאשר חלק מהמאכל אינו ראוי ואין בו היתר, הנה מבואר בגמ' ביצה דף כ"א. (לפירוש התוס' ועו"ר) ונפסק בשו"ע סי' תקי"ב ס"ב שאף שאסור לאפות ביום טוב לצורך גוי (כמב' לעיל בפרק זה), אם הטילו על ישראל לאפות פת לבני החיל הגויים, אם אינם מקפידים שינתן חלק מהפת לתינוק ישראל מותר לישראל לאפות הכל מפני שצריכים לאפות הכל כדי שיוכלו לתת גם לתינוק, ומפני שכל פת שאופים יכולים לומר זו היא הפת שתנתן לתינוק67 (והמ"ב הביא שם שאין לסמוך על היתר זה אלא בשעת הדחק68). ועי' בשעה"צ שם ס"ק כ"ח שדן אם ההיתר דוקא באופן שאופה פיתין קטנים ואז כל פת בפנ"ע ראויה כולה לישראל, או שגם באופן שאופה פת גדולה ובודאי חלק ממנה יהיה לגוי מותר כיון שס"ס מוכרח לאפות הכל בכדי שיוכל לתת גם לתינוק ישראל.

שופר לצורך אשה (כמו שנשים סומכות רשות), ועי' בשאג"א סי' ק"ז שהאריך בזה (ולענין דינא עי' בגר"ז סי' תקפ"ט ס"ב ובשע"ת שם ס"א, ועי' הליכו"ש סוכות פ"א ס"ק ל"ה)

66 אמנם האריך להקשות שם למה נחשב מלאכה מספק והרי מחוייב במצוה משום ספ"ד לחומרא וממילא הוי צורך גמור לשמוע השופר עיי"ש ועי' באגר"מ או"ח ג' סי' צ"ד, (וע"ע בחלקת יואב ח"א סכ"ד).

67 וסברא זו אי' גם בפסחים דף מ"ח. לענין אפיית עיסת טבל בטומאה ביו"ט עיי"ש, ועי' בחי' המאירי בביצה כ"א. ובמ"מ פ"א מהלכות יו"ט הי"ד, ועי' אבן האזל שם (ואין שייך כאן ההיתר של ריבוי בשיעורים כיון שכל פת היא בפנ"ע כמבואר בביצה י"ז).

68 והטעם משום דהוי כהערמה שהרי עיקר כוונתו לצורך הגוי.

מכשירי אוכל נפש

בתוספתא במגילה (פ"א ה"ח, והובאה בגמרא ביצה כ"ח: ושבת קל"ז: ועוד) נחלקו ר' יהודה וחכמים האם התירה התורה ביום טוב גם מלאכות שהם מכשירי אוכל נפש, ונתבאר בגמ' ביצה דף כ"ח: שדעת חכמים שלא התירה התורה מכשירין משום שנאמר (שמות י"ב ט"ז) **אך אשר יאכל לכל נפש הוא לבדו יעשה לכם**, הוא ולא מכשיריו, ור' יהודה מתיר מכשירי אוכל נפש שאי אפשר לעשותן מערב יום טוב⁶⁹, שדורש את הפסוק **לכם** - לכל צרכיכם⁷⁰, אבל אוסר מכשירין שאפשר לעשותן מערב יום טוב שנתמעטו מהוא לבדו - הוא ולא מכשיריו, (ובהמשך יתבאר פסק ההלכה בזה)⁷¹.

כתב הר"ן בביצה (ט"ו. מדה"ר) שאף שהתיר ר' יהודה מכשירין כגון השחזת הסכין אין ההיתר אלא לתקן כלי שנתקלקל, אבל עשיית כלי מתחילתו לצורך אוכל נפש אסורה אף לר' יהודה, שהרי גם במלאכות אוכל נפש ממש לא הותרו המלאכות שנעשות לימים רבים כקצירה וטחינת חיטין (מדאורייתא או מדרבנן וכמו שנתבאר לעיל פ"א), ואין להתיר מכשירין יותר מהיתר אוכל נפש עצמו, והעושה כלי מתחילתו הרי היא מלאכה הנעשית לימים הרבה ולכן אסורה אף לר' יהודה, והוכיח כן ממשנה שם בדף ל"ב. שמשמע שאסור לעשות נר ופתילה ביום טוב אף לר' יהודה⁷².

אבל ברא"ש בביצה שם סי' ט' נראה בפשוטו שחולק ע"ד הר"ן, ועי' בקרבן נתנאל שם אות ק' שביאר שבאמת הרא"ש מתיר עשיית כלי לדעת ר' יהודה ואינו דומה למלאכות שהם לימים רבים עיי"ש, וכן נקט רעק"א בשו"ע תק"ט ס"א, וכל"כ במלאכת יו"ט אות ק"ט, וכל"כ הגר"ז סי' תק"ט ס"ד (ובק"א שם ס"ב) שהרא"ש ועוד ראשונים חולקים על יסודו של הר"ן וכן נקט להלכה עיי"ש.

⁶⁹ ובשבת דף קל"ז: מבואר שדעת ר' אליעזר במשנה שם שאף מכשירין שאפשר לעשותן מעיו"ט מותרים ביום טוב, ונחלקו הראשונים בשיטתו, שבחי' הרשב"א שם פירש שמתיר מדאורייתא כל מכשירין וכן משמע בדברי הרמב"ן במלחמות בביצה ר"פ אין צדין (ובחי' לשבת צ"ה), אבל התוס' בשבת שם (וכע"ז בפסחים ס"ח: ד"ה מה ראייה) פירשו שר"א מודה לר' יהודה מדאורייתא ורק במלאכות דרבנן מתיר גם מכשירין שאפשר לעשותן מעיו"ט ועי' שו"ת כת"ס סי' ס"ז, ועי' מלאכת יו"ט אות ז' ח'.

⁷⁰ באבני נזר או"ח סי' ת"ט כ' דאף שכ' הר"ן שאוכל נפש ביו"ט בגדר הותרה ולא דחוייה (הובא לעיל בפ"א הע' 1) מ"מ היתר מכשירין הוא בגדר דחוייה וכל"כ בחי' חת"ס ביצה י"ב. (ובשו"ת או"ח סי' פ"ה וסי' קמ"ח) ובספר מלאכת יו"ט (אות ו') ועי' מש"נ לקמן ס"פ ד'.

⁷¹ בגמ' ביצה דף ל"א: מבואר שאסור לסתור בית הנעול ביום טוב כדי ליטול את הפירות שבתוכו, וכ' שם בחי' הר"ן בן הרמב"ן שאף לר' יהודה שהתיר מכשירי או"ט אסור לשבור את הבית משום שלא הותר בהיתר מכשירין (וכל"כ לענין היתר אוכל נפש עצמו, הובא לעיל פ"א) אלא דברים שבדרכו של עולם עיי"ש, אמנם עי' בחוט שני (יו"ט פ"ג ס"ב) שהתיר לשבור ארון או דלת הבית שיש בהם אוכלים מדין מכשירי אוכל נפש כשא"א מאתמול (אלא שאין מורין כן כמו שיבואר להלן).

⁷² ומה שאסר הר"ן עשיית פתילה לר"י צ"ל שגם פתילה עומדת לכמה ימים (עי' סי' תק"א ס"ז ברמ"א וסי' תרע"ג ס"ד), או י"ל עפ"י מש"כ הר"ן ר"פ אין צדין לענין צידת דגים עיי"ש, עוד צ"ב לדברי הר"ן הא דאי במשנה שם דף ל"ב: שאסור לשבור חרס ולקרוע הנייר לצלות עליהם (ועי' ברש"י שם) והובא בשו"ע סי' תק"ח, ואולי י"ל שבאמת לר' יהודה האיסור רק באפשר מעיו"ט (ומה שהוכיח הר"ן מפתילה צ"ל דמשמע שם שר"י מודה לגמרי לת"ק אף בלא אפשר), עוד עי' בחי' ר"י מלוניל שם שכ' דהחרס עומד לימים רבים, ועי' מלאכת יו"ט אות קכ"ז, (ועי' במכתב הנדפס בסוף ספר חוט שני על מזוזה בענין זה). והנה בחי' הרא"ה (דף ל"ב.) כתב שעשיית כלי מתחילתו אסורה לר"י לא מחמת שהיא לימים רבים אלא שלא הותר במכשירין לעשות כלי מתחילה, ונראה בכוונתו שמכשירי או"ט היינו דברים השייכים להכנת האוכל, אבל עשיית כלי מתחילתו אינו נחשב כמכשירי האוכל אלא עסק בפני עצמו (וכל"כ בכוונת בעה"מ ביצה טו. שהוכיח דעשיית כלי אסור מהא דאסור לעשות פחמים לעשות כלי לר"י) ולדבריו יש ליישב כל הנ"ל.

אמנם המ"ב (סי' תק"ט בהקדמה ובשעה"צ ס"ק י"א) נקט דודאי לכו"ע אסור לעשות כלי מתחילתו אף לר' יהודה כדברי הר"ן, ומה שנחלקו הראשונים והפוסקים באופנים מסויימים בהשחזת סכין ותיקון השפוד אין חולקים אלא באופנים שאפשר להחשיבם כתיקון כלי ולא כעשיית כלי.⁷³

הגדרת מכשירי אוכל נפש

בגמרא ביצה כ"ח: דרש רב חסדא ואיתימא רב יוסף אחד סכין שנפגמה ואחד שפוד שנרצם (נשבר ראשו) ואחד גריפת תנור וכיריים ביום טוב באנו למחלוקת ר' יהודה ורבנן. ומבואר שתיקון כלי האכילה וכלי הבישול נחשב מכשירי אוכל נפש, ועדיין צריך בירור מה נחשב מכשירי נפש ומה נחשב מלאכת אוכל נפש עצמו.

והאחרונים (עי' בגר"ז סי' תצ"ה קו"א אות ד', ובמלאכת יום טוב אות ק"ט) הוכיחו שכל מלאכה שהיא באוכל עצמו נחשבת מלאכת אוכל נפש⁷⁴, ומלאכה שהיא חוץ לאוכל נחשבת מכשירי, וכן הוכיח הגר"ז מדברי הראשונים בביצה דף כ"ב. (ול"כ התוס' בכתובות ז. ד"ה א"ל בתי' הב') שכיבוי נר לצורך תשימש נחשב מכשירי כיון שאינו עוסק בצורך בעצמו רק מונע הדבר המונעו (ואמנם דעת רש"י שם שהאיסור לדעת חכמים לא מחמת שנחשב מכשירי אלא מפני שאינו צורך אכילה ונראה בדעת רש"י שאי"ז נדון כמכשירי), ואמנם מצינו בדברי הראשונים שיתכן שגם מלאכות שאינם באוכל ממש נחשבים כמלאכת אוכל נפש וכמו שיבואר.

כתב הרא"ש שם בסי' י"ט שאם אין לו אש אחר והקדרה עומדת להתעשן מותר לכבות ולהקטין את האש ונחשב כאוכל נפש עצמו, וכן כתב בפ"ד סימן ח' שאף שמבואר בגמרא שגריפת הגחלים מן התנור תלויה במחלוקת ר"י ורבנן (כמובא לעיל), בתנורים שלנו שאי אפשר לאפות בהם בלא גריפה מותר לגרוף אף לרבנן שכיון שאי אפשר לאפות בלא הגריפה נחשבת היא כאוכל נפש עצמו⁷⁵, וגדולה מזו כתב הר"ן (י: מדה"ר) שאפי' להציל ביתו מדליקה נחשב אוכל נפש ממש ולא רק מכשירי, (והובאו דבריהם להלכה ברמ"א סי' תקי"ד ס"א, ובמ"א שם סק"ד הוסיף דה"ה דמותר להציל משרפה כלי האכילה אם אין לו אחרים) ובשו"ע הגר"ז סי' תצ"ה (בקו"א אות ד') ביאר שיטת הרא"ש שסובר שכל שאי אפשר לאכול בלא המלאכה נחשב אוכל נפש ממש, ומכשירי היינו כל מלאכה שאפשר לאכול את האוכל מבלעדיה, והביא שרוב הראשונים חולקים על סברא זו וסוברים שמכשירי היינו כל מלאכה שאינה באוכל עצמו וכנ"ל, ובאבני נזר (סי' ת"ט אות א') הקשה ע"ז מתיקון שפוד וסכין של שחיטה שהרי א"א לאכול מבלעדיהם וא"כ למה נחשבים מכשירי?⁷⁶

⁷³ וכן הרשב"א אף שחולק על הר"ן בהשחזת סכין ומתיר בכל אופן לדעת ר' יהודה מ"מ כתב בעבוה"ק (ש"ב פ"ח) דדוקא אם יכול הסכין לחתוך ע"י הדחק אבל אם אינו יכול לחתוך כלל אסור מפני שהוא עושה כלי גמור.

⁷⁴ ובמלאכת יו"ט (אות ק"ט וקט"ז) הוכיח דאפי' מלאכה הרחוקה מתיקון האוכל נחשבת מלאכת אר"נ מהא דדנו הראשונים להתיר קצירה והרקדה משום מלאכת אוכל נפש ואף שאפשר מעיו"ט, ומבואר דכיון שעושה באוכל עצמו הוי מלאכת אר"נ.

⁷⁵ וכע"ז כ' הרא"ש בפ"ב סי' י"ט לענין כיבוי אש משום שלא תתעשן הקדירה (והובא ברמ"א סי' תקי"ד ס"א) שאם אין לו אש אחרת וצריך לכבות כדי לבשל את המאכל על אש זו מותר לכבות אף לרבנן משום שנחשב מלאכת אוכל נפש כאפיה ובישול, וכע"ז כ' הרא"ש בבכורות פ"ג ס"ג שבמקום שא"א נחשב כאוכל נפש עצמו, (ול"כ החזו"א (או"ח סי' קל"ג) לענין גזיזת צמר מבהמה שאם לא היה אפשר לאכול בל"ז היה נחשב כאוכל נפש עצמו) וע"ע בלשון הרשב"א בעבוה"ק ש"ב פ"ו בענין מירוח פי התנור.

⁷⁶ והגר"ז (שם) ביאר בדעת הרא"ש שאפשר לאכול גם בלא סכין ושפוד.

עוד הקשה במלאכת יו"ט (אות ק"ד) ע"ד הר"ן הנ"ל דאם הצלת בית הוי אוכל נפש ממש א"כ יהיה מותר לבנות בית ביו"ט כדי לאכול בו, וזה ודאי לא יתכן שהרי אפי' לתקן כלי לאכילה הוי רק מכשירין, ואולי י"ל בדעת הרא"ש והר"ן שבאופן שמתקן כלי ממש לעולם נחשב מכשירין אף שאי אפשר לאכול בלא"ה וכ"ש הבונה בית לצורך אכילה⁷⁷, וכל דבריהם דוקא כאשר המאכל מוכן וכשנא לאכול המאכל והכלים (או הבית לדעת הר"ן) עומדים להכלות ע"י האש, ולכן כשא"א באופן אחר מעשה ההצלה ג"כ נחשב מלאכה באוכל נפש ולא מכשירין⁷⁸.

בגמרא ביצה דף י"א. בית שמאי אומרים אין מוליכין טבח וסכין אצל בהמה ולא בהמה אצל טבח וסכין ובית הלל אומרים מוליכין זה אצל זה, והולכה זו פירשו הר"ן והרשב"א שהיא דרך רשות הרבים, ומבואר שמלאכת הוצאה הותרה לצורך השחיטה, וכתב הר"ן שם (ה. מדה"ר) שאף שאפשר להביא הסכין מאתמול והוי כמכשירין שאפשר מערב יום טוב הוצאה באוכל נפש אינה נחשבת כמכשירין אלא כתיקון האוכל בעצמו ולכן מותרת אף שאפשר מערב יום טוב, (וכן נקט הרמב"ן במלחמות ר"פ אין צדין⁷⁹), ונחלקו האחרונים בביאור דברי הר"ן, החת"ס (בתשו' קמ"ז) וכן בספר מלאכת יום טוב (אות ק"י) נקטו שאין כוונת הר"ן שהוצאת הסכין כמלאכת אוכל נפש ממש אלא כמכשירין ומותרת משום דין מתוך, ואף שא"א מתוך להתיר מכשירין (עי' לקמן ס"פ ד') ביאר החת"ס שמלאכת הוצאה שאני וכל הוצאה בענין אוכל נפש מותרת מדין מתוך⁸⁰, ובספר מלאכת יום טוב (אות ק"י) תמה ע"ד החת"ס, וביאר שהר"ן הולך לשיטתו שאומרים מתוך אף להתיר מכשירין (וכמשנ"ת בפ"ד) והאריך שם עוד וסוף דבריו דאין לדון הולכת הסכין אלא כמכשירין ולא כאוכל נפש עצמו (והוכיח כדבריו מלשון הרמב"ן בשבת קכ"ד: עיי"ש).

אמנם בשו"ת אבני נזר (או"ח סי' ת"ו אות י"ב) פירש דברי הר"ן כפשוטם שגם הולכת הסכין היא מלאכת אוכל נפש עצמה ואינה מכשירין, וכן פירש רעק"א בהג' על השעה"מ (הל' יו"ט פ"א הערה ט"ז), וכן כתב המ"ב סי' תצ"ח (ס"ק י'), וביאר האבני נזר שהולכת הסכין אצל בהמה שווה להולכת הבהמה אצל הסכין משום שאין כאן אלא הקרבת האוכל לסכין וממילא נחשבת כעשייה באוכל עצמו⁸¹.

ובר"ן דף י"ז. (מדה"ר) מבואר בפשטות שביקוע עצים לצורך מדורה להתחמם בה הוי אוכל נפש עצמו שנהנה מגוף העצים⁸², אבל לצורך בישול אינו אלא כמכשירין כיון שאינו נהנה מגוף העצים ודומה לתיקון סכין עיי"ש, אך במלחמות ר"פ אין צדין משמע שכל ביקוע עצים נחשב כאוכל נפש עצמו (וביאר שדרך סעודה כך הוא לבקע ולדוך בכל יום עיי"ש).

איתא בביצה ל"ב: שאסור לגבל את הטיט כדי למרח פי התנור ביום טוב (ע"מ לשמור את חומו), ונחלקו הראשונים בטעם האיסור, הרשב"א בחי' שם ובעבוה"ק (ש"ב פ"ו) כתב שהטעם משום

⁷⁷ אך באמת בבנין בית אין גם היתר מכשירין לר"י לשיטת הר"ן וכמו עשיית כלי שאוסר הר"ן מפני שהוא לימים רבים, ופשוט, וכ"כ במלאכת יו"ט בהשמטות לאות קכ"ט.

⁷⁸ ולהלכה נחלקו המחבר והרמ"א (סי' תקי"ד ס"א), שהמחבר אסר כל כיבוי של הצלה אלא בפקד"נ, והרמ"א הביא את דעת הרא"ש והר"ן עיי"ש.

⁷⁹ וברמב"ן במלחמות פ"ב (דף י"א. מדה"ר) משמע לכאורה הולכה היא רק מכשירין, אמנם יש שם ט"ס עי' בחי' הרשב"א לדף כ"ב.

⁸⁰ ועי' לק' בפ"ד הע' כ"ג מש"כ בזה.

⁸¹ ובספר מאורי אש פ"א (הובא בספר שלחן שלמה הל' יו"ט בעיונים ס"ה) תמה על ביאורו של האבני נזר עיי"ש ומסקנתו שכל מלאכה שנעשית בסמוך לאכילה הרי היא מלאכת אוכל נפש ולא מכשירין ומטעם זה גם הולכת הסכין נחשבת כאוכל נפש עיי"ש.

⁸² ובדברי הר"ן אלו הקשו האחרונים שהר"ן עצמו בדף כ"א נקט שהבערת מדורה אינה כאוכל נפש אלא מותרת מדין מתוך, עי' במ"א סי' תק"א סק"ג (וביאר דבריו בקה"י סי' כ"א) ובט"ז שם ובשלחן שלמה סי' תק"א ומלאכת יו"ט אות ק"כ, ועי' עוד מש"נ לעיל ריש פ"ב ולק' סוף פ"ה.

שאפשר מערב יום טוב, אבל הר"ן שם (י"ח. מדה"ר) ביאר שהאיסור רק מדרבנן שנראה כמגבל לצורך בנין, וביאר המ"ב סי' תק"ז (ס"ק מ"א) מחלוקתם שהרשב"א סובר שהגיבול הוא רק מכשירין, אבל דעת הר"ן שהגיבול נחשב מלאכת אוכל נפש ממש (וכדמשמע בלשון הר"ן, וכן דעת הרא"ה שם, ועי' שם ברשב"א שמשמע שנחלקו בזה גם לענין מירוח הטיט בפי התנור), ודעת הר"ן צ"ב למה נחשב הגיבול אוכל נפש עצמו ולא מכשירין (ועי' לעיל מה שהבאנו מדברי הרמב"ן לענין ביקוע, אמנם הר"ן עצמו ס"ל שביקוע לצורך בישול הוא רק מכשירין וצ"ע, ועי' מלאכת יו"ט אות קכ"ח).

ובדברי הרמב"ם (הלכות יו"ט פ"א ה"ח) מצינו דבר חידוש שאפי' שחיקת תבלין כדי ליתנו בתבשיל נחשב כמכשירין ולא כאוכל נפש עצמו (לפי הבנת הגהות מי"ו והגר"א (סי' תקל"ד) בדעת הרמב"ם, אבל המ"מ שם בהלכה ה' פירש באופן אחר), והיינו דכיון שאינו עיקר האוכל ובא רק למתק את האוכל אינה מלאכת אוכל נפש אלא מכשיר ומטעים את האוכל (והר"ן דף ו: נקט שהוא אוכל נפש ממש, ועי' בהשג' הראב"ד שם פ"ד ה"י).

נחלקו הרמב"ן והרא"ש במס' בכורות (רמב"ן הל' בכורות דף י"ח. ורא"ש ס"ג) אם מותר למרוט נוצות מן העופות קודם השחיטה, הרמב"ן התיר שכיון שממילא צריך לתלשן קודם האכילה ומותר משום אוכל נפש ה"ה שמותר לתלוש קודם השחיטה, אבל הרא"ש כ' שקודם שחיטה אין כאן אוכל ודין המריטה כמכשירין שאפשר לעשותן מערב יום טוב עיי"ש⁸³ וכ"פ הרמב"ם הל' יו"ט פ"ג ה"ג, ובשו"ע סי' תצ"ח סי"ג.

ובשו"ע סי' תק"ט ס"ג התיר לתפור ביום טוב עופות שממלאים אותם בשר וביצים, והוא מתשובת הרשב"א (ח"א תקע"ו), וכתב הגר"א בביאורו שהוא משום מכשירין, והעתיקו המ"ב שם, וצ"ב למה לא נחשב מלאכת אוכל נפש עצמה שהרי מתקן את האוכל עצמו וצ"ע.

הגדרת אפשר לעשותם מערב יום טוב

כתב רש"י בביצה דף כ"ח: ד"ה הלכה שאם היה טרוד בערב יום טוב מלעשות המכשירין נחשב אי אפשר לעשותו מערב יו"ט, ושם (ד"ה ואחד) כ' גם שאם נודע לו ביום טוב שצריך התיקון ולא היה יודע מערב יום טוב נחשב א"א לעשותו מערב יום טוב, והר"ן שם (ט"ו: מדה"ר) הביא שדעת תוס' דדוקא אם נתקלקל הדבר ביום טוב נחשב א"א לעשותו אבל אם לא היה יודע אין היתר ועיי"ש שנסתפק בזה גם בכוונת רש"י.

ובמ"א סי' תק"ט ס"ק ב' פסק שבין אם לא ידע ובין אם לא היה לו שהות נחשב אי אפשר לעשותו מבעוד יום, וכ"כ המ"ב סי' תצ"ה ס"ק ה' וצייין לרש"י הנ"ל, אבל אם ידע ושכח כ' המ"א (סי' תק"ט שם) שאסור לתקן ביום טוב⁸⁴ (הביאו המ"ב בסי' תק"ז ס"ק כ"א) עוד כ' המ"א (סי' תק"ט ס"ק ג' הובא במ"ב ס"ק ו') שאם יכול לשאול אותו הכלי מאחר אסור לתקנו והוי כמו אפשר מערב יו"ט.

וכתב בשו"ע הגר"ז סי' תצ"ה (בק"א ס"ק ה') שאף שסומכין להלכה על שיטת רש"י היינו דוקא כשלא היה יכול לעשות כלל מלפני יום טוב, אבל אם היה יכול לתקן קודם ערב יו"ט ובערב יו"ט

⁸³ ועיי"ש במ"א ס"ק כ"ד מה שהקשה על הרא"ש שמצינו מלאכות שקודם שחיטה כגון צידה ולא נחשבים מכשירין אלא אר"נ עצמו ועיי"ש ביד אפרים ובחמד משה ובספר מלאכת יו"ט אות קט"ז וקי"ז מה שכתבו בביאור דברי הרא"ש (ועי' חזו"א אר"ח קל"ג, כ"ד, ובכורות כ"א, ז).

⁸⁴ ובנשמ"א כלל צ"ד אות א' נשאר ע"ז בצ"ע ממה דאי' בכמה מקומות דשכחה נחשבת אונס.

עצמו נאנס אסור לעשות ביום טוב, משום שאפשר לעשותו מערב יו"ט אין הכוונה ערב יו"ט ממש אלא כל שלפני יום טוב עיי"ש.

פסק ההלכה בדין מכשירי אוכל נפש

בגמרא ביצה כ"ח. אמר ליה רבא לרב חסדא דרשינן משמך הלכה כר' יהודה, אמר ליה יהא רעוא דכל כי הני מילי מעלייתא תדרשון משמאי, והיינו שרב חסדא פסק כר' יהודה, וכן שם בע"ב אמר רב יוסף (וגירסת הר"ף אמר רבא) סכין שעמדה מותר לחדדה ביום טוב ובפשטות הוא כשיטת ר' יהודה.

אמנם איתא שם בגמרא שרבא וכן רב שפשפו את סכינם ביום טוב ואמרו שהוא כדי להעביר השמנונית שעל הסכין ולא רצו לומר שעשו כדי לחדד הסכין, ומשום שסברו הלכה ואין מורין כן, ולכן פסקו הרא"ש (וביאר כן בדעת הר"ף) וכן הרמב"ן שהלכה כר' יהודה אבל אין מורין כן לרבי⁸⁵, אמנם הר"ן (וכן הרמב"ם ועי' לק' ביאור שיטתו) פירש דהלכה ואין מורין כן אין הכוונה על שיטת ר' יהודה אלא רק בהשחזת סכין אין מורין שמא יבואו להקל ולהשחיז באופן האסור לכו"ע, ולפירוש זה הלכה כר' יהודה לגמרי.

ובגמרא שם בדף כ"ב. איתא שכיבוי נר לצורך תשה"מ או להציל את ביתו או קדירתו תלוי במחלוקת ר' יהודה וחכמים והלכה שאסור, והקשו הראשונים הרי הלכה כר' יהודה במכשירין, והרא"ש כתב דדברי הגמ' דף כ"ב. לאסור הוא מפני שאין מורין כן (לשיטתו הנ"ל), אבל הרמב"ן במלחמות (י"א. מדה"ר) כתב לחלק בין המכשירין דיש מכשירין שסמכו בהם על דעת ר' יהודה יש מכשירין שהחמירו חכמים שלא לעשותן והביאו הר"ן (שם וכן בדף ט"ו. מדה"ר).

והעולה מדברי הרמב"ן שיש להלכה ג' דינים במכשירין, א. מכשירין שהם ממש צורך אכילה ובלוי שיתקן לא יוכל לאכול כגון גריפת התנור מטיט שנפל לתוכו מותרים לכתחילה ומורין כן שלא ימנע משמחת יום טוב. ב. מכשירין שאפשר להשיג בלא התיקון כגון סכין שנפגמה שהיא דבר מצוי ויכול לשאול מאחר לא התירו אלא ע"י שינוי וגם אין מורין כן. ג. מכשירין שאינם שייכים לגוף האוכל כגון כיבוי האש בשביל שלא יתעשן הבית או כדי שלא יתעשן כלי שאוכל בו, או לצורך תשמיש המטה אסרו לגמרי.

ודעת המגיד משנה (הל' יו"ט פ"ד ה"ד וה"ח) שהר"ף והרמב"ם פסקו כחכמים ולא כר' יהודה וכן נקט בשו"ע הגר"ז (סי' תק"ט בקו"א סק"ב) בדעת הרמב"ם, וכבר נתבאר שהר"ן והרא"ש פירשו בדעת הר"ף דהלכה כר' יהודה והסכים לזה הב"י (ודלא כהמ"מ), והגהות מיימוניות (שם פ"א ה"ח) והיש"ש (ביצה פ"ג סי' כ"א) והגר"א (סי' תק"ט ס"א) נקטו בדעת הרמב"ם שהלכה כר' יהודה שמכשירין מותרין (כדמשמע בדבריו פ"א ה"ח⁸⁶) ובב"י ר"ס תק"ט הביא ב' הצדדים בדעת הרמב"ם ונראה שלא הכריע.

בדעת המחבר נחלקו האחרונים, המ"ב בסי' תק"ט ס"א בביאור הלכה נקט שהמחבר פסק כחכמים (כשי' הרמב"ם לדעת המ"מ שהרמב"ם פסק כחכמים), אמנם בסימן תצ"ה ס"א סתם המחבר שמכשירין שא"א מאתמול מותרים (ועי' ביאור הל' שם ד"ה וכן וצ"ע), ובביאור הגר"א בסי' תק"ט פירש בדעת המחבר כר' יהודה שמכשירי אוכל נפש מותרין וכסתימת דבריו בסי'

⁸⁵ ופי' רש"י הטעם דאין מורין משום שמא יבואו להתיר גם באפשר מערב יו"ט והובא ברמ"א סי' תק"ט ס"א.

⁸⁶ באבני נזר סי' ת"ט אות ו' ביאר דברי הרמב"ם פ"א ה"ח לשי' המ"מ שהרמב"ם פסק כחכמים.

תצ"ה⁸⁷, והרמ"א בסי' תק"ט ס"א פסק כר' יהודה שמכשירין מותרין אבל אין מורין כן⁸⁸, ונקט הרמ"א שהכלל שאין מורין כן הוא בכל המכשירין שמא יבואו להתיר מכשירין גם באפשר לעשותם מערב יום טוב⁸⁹, אמנם הגר"א שם נקט בדעת המחבר שמה שאין מורין הוא רק בהשחזת סכין אבל בשאר מכשירין הלכה ומורין כן (והביאו בביאור הלכה שם).

ומבואר במ"ב סי' תקי"ד ס"א (סק"ד) שגם לדעת הרמ"א שמכשירין מותרים, דוקא במכשירין הקרובים לתיקון האוכל סומכים על דעת ר' יהודה (וכמו שחילק הרמב"ן הנ"ל, וגם הרמ"א שם סי' תקי"ד שהקל בכיבוי שלא תשרף הקדירה או הבית שאוכל בו הוא משום שסובר שהוא אוכל נפש ממש וכמשנ"ל עיי"ש במ"ב ס"ק ז' וס"ק י"א)⁹⁰.

מכשירי שאר צרכי היום

יש לדון האם לר' יהודה שמתיר מכשירי אוכל נפש הותרו גם מכשירין של שאר צרכי היום (שהותרו מדין מתוך ונתבאר בפ"ד) שאי אפשר לעשותם מאתמול, ובפשטות דברי הגמ' בדף כ"ב. מבואר שהותרו גם מכשירי צורך היום, שמבואר שלדעת ר"י מותר לכבות הנר לצורך תשמישו⁹¹ (וכן נקט החת"ס או"ח סי' קמ"ה וכמו שביאר במלאכת יו"ט אות צ"ד ועיי"ש אות צ"ט וק' מה שרצה לפרש הסוגיא הנ"ל באופן אחר, וכן עי' בהג' רעק"א לשו"ע (בדפ"ח) סי' תק"ז במ"א סק"ח שהוכיח מסוגיא זו דאמרינן מתוך במלאכת כיבוי).

עוד דנו האחרונים אם מלאכות שהותרו לר' יהודה משום מכשירין אומרים בהם דין מתוך להתירם לשאר צרכי היום ויתבאר לק' סוף פ"ד.

⁸⁷ והגר"א פי' גם בדעת הרמב"ם כר"י וכנ"ל.

⁸⁸ עי' בדעת תורה סי' תק"ט אם אין מורין כן היינו לרבים או אפי' ליחיד, ועשייה בפני רבים נחשבת כהוראה כ"כ בשעה"צ תק"ט ס"ק י' בשם ב"ח (ובגר"ז משמע שאפי' בפני יחיד אין לעשות אם אינו יודע ההיתר) ועי' ט"ז סי' תקי"ד סק"ב וע"ע בחוט שני פ"ג ס"ג.

⁸⁹ ובאג"מ או"ח ח"א סי' קכ"ב ענף י' כתב משום כך שבדבר שאין שייך לעשות מערב יום טוב ליכא לגזירה זו ואף מורין להיתר, וכגון לפתוח קופסת שימורים (ובשש"כ פ"ט החמיר בזה עיי"ש בס"ק ד') וכדו' באופן שאם יפתח מעיו"ט יתקלקל המאכל.

⁹⁰ ועי' עוד בספר מלאכת יו"ט אות ק"ל – קל"ט בביאור פסקי השו"ע בדין מכשירי או"נ.

⁹¹ אמנם לשיטת רש"י אין ראייה, שרש"י פי' שם שאין כוונת הגמ' להיתר מכשירין של ר' יהודה.

מתוך שהותרה לצורך הותרה שלא לצורך

במשנה בביצה דף י"ב. נחלקו בית שמאי ובית הלל האם מותר להוציא קטן או ספר תורה לרשות הרבים ביום טוב אף שאין בדבר צורך אוכל נפש, שבית שמאי אוסרים ובית הלל מתירים, והלכה כבית הלל, ומסקנת הגמרא שנחלקו בדין 'מתוך' שלבית הלל אומרים מתוך שהותרה מלאכת הוצאה לצורך אוכל נפש הותרה גם שלא לצורך ולב"ש א"א מתוך (ובהמשך יתבאר באלו מלאכות נאמר ההיתר של מתוך).

בטעם ההיתר של 'מתוך' נאמרו כמה דרכים: בשיטה מקובצת שם ביאר (וכ"כ הפנ"י שם, וכן הח"א כלל פ', ובמ"ב סי' תקי"ח סק"א) שחכמים פירשו כוונת הכתוב אך אשר יאכל לכל נפש הוא לבדו יעשה לכם, שכל מלאכה שעיקרה נעשה לצורך אוכל נפש מותרת לגמרי, ובחיי אדם (שם) ביאר באופן אחר שיש לפרש לשון התורה יאכל לכל נפש שאין הכוונה דוקא אכילה אלא כל ההנאות בכלל אכילה⁹² וכן נראה בדברי החינוך (מצוה רח"ץ) וכן בדברי היראים סי' ש"ד (ק"ג)⁹³, (ובספר מלאכת יום טוב אות ט' וט"ו הביא עוד טעמים לדין מתוך)⁹⁴.

מלאכה שלא לצורך יום טוב

שיטת רש"י בביצה שם (ד"ה אלא מדלא) שההיתר שלא לצורך הוא כפשוטו אפילו שלא לצורך יום טוב כלל⁹⁵, והר"ן מצדד כן גם בדעת הר"ף וכ"כ המ"מ, וכן נראה מדברי הרמב"ם⁹⁶ וכן דעת ריא"ז (בש"ג דף ה: ה) ור' ישעיה הראשון (הביאם בביאור הלכה ר"ס תקי"ח).

אלא שגם לפי שיטה זו חכמים אסרו להוציא שלא לצורך כלל (כמבואר ברש"י שם), ונחלקו האחרונים בגזירה זו, המ"מ כתב בדעת הרמב"ם שאיסור זה דוקא בהוצאת אבנים ועפר שבלאו הכי הם מוקצה אבל שאר דברים מותר⁹⁷, וכן צידד הר"ן בדעת רש"י, אבל בב"י כ' בדעת הרמב"ם ושאר פוסקים שאסור מדרבנן בכל הוצאה שאינה לצורך יום טוב והביאו הביאור הלכה הנ"ל.

⁹² וביאר בנשמת אדם (כלל פ') שזהו שורש מחלוקת הראשונים (שמובאת בהמשך) אם ההיתר דוקא כשיש צורך יו"ט קצת, שהראשונים שסוברים שההיתר דוקא בצורך יו"ט פירשו שאכילה היינו כל הנאה וא"כ דוקא בשיש הנאה וצורך והראשונים שהתירו אף שלא לצורך כלל פירשו כפירוש הראשון שמלאכה שעיקרה לאוכל נפש הותרה לגמרי.

⁹³ כן ביארו במלאכת יו"ט (אות ט') ובתועפות ראם דעת היראים, ועי' קה"י סי' י"ז, ומה שמותר אף לצורך מצוה (כמו שיבואר) ביאר היראים משום שנפש היינו צורך הנשמה (אמנם עי' היטב בדברי היראים שנראה קצת דדין מתוך נאמר רק על מצוות ושאר הדברים הם בכלל אוכל נפש עיי"ש, וכ"נ באפיקי ים ח"ב ס"ס י"ד עיי"ש).

⁹⁴ בשטמ"ק כתובות ז. הביא שיטת הראב"ד שהיתר מתוך הוא דוקא באי אפשר מערב יו"ט וכמו מכשירי או"נ לר' יהודה, ועי' בשעה"מ פ"א מהל' יו"ט מה שביאר בדעת הראב"ד, ועי' במלאכת יו"ט אות ט"ו (ועיי"ש באות מ"מ שהאריך בדעת הראשונים בזה).

⁹⁵ כך למדו הראשונים בדעת רש"י ושלשיטתו אפי' לצורך מחר מותר מדאורייתא, עי' בק"נ שם אות ל' ובפר"ח ר"ס תצ"ה, אמנם בשעה"מ פ"א ה"ד (עמ' צ"ב) הביא בשם הר"ן בכת"י שמודה רש"י שלצורך מחר אסור מדאורייתא וע"ע בפנ"י בביצה שם ובאמרי בינה דיני יו"ט ס"א מה שביארו בדעת רש"י. ולענין צורך גוי עי' בבאוה"ל ר"ס תקי"ב.

⁹⁶ כן למדו בדעת הרמב"ם המ"מ והב"י (סי' תקי"ח) והגר"א (שם אות ב') ובנשמ"א (כלל פ').

⁹⁷ עי' בספר מלאכת יו"ט אות פ"ב דגם אם אינו אסור משום מלאכה ודאי אסור עכ"פ משום טירחא שלא לצורך יו"ט.

אבל שיטת ר"ח ור"ת הובאו בתוס' וברא"ש בביצה שם שאין ההיתר של מתוך אלא לצורך יום טוב⁹⁸, ונעתיק את לשון הטור בסימן תקי"ח: כל הוצאה שיש בה צורך קצת אפילו אינה לצורכו אלא לצורך מצוה כגון קטן למולו וס"ת לקרות בו ולולב לצאת בו מותר, וכשם שמותר להוציאו כך מותר להחזירו וכן אם צריך לילך לבית הכנסת או לטייל בשמחת יום טוב ואינו יכול להניח קטן בבית יחידי יכול להוציאו עמו, וכן מפתח שסוגר בו האוכלים שירא להניחו בבית יכול להוליכו עמו, ע"כ.

ולהלכה הב"י שם הכריע כשיטת רש"י וכן סתם בשו"ע (סי' תקי"ח ס"א) שמותר אפי' שלא לצורך כלל, (וכן נראה שנקט החיי אדם בנ"א כלל פ' אות א' וכן בכלל ק'). אמנם הביאור הלכה שם הביא שדעת רוב הפוסקים⁹⁹ שמדאורייתא אין היתר אלא לדבר שהוא צורך יום טוב קצת וכ' שאפשר שכן גם דעת הרמ"א, ולכן פסק דיש להחמיר ולנקוט כדעת הסוברים שכל שאינו צורך היום הוא איסור דאורייתא.

(ואפי' לצורך יום טוב אסור להוציא לצורך בהמה (רמ"א סי' תקי"ב ס"ג) או נכרי (שו"ע סי' תקי"ח ס"ב), וה"ה מחלל שבת בפרהסיא כמבואר במ"ב תקי"ב ס"ק ב'), ואם מוציא דבר משום ספק שמא יצטרך עי' במ"ב סי' תקי"ח סוף ס"ק י' (וע"ע בזה לעיל סוף פ"ב), והוצאת דבר משום חשש הפסד ממון עי' במ"ב שם ס"ק ו'. ועיי"ש בענין החזרת המחזורים מבית הכנסת אחר התפילה¹⁰⁰ .

וצורך מצוה נחשב צורך יום טוב, ומבואר בביאור הלכה (סי' תקי"ח ס"א ד"ה הצריכים) שאף מצוה מדרבנן נחשבת צורך יום טוב (וכמו שכתבו התוס' בכתובות ז.)¹⁰¹, אמנם כתבו האחרונים דרק מצוה שזמנה היום הותרה מדין מתוך¹⁰² וכמו שמוכח ממילה שלא בזמנה שודאי לא דוחה יום טוב, והדבר כבר מבואר בחי' הרמב"ן שבת קכ"ד עיי"ש, וע"ע בביאור הלכה סי' תקי"ח ס"א ד"ה וספר תורה¹⁰³ .

⁹⁸ ולכן כתב במ"ב סי' תקי"ד (ס"ק ל') שאסור להדליק נר כדי להראות עשרו ופזרונותיו, ולא נחשב צורך כיון שאין כאן צורך יו"ט או צורך גופו.

⁹⁹ ומנה את הר"ח ור"ת וריב"א, והעיטור, וסמ"ג, והר"ה, ור"ש, והרמב"ן, ורא"ה, ורשב"א וריטב"א והמאירי ומהר"ם חלאה, וכ"כ הרא"ש גם בדעת הר"ף, והפר"ח כ"כ גם בדעת הרמב"ם, וכן דעת יש"ש, ועי' גם בקהלת יעקב שכ' כהפר"ח.

¹⁰⁰ ודנו הפוסקים אם מותר להרוג יתושים וכדומה כשמפריעים לו לישון משום מתוך שהותרה שחיטה לצורך, שהרי אינו צריך את ההריגה עצמה אלא את מניעת ההיזק, עי' מנחת שלמה תנינא סי' ס' אות כ"ח, ובש"כ במבוא פ"ג הע' מ"ג, וספר מלכים אמניך פ"א הערה ד', (ועי' בקובץ שיעורים ביצה אות נ"ו) ובספר שבות יצחק (יר"ט פ"א) כ' לענין הוצאת מים חמים מדוד שמש ביו"ט שגורם שיתבשלו המים החדשים שנכנסים לדוד, שאין להתיר מדין מתוך כיון שאין לו צורך בבישול המים הנכנסים, ועי' ש"כ פ"ב הע' כ"ב (ועי' מש"נ בהוספה שבסוף הספר).

¹⁰¹ ועי' שאג"א סי' ק"ח (ומה שהביא מסי' תמ"ו עי' באוה"ל סי' תקי"ח ס"א ד"ה וס"ת).

¹⁰² ובחי' חת"ס ביצה י"ב. כתב שהוצאת ס"ת שהותרה לדעת ב"ה היינו דוקא לצורך קריאת היום דזה חשיב מצוות היום, אמנם בבאור הלכה תקי"ח ס"א ד"ה וס"ת נקט בפשיטות דה"ה כל לימוד שרוצה ללמוד ביום זה, ועי' לשון הרמב"ן בשבת קכ"ד: שהוצאת ס"ת הוי צורך היום משום דבעינן לה' ולכם דמוכח לכאור' כדעת המ"ב (וכ"מ עוד ממש"כ לעיל שם בענין שילוח תפילין עיי"ש), ועי' גם לשון החינוך מצוה רח"צ ובפמ"ג סי' תקי"ח מ"ז סק"א, ועי' ש"כ פ"ט הע' ה'.

¹⁰³ והר"ש בכתובות ז. הוכיח מדברי התוס' שם ד"ה מתוך שדוקא מצות היום הותרה או קיום מצוה ביו"ט (וכנראה כוונתו למש"כ התוס' שם לק' שבעילת מצוה חשיבא צורך מצוה והיינו כיון שהמצוה מוטלת עליו היום), וכ"כ ההפלאה שם בדעת תוס' שבעינן מצוה שזמנה קבוע היום, ועי' בר"ן בביצה דף ג': (מדה"ר) לענין הוצאת המת לקבורה אם נחשב צורך משום מצוה (וע"ע בזה בספר מלאכת יו"ט אות פ"ח, ובקו"ש ביצה אות כ"ד), ובגמ' ביצה דף ז': מבואר שטחינת עפר לצורך מצוות כיסוי הדם אסורה ביו"ט אף שטחינה הותרה לצורך או"נ, ועי' במ"ב סי' תמ"ו (ס"ק ו') שהביא מחלוקת במוצא חמץ שלא ביטלו ביו"ט של פסח שמצוה לבערו

באלו מלאכות נאמר דין מתוך

בסוגיא בביצה דף י"ב מבואר שההיתר של 'מתוך' נאמר מלבד בהוצאה גם במלאכות שחיטה ובישול והבערה, ויש לברר מה הדין בשאר מלאכות שעיקרן לצורך אוכל נפש, והנה כתב המאירי שם שדין מתוך נאמר בכל המלאכות שהם נעשות תמיד לצורך אכילה, וכן לשון המ"ב סי' תקי"ח (סק"א) שהם אותן המלאכות הרגילות להיעשות לצורך אוכל נפש. ולכאורה משמע שכל המלאכות שעיקרן לצורך אוכל נפש מותרות, וכ"כ הח"א בנשמת אדם (כלל פ' אות א') שאף ברירה ולישה והפשטה שהם לצורך אכילה הותרו שלא לצורך, וכן כתב ביצועות יעקב (סימן תק"י) שבברירה אמרינן 'מתוך'¹⁰⁴, וכן מבואר בדברי הגר"ז (סי' תצ"ה) שבכל מלאכות שבעיקרן נעשים בגוף האוכל נאמר דין 'מתוך'¹⁰⁵.

בדעת הרמב"ם (הלכות יו"ט פ"א ה"ד) יש מבוכה גדולה (כלשון המ"ב בשעה"צ שם סק"א), שבתחילת דבריו נראה שסובר שרק במלאכות הוצאה והבערה אמרינן מתוך, ובסוף דבריו משמע שבכל המלאכות שעיקרם לצורך אכילה אמרינן מתוך, ונחלקו בביאור שיטתו, המ"מ נקט והסכים לו הלח"מ (וכן הח"א בנשמ"א כלל פ', וכ"נ בגר"א ר"ס תקי"ח, וכ"כ הפנ"י ביצה דף י"ב) שבאמת כל המלאכות שהם באכילה ממש כמו שחיטה ואפיה אומרים בהם מתוך ומותרות לגמרי אף שלא לצורך אכילה, וכוונת הרמב"ם להוסיף שגם הוצאה והבערה מותרים שלא לצורך. אולם המאירי בביצה שם וכן הפר"ח סימן תצ"ה ס"א, וכן הפמ"ג (בפתיחה להל' יו"ט) וכן באור שמח (שם ובפ"ד) ובמלאכת יו"ט (אות ע"ד) נקטו בדעת הרמב"ם שדוקא במלאכת הוצאה והבערה אמרינן מתוך ולא בשאר מלאכות אפי' בבישול ושחיטה (וכן פסק הלבוש סי' תצ"ה ס"א).

דין מתוך במלאכות שאין עיקרם לאכילה

כתבו התוספות בשבת דף צ"ה. ד"ה והרודה (ובתוס' הרא"ש שם, והובא במרדכי בביצה סי' תרפ"א) דכיון שמלאכת בונה מותרת לצורך אוכל נפש והיינו במגבן שעושה גבינה לצורך אכילת יום טוב, א"כ מן התורה לפי ב"ה מותר גם לבנות בית לצורך יום טוב מדין מתוך והאיסור רק מדרבנן משום עובדין דחול¹⁰⁶, ומבואר מזה שאומרים מתוך אף במלאכות שאין עיקרם לאכילה,

מדאורייתא אם מותר מדין מתוך (עי' כס"מ חו"מ פ"ג ה"ח, חזו"א סי' קט"ז ס"ק ט"ז, אמר"ב דיני פסח ס"טו, מנח"ש מהדו"ת סי' נ"ח), ולענין הדלקת נר לצורך מצות בדיק"ח, בסי' תל"ה בשעה"צ ס"ק ט נקט שלא הותרה משום צורך מצוה ועכ"פ באופן שכבר ביטל את החמץ, ועי' בסי' תע"ג ס"ק ל"ב לענין צליית הזרוע בליל הסדר שלא הותר משום צורך מצוה וצ"ל שאינה מצוה גמורה כמש"כ במ"ב שם ס"ק כ"ו, ועי' בב"י ובשר"ע סי' תקי"ד ס"ה שמוותר להדליק נר של בית הכנסת משום מצות כבוד ביהכ"נ ועי"ש בביאור הלכה סי' תקי"ד לענין נר של יארצייט (והוא משר"ת כת"ס סי' ס"ה).

¹⁰⁴ אמנם בספר חוט שני (יו"ט פ"ה) רצה לדייק מלשון המ"ב שדוקא במלאכות שנתפרשו בגמ' אומרים מתוך, וכ' שלפ"ז ברירת בגדים וספרים אסורה ביום טוב כמו בשבת ונשאר בצ"ע, וכן הובא מהגר"ש"א זצ"ל בקובץ מבקשי תורה יו"ט (עמ' ר"ס) לאסור ברירת ספרים כמו בשבת אך בספר הלכות חג בחג (על יו"ט פ"ה הע' 39) הביא בשמו שאמרינן 'מתוך' בבורר וכתב שם לאסור ברירת ספרים וכלים מטעם אחר שהיא מלאכה הנעשית לימים רבים עיי"ש.

¹⁰⁵ ואמנם יש להעיר דיתכן שהגר"ז כ"כ לשיטתו שנקט (שם בהמשך הסימן) שמדאורייתא כל מלאכות אר"נ הותרו ורק מדרבנן אסרו חלק מהמלאכות אבל לשיטת דטחינה ודישה וכדו' לא הותרו מדאורייתא (כמבואר לעיל פ"א) אולי אין לומר בהם מתוך ואף שהותרו באופנים מסויימים אין כאן היתר על המלאכה בכללה, וצ"ע (ובשטמ"ק דף כ"ב. הביא מהריטב"א שבטחינה אמרינן מתוך).

¹⁰⁶ ובספר עטרת חכמים (לבעל הברוך טעם) סי' ו' כתב שלא מצא חבר לשיטת התוס', ועי' גם בסי' תקכ"ו בט"ז (א') ומ"א (י') ובמ"ב ס"ק י"א ובשעה"צ שם ס"ק י' שמבואר בפשטות שבנין ביו"ט אסור מדאורייתא, וכ"כ פמ"ג שט"ו א"א סק"א, אבל הפרי חדש סי' תצ"ה סק"א כתב שהעיקר כדעת תוס' ועי' גם במ"ב סי' תרל"ז סק"א ושעה"צ סק"ד להתיר ע"פ שיטת התוס' להניח סכך שנפל ביו"ט ע"י אמירה לגוי כמו שפסק בשו"ת באר יצחק סי' י"ג ושם צירף גם דעת הבה"ג שהתיר אמירה לגוי לצורך מצווה (ובמ"ב סי' תרכ"ו ס"ק

אמנם האחרונים הביאו דברי הרמב"ם (י"ט פ"א ה"ג) שהבונה ביום טוב לוקה ומשמע שחולק על תוספות, ודעת הרמב"ם צ"ב שהרי בדבריו שם בפ"ג ה"ב משמע שגיבון אינו אסור אלא מדרבנן והיינו שבנין הותר לצורך אוכל נפש, והנה, לשיטות הנ"ל שסובר דין מתוך רק בהוצאה והבערה פשוט שבבונה אין דין מתוך, ונאמרו באחרונים עוד שני דרכים עיקריות בשיטת הרמב"ם:

דרך אחת היא שטעמו של הרמב"ם משום שגם המגבן באופן שחייב בשבת אסור ביום טוב מן התורה (וכן נקט הרשב"א בעבוה"ק בית מועד ש"א פ"א שהמגבן ביום טוב אסור מדאורייתא) וממילא לא שייך מתוך, וכבר הבאנו למעלה דעת המ"מ בשיטת הרמב"ם שלא הותרו אף לצורך אוכל נפש אלא המלאכות שעיקרם לאוכל נפש וא"כ אין להתיר מגבן ביום טוב, וכתב הפנ"י ביצה י"ב דמגבן אינו נחשב בונה מן התורה רק במגבן לצורך ימים הרבה, ומה שמצאנו שהתיר הרמב"ם מגבן ביום טוב מדאורייתא הוא רק למה שצריך ביום טוב ובכה"ג ליכא מלאכה, וכע"ז כ' בנשמת אדם (כלל פ' שם, וכלל צ"ג אות א') דמגבן אינו חייב משום בונה אלא בשכוונתו ליפות ולעשות בו צורה ובכה"ג באמת לא הותר ביום טוב דאין זה צורך אוכל נפש.

ודרך שניה מצינו באחרונים שהרמב"ם חולק על התוס' אם אומרים כאן 'מתוך' וכתבו האחרונים בכמה אופנים: **בשער המלך** כתב דבנין בית נחשב כמכשירי אוכל נפש¹⁰⁷ והתוס' שהתירו משום מתוך הוא כדעת ר' יהודה שמתיר מכשירין ומיירי שנפל הבית ביום טוב שאי אפשר היה לבנות מלפני יום טוב, והרמב"ם אסר באופן שהיה יכול לבנותו מערב יום טוב, או שאסר בכל גווני משום שפוסק כחכמים שאוסרים מכשירין וכמ"ש"כ המ"מ (פ"ד ה"ח) בדעתו. **החת"ס** (בחידושו ביצה י"ב). **וכן באבנ"ז** (אר"ח סי' תי"ב, וכ"כ באג"ט טוחן ס"ק ט"ו), **וכן בנשמת אדם** (כלל פ' אות א'), **וכן בשו"ת באר יצחק** (סי' י"ג) ביארו שיטת הרמב"ם שאין אומרים מתוך מתולדה לאב דהיינו מתוך שהותרה תולדה הותר האב, וכיון שמגבן הוא תולדת בונה אין מתירין מחמתה בונה ממש שהוא אב¹⁰⁸. ויש להביא גם דעת

כ' נשאר בספק באמירה לגוי לבנות סוכה ביר"ט עיי"ש וצ"ע) וע"ע בסוטה מ"א. תוס' ד"ה כתב, ובשו"ת בית יצחק סי' פ"ו כ' דכונת תוס' דכיון שאסור לבנות מדרבנן שוב ל"ל מתוך וממילא חוזר להיות איסור דאורייתא, ולכאורה לשיטות הראשונים שהובאו לעיל פרק א' שמלאכה של ימים רבים כגון קצירה וטחינה לא הותרה מדאורייתא אף לצורך אר"נ, כמ"כ א"א להתיר בניית בית שהיא לכאור' מלאכה של ימים רבים וצ"ע.

כתב בחי' חת"ס בשבת שם ובביצה דף ט'. ודף י"ב. (ובשו"ת אר"ח סי' ק"נ) שמה שהתירו התוס' בניית בית הוא רק בהעמדת הלבנים בלא טיט וגם שלא גמר את הבנין, שאל"כ יש כאן מלאכת ממחק ומלאכת מכה בפטיש שלא הותרו לצורך אוכל נפש וכ"כ באבנ"ז סי' תי"ב (אמנם הבאר יצחק שם התיר אף מכה בפטיש משום מתוך, וכן צידד במלאכת יו"ט אות קכ"ט עיי"ש, וע"ע לעיל פרק א' הע' ט"ו בענין מכב"פ ביר"ט) (ובספר ויואל משה מאמר ג' שבועות אות ס"ה כ' שלא התירו התוס' אלא בנין לשעה).

ולענין בנין בכלים עי' במ"א סי' תקי"ט ס"ק ד' ומחה"ש שם שיש אופנים שהקלו ביר"ט ולא גזרו כמו בשבת, והגר"א שם כתב דדוקא לצורך שמחת יו"ט התירו (והביאם המ"ב שם ס"ק י"א).

¹⁰⁷ ועיי"ש שנקט שאפי' בונה לצורך אכילה נחשב מכשירין כיון שאין המלאכה באוכל עצמו. גם רעק"א בהג' על שעה"מ וכן הגר"ז בקו"א סי' תצ"ה אות ד' נקטו שבניית בית הוא מכשירין ולמדו בכונת תוס' שמדין מתוך מותרים מכשירין אף לרבנן, ודלא כהתוס' בכתובות דף ז'. לענין כיבוי בתירוצם הב', (ובענין זה עי' מש"נ בסוף פ"ד), אמנם בתוס' הרא"ש בשבת שם משמע שהתיר בניית בית אף לדעת חכמים, וכן עי' במרדכי (ביצה סי' תרפ"א) שמשמע להדיא שהתוס' התירו אף לחכמים עיי"ש, והיינו דבניית הבית נחשב צורך היום עצמו ולא כמכשירין ומשום שנהנה מהבית עצמו שאוכל בו בלא צער, ועי' גם באבנ"ז סי' תי"ט ש' שנקט שבניית בית כאוכל נפש עצמו ולא כמכשירין וכ"כ במלאכת יו"ט אות צ"ו ובהשמטות (לאות ז) וכ"מ בקה"י ביצה סי' כ"א, ועי' עוד משנ"ת בגדרי מכשירין בפרק ג'.

¹⁰⁸ (עי' בהערות שבסוף הספר).

הפנ"י (בדף כ"ג.) בשיטת רש"י שאין אומרים מתוך רק במלאכות שעיקרם לצורך אוכל נפש, וכן לשון **המאירי** בדף י"ב שדין מתוך נאמר במלאכות שנעשות תמיד לצורך אכילה¹⁰⁹.

עוד דנו האחרונים במלאכת כיבוי אם נאמר בה דין מתוך להתיירה שלא לצורך אוכל נפש לאחר שהותרה לצורך אוכל נפש בבישורא אגומרי (היינו צליית בשר ע"ג גחלים שגורמת לכיבוי הגחלים, ועי' לק' פ"ה שי"א שכיבוי אסור אף לצורך אוכל נפש), והנה לדעת האחרונים שהרמב"ם ס"ל מתוך רק בהוצאה והבערה פשוט שבכיבוי ל"א מתוך. אמנם ברא"ש בביצה פ"ב סי' י"ט משמע שאומרים מתוך בכיבוי, וכן ברשב"א שם דף כ"ב. ובחי' הרמב"ן שבת קכ"ד: (וכן ביארו האחרונים בדברי התוס' בכתובות דף ז. עי' לק'), והב"ח בסי' תק"ז נקט בדעת הרא"ש והטור שם שאין אומרים מתוך במלאכת כיבוי, וביאר דכיון שכיבוי של אוכל נפש הוא בבישורא אגומרי והרי אין תיקון אוכל בכיבוי אלא שמחמת הצליה מוכרח להיות כיבוי, ובמלאכה כזו לא נאמר דין מתוך, והביאו המ"א בסי' תק"ז ס"ק ח' (ובסי' תקל"ד ס"ק כ'), וסברא זו הביא גם המאירי בדף כ"ב; (ועי' גם בלשון הרמב"ם הל' יו"ט פ"ד ה"ב), וכן כתב הפנ"י בדעת רש"י שאין אומרים מתוך בכיבוי כיון שאין עיקר מלאכת כיבוי לצורך אוכל נפש, (והאבנ"ז סי' ת"ט כ' טעם אחר משום שבבישורא אגומרי אינו מתכוון לכיבוי, ועי' באר"ש הל' יו"ט פ"א ה"ז ד"ה והנה טעם חדש שלא אמרינן מתוך בכיבוי), והמ"ב סי' תק"ז שעה"צ ס"ק ל"ז הביא דעת הב"ח והביא דברי הרשב"א הנ"ל (בביצה דף כ"ב). שאמרינן מתוך בכיבוי ולא הכריע בדבר.

לסיכום

בהוצאה והבערה לכו"ע אומרים מתוך, בשאר מלאכות שעיקרם לאוכל נפש דעת המ"מ שאומרים ודעת הפר"ח והפמ"ג בדעת הרמב"ם שלא אומרים, בשאר מלאכות שאין עיקרם לאוכל נפש ומצאנו בהם היתר לצורך אוכל נפש דעת התוס' בשבת שאומרים, ודעת הפנ"י ברש"י וכ"ד החיי אדם ועוד אחרונים בדעת הרמב"ם שלא אומרים.

ולהלכה, בהוצאה הבערה שחיטה ובישול כתב המ"ב שאומרים מתוך, בשאר מלאכות שעיקרם לאוכל נפש פסק הח"א שאומרים וכ"ד עוד פוסקים (ובספר חוט שני יו"ט פ"ה נסתפק לאסור מלבד המלאכות הנ"ל שנזכרו בגמ'), במלאכות שאין עיקרם לאוכל נפש כגון בונה לא נתפרש להדיא, ובסימן תקכ"ו ס"א משמע בט"ז (סק"א) ומ"א (סק"י) ומ"ב (סק"א) שבונה אסור מדאורייתא (וכ"כ פמ"ג סי' שט"ו בא"א סק"א) ולא אמרינן מתוך, ובהלכות סוכה הביא המ"ב (כמבואר לעיל הע' ד') דאפשר לסמוך על דעת התוס' שיש מתוך בבונה לעניין אמירה לעכו"ם ולכן נפלה סוכתו בחג יכול לומר לגוי שיבנה עיי"ש. במלאכת כיבוי הביא בשעה"צ מחלוקת אם יש דין מתוך.

מתוך להיתר מכשירין

דנו הפוסקים אם נאמר היתר מתוך להיתר גם מכשירין, דהיינו מלאכה שהותרה לצורך אוכל נפש האם אומרים מתוך להתיירה גם לצורך מכשירי אוכל נפש או מכשירי שאר צרכי היום, (וכגון לבשל מים על מנת להדיח בהם כלי אכילה, שהכלים הם רק מכשירין)¹¹⁰.

¹⁰⁹ והגר"ז (סי' תצ"ה בקונטרס אחרון סק"ד) ביאר בדעת הרמב"ם שלא אומרים מתוך רק במלאכות שנעשים בגוף דבר שיש בו צורך היום עיי"ש.

¹¹⁰ ואם אומרים מתוך נמצא שמה שנחלקו חכמים על ר"י ואסרו מכשירי אוכל נפש הוא רק במלאכות שלא מצאנו בהם היתר לאוכל נפש עצמו, ולדעת ר' יהודה כ' החת"ס תשו' קמ"ה שודאי אומרים מתוך אף למכשירין, אמנם במלאכת יו"ט אות צ"ד חולק ע"ז עיי"ש (ועי' שלחן שלמה יו"ט ח"ב בעיונים ס"ו).

והנה, לשיטות שאומרים מתוך להתיר אף שלא לצורך כלל ודאי שהותרו אף מכשירין (וכ"כ רעק"א בהג' על שעה"מ פ"א אות ט"ז, ובמלאכת יו"ט אות צ') וכל הספק לשיטות שצריך צורך קצת, והנה בגמ' ביצה דף כ"ב. מבואר שלדעת חכמים אסור לכבות נר לצורך תשמיש וכדו', והקשו הרשב"א בחידושי שם והרא"ש (שם סי"ט) שהרי מלאכת כיבוי הותרה לצורך אוכל נפש (בבשרא אגומרי עי' לק' פ"ה) ולמה לא נאמר מתוך להתירה לשאר צרכי היום, ותיצרו הרשב"א והרא"ש (בתי' הב') דכיון שהיתר כיבוי הוא באופן שנחשב אוכל נפש עצמו אין מתירים מחמתו כיבוי כאשר הוא רק בתורת מכשירין, (שכיבוי הנר הוא רק כמכשיר לתשמיש) וכ"כ התוס' בכתובות דף ז. ד"ה אמר ליה (בתירוץ השני)¹¹¹, וכ"כ בחי' הרמב"ן שבת קכ"ד: דא"א מתוך להתיר מכשירין.

אמנם האחרונים הביאו שדעת הר"ן (ביצה דף י"ז: מדה"ר) שאומרים מתוך גם להתיר מכשירין, שהר"ן ביאר ההיתר לבקע עצים לצורך בישול אף שאפשר מערב יום טוב (ולכן א"א להתיר מדין מכשירין) משום מתוך שהותר ביקוע לצורך אוכל נפש ממש (והיינו כשמבקע ע"מ לעשות מדורה להתחמם) עכ"ד, ומבואר שסובר שמתירים גם מכשירין משום דין מתוך¹¹². וכ"כ רעק"א (בהג' לשעה"מ פ"א מהל' יו"ט אות ט"ז) בדעת התוס' בשבת שהתיר בניית בית ביום טוב מדאורייתא משום מתוך שהותר לגבן¹¹³ (ותלה הדבר בב' תירוץ התוס' הנ"ל בכתובות ז. וכ"כ הגר"ז סי' תצ"ה קו"א ס"ק ד') וכ"כ בשו"ת באר יצחק סי"ג (ענף ח').

ועיין בשער המלך הל' יו"ט פ"א ה"ד שהאריך בזה, ובשו"ת חת"ס (או"ח סי' קמ"ז) חילק בין הוצאה לשאר מלאכות, שבהוצאה שהיא מלאכה גרועה אומרים מתוך להתיר אף מכשירין אבל בשאר מלאכות א"א (ויסודו בדברי היש"ש ביצה פ"א ס"ל)¹¹⁴, ועי' בקה"י סי' כ"א, (והאריך בענין בספר מלאכת יו"ט אות צ' – קי"ח).

ולמעשה, הנה כתב הרמ"א בסי' תק"ט ס"ה שאין להגעיל כלים ביום טוב, וביאר המ"ב (ס"ק כ"ו) שהאיסור משום שחימום המים לצורך הגעילה הוא מכשירי אוכל נפש ולא הותרו מכשירין מדין מתוך, ולכן אם אי אפשר מערב יום טוב מותר לחמם אבל אין מורין כן לאחרים (כדין מכשירי אוכל נפש)¹¹⁵, ולכאורה"ה לענין הדחת כלים שאסור לחמם מים לצורך הדחתם מלכלוך כשאפשר

¹¹¹ וכן ביאר בבית יעקב שם שקו' התוס' משום מתוך אמנם אי"ז מפורש בתוס', ועי' במלאכת יו"ט אות ק"ו שביאר התוס' באו"א.

¹¹² ובהג' רעק"א על שעה"מ (פ"א מהל' יו"ט אות ט"ז) הק' סתירה בדברי הר"ן שלענין הוצאה משמע בדברי הר"ן שלא הותרה לצורך מכשירין וכן לענין טחינה והניח בצ"ע, ואולי י"ל דאין כוונת הר"ן להתיר כל מכשירין מדין מתוך אלא דוקא בביקוע עצים שאותו מעשה עצמו מותר ואם ישתמש עתה בעצים לבישול יהיה הביקוע מותר בכה"ג אמרינן מתוך (עי' היטב לשון הר"ן, וגדולה מזו מצינו בדברי הריטב"א בסוכה ל"ג: לענין מיעוט ענבי הדס עיי"ש). ובקה"י ביצה סי' כ"א ביאר שאין כוונת הר"ן להתיר כל מכשירין אלא דוקא באופן שמשתמש בגוף הדבר שנעשית בו המלאכה כגון בביקוע עצים שמשתמש בעצים לבשל בהם דזה ל"ח מכשירין אבל בכיבוי לצורך תשמיש מודה לשאר הראשונים דל"א מתוך, ועד"ז רצה לחלק במלאכת יו"ט אות קי"ג, אמנם לק' שם באות קי"ד חוזר בו מחילוק זה (עוד יש לחלק שהר"ן התיר ביקוע לצורך בישול שהוא אוכל נפש אבל לצורך שאר דברים אולי לא התיר, אמנם במלאכת יו"ט (אות צ"ב ועוד) כ' דדוחק לחלק בזה).

¹¹³ ועי' לעיל ובהע' ט"ו שהבאנו דיש אחרונים שנקטו שבניית בית לצורך אכילה בו היא כאוכל נפש עצמו ולא כמכשירין.

¹¹⁴ וביאור דבריו נראה שאין הכוונה שיש קולא במלאכת הוצאה, אלא שבאמת גם בהוצאת אוכלין עצמן אין כאן תיקון האוכל ונחשבת מלאכת או"נ רק מחמת שעוסק באוכל (עי' מ"מ פ"א מהירו"ט ה"ד), וא"כ גם במוציא כלים וכדו' נחשב מלאכה בדבר הצריך לו ולא מכשירין וצ"ע.

¹¹⁵ אמנם חימום מים לצורך רחיצת פניו מבואר בסי' תקי"א שמותר וצ"ל שלא נחשב מכשירין כיון שמשתמש בגוף המים לרחיצת גופו.

מערב יום טוב (וכ"כ בשש"כ פי"ב הע' י"ד, אמנם הקשה שבסי' תקי"א ס"ג כ' הרמ"א שאפשר להחם מים כדי להדיח עי"ש¹¹⁶).

אם אומרים מתוך במכשירין

עוד דנו הפוסקים במלאכות שהותרו מדין מכשירי אוכל נפש לר' יהודה האם אומרים בהם מתוך להתירם לשאר צרכי היום, וכתב הפנ"י בביצה דף י"ב. שודאי אין בהם דין מתוך, שאם כן אין לך מלאכה שאסורה מן התורה ביום טוב לר' יהודה, שבכל המלאכות (חוץ מזורע) שייך ההיתר של מכשירין וממילא יהיו מותרות אף שלא לצורך אוכל נפש, ועל כרחינו שאין אומרים במכשירין מתוך, והטעם, שכיון שלא הותרו אלא כשאי אפשר לעשותן מערב יום טוב ק"ו שלא אמרינן בהם מתוך עכ"ד, וכן כתב בחי' חת"ס שם, וכ"כ במלאכת יו"ט (אות ד', ו', ל"ח ועוד) וכן בקו"ש ביצה אות מ"ג.

ובספר מלאכת יום טוב (אות ג'- ו') ביאר דברי הפנ"י, שיסוד דין מתוך הוא מחמת שהיתר אוכל נפש הוא בגדר הותרה ולא דחוייה ולכן הותרה המלאכה לגמרי, אמנם כל זה הוא במלאכות אוכל נפש שהותרו אפי' באפשר מערב יום טוב, אבל מכשירין שלא הותרו אלא כשאי אפשר לעשותן מערב יום טוב הרי אין היתרם בגדר הותרה אלא בגדר דחוייה (וכן כ' בחי' חת"ס שם), ולכן אין בהם דין מתוך להתירם שלא לצורך (ועי"ש עוד שהאריך).

אמנם הפמ"ג בפתיחה להל' יו"ט (פ"א אות י"ג) וכן הנשמ"א (כלל פ' אות א') נקטו שאומרים מתוך בכל המלאכות שהותרו מדין מכשירין, (והיינו דוקא בשאי אפשר מערב יום טוב כמו מכשירין עצמם) וכ"מ בגר"ז סי' תצ"ה קו"א סק"ד (וכן מבואר בשעה"מ פ"א מהיר"ט ה"ד במה שביאר דברי התוס' שבת צ"ה.).

ובאבני נזר סי' ת"י תלה הדבר במחלוקת הראשונים אם מתוך מותר דוקא בצורך יום טוב, שלשיטות הראשונים שמותר אף שלא לצורך כלל ודאי לא אמרינן מתוך במכשירין, אבל לשיטות הראשונים שמתוך הוא דוקא לצורך היום אומרים כן אף במכשירין שמתוך שהותרו לאוכל נפש הותרו לשאר צרכי היום.

וברא"ש פ"ב סי' י"ט היה נראה שסובר שאומרים מתוך גם מדברים שהותרו מדין מכשירין, שהקשה להתיר כיבוי שלא לצורך אוכל נפש מתוך שהותר בגריפת תנור וכיבוי בקעת, והרי גריפת תנור מותרת רק מדין מכשירי אוכל נפש, ועמד בזה בקה"י ביצה סי' כ"א, אמנם י"ל שכוונת הרא"ש לגריפה וכיבוי בקעת באופן שנחשב אוכל נפש עצמו וכשיטתו (בפ"ד ס"ח) שאם א"א בלא"ה נחשב אוכל נפש עצמו וכמו שנתבאר לעיל¹¹⁷.

¹¹⁶ ועי' במנחת שלמה ח"ב סי' כ', ובשלחן שלמה ח"ב בעיונים ס"ו, ובחוט שני יו"ט פ"ג סק"ד. עוד יש להעיר וכמו שהק' במלאכת יו"ט (אות קט"ו) מהא דכ' הפוסקים (יש"ש ביצה פ"א סי' ל"ד והובא בסי' תקי"ח במ"ב סק"ה) שמותר להוציא לרה"ר מפתח של תיבה של כלים אם צריך אותם ליו"ט ומתיירא שמא יגנבו, והרי כלים אלו אינם אר"נ ממש אלא שאר צורך היום והוצאת המפתח היא לכאור' מכשירין של צרכי היום ונמצא שאמרינן מתוך להתיר מכשירין, עי"ש במליר"ט שכ' שלדעת החת"ס שהוצאה שאני מיושב.

¹¹⁷ וכ"כ במלאכת יו"ט אות צ"ח, ואולי זו גם כוונת הקה"י שם (ובקה"י שם הוציא מדברי המ"א שאומרים מתוך ממכשירין ע"פ ביאורו שם עי"ש).

הבערה וכיבוי ביום טוב

מלאכת הבערה

הפוסקים דנו בטעם ההיתר להבעיר בשבת לצורך אוכל נפש, שהרי הבערת העצים לכאורה אינה אלא כמכשירי אוכל נפש, ונאמרו בזה כמה דרכים:

המ"א ר"ס תקי"ח הביא דברי הר"ן (י"ז: מדה"ר) שהבערה היא מלאכת אוכל נפש מפני שאפשר שתהיה לצורך חימום הגוף כנגדה, וכיון שכן מותרת אף לצורך בישול משום דין מתוך, (אמנם דברי המ"א סותרים למש"כ בסי' תק"א בביאור דברי הר"ן (הובא לעיל פ"ב) וכמו שעמד במחה"ש שם).

בשו"ע הגר"ז סי' תצ"ה כתב (לדעת שאר הראשונים) שהבערה לצורך בישול גם היא נחשבת מלאכת אוכל נפש ממש כיון שהיא לצורך אכילה ומתקנת את האוכל וגוף האש שמבעיר היא המתקנת ומבשלת את האוכל עכת"ד¹¹⁸.

ובירושלמי איתא (ביצה פ"ה סוף ה"ב) מהו להדליק נר של בטלה ביום טוב, חזקיה אמר אסור, מתניתא פליגא על חזקיה לא תבערו אש בכל מושבותיכם ביום השבת, בשבת אין את מבעיר אבל מבעיר את ביום טוב וכו' (עיי"ש), ומבואר שיש מ"ד שמתיר הבערה ביום טוב אפי' שלא לצורך, ובטעם ההיתר נחלקו הראשונים, התוס' ביצה כ"ג. (ד"ה על) פירש דברי הירושלמי שהתנא האוסר סובר הבערה לחלק יצאת והיא בכלל המלאכות ולכן הותרה רק לצורך אוכל נפש כשאר מלאכות, ואילו התנא המתיר סבר הבערה ללא יצאת ואינה בכלל מלאכות שבת וממילא לא נאסרה כלל ביום טוב, וכ"כ התוס' בפסחים ה': בשם ריב"א.

אבל הרא"ש בביצה פ"ב סי' כ"ב פירש טעם ההיתר משום גזיה"כ דדרשינן בשבת אי אתה מבעיר אבל אתה מבעיר ביום טוב, וכן כתב המ"מ (פ"א מהל' יו"ט ה"ד) בדעת הרמב"ם (שפוסק הבערה לחלק יצאת ואעפ"כ מתיר הבערה שלא לצורך) שהטעם שהותרה כל הבערה הוא מחמת המיעוט הנ"ל של הירושלמי, (ובלא"ה לא היה מותרת הבערה כלל שאינה מלאכת אוכל נפש וכו"ל) ובהמשך דבריו ביאר שההיתר שלא לצורך הוא מדין מתוך¹¹⁹, (שדעת הרמב"ם שמדין מתוך מותר אף שלא לצורך) וכ"כ הי"ש הביאו המ"א¹²⁰ בסי' תקי"ד ס"ק י"ב שלדעת הרמב"ם מותרת הבערה אף שלא לצורך כלל¹²¹ (וכן מסיק במלאכת יו"ט אות ע"ח, ועי' בשעה"צ סי' תקי"א ס"ק כ"ח).

ולהלכה בשו"ע (סי' תקי"ד ס"ה) פסק שנו של בטלה אסור והיינו דאסור להבעיר שלא לצורך כלל, (שכן מסקנת הירושלמי שם בנר של אבטלה לא תאסור ולא תשרי) אמנם הבערה לצורך יום טוב מותרת מדין מתוך (כמבו' לעיל פ"ד ועיי"ש אלו צרכים הותרו).

¹¹⁸ ובנשמת אדם כלל פ' כ' דכיון שהתירה התורה בישול וא"א לבשל בלא הבערה ע"כ שהותרה גם הבערה בכלל מלאכות אוכל נפש (ועי' בספר מלאכת יו"ט אות ק"כ), ובמאורי אש (סי' א', הובא בשלחן שלמה בעיונים סי' א') כתב ב' אופנים נוספים לבאר מה שהבערה נחשבת מלאכת או"נ ולא מכשירין.

¹¹⁹ והקשה הלח"מ דכיון דילפינן היתר מקרא דביום השבת למה צריך לדין מתוך עיי"ש מה שתי', ועי' בשעה"מ שם (עמ' צ"א) שתירץ דברי המ"מ באו"א, וע"ע בערוה"ש סי' תקי"ח (ועי' לעיל פ"ד שיש אחרונים שחולקים וסוברים שגם לדעת הרמב"ם דין מתוך מתיר רק לצורך יו"ט).

¹²⁰ ובמלאכת יו"ט אות ע"ח הקשה סתירה בדברי המ"א שבסי' תקכ"ז ס"ק י"ח כ' שהדלקת הנר ביו"ט לצורך שבת צריכה ערוב תבשילין לשי' הרמב"ם, עיי"ש שהאריך בזה.

¹²¹ וכן בתשו' הרשב"א (ח"ג סי' רע"ז) נראה לכאן שצירף דעת הירושלמי שהתיר הבערה לגמרי עיי"ש.

ובעיקר דברי המ"מ שהבערה אינה מלאכת אוכל נפש יש חולקים שהמ"א בסי' תקי"ח (סק"א) הביא מדברי הר"ן שהבערה כאוכל נפש ממש, וביאר בשו"ע הגר"ז סי' תצ"ה ס"ב שכיון שהיא מתקנת ומבשלת את האוכל הרי היא בכלל אוכל נפש עצמו (ועי' עוד בספר מלאכת יום טוב אות ק"כ).

יעירת אש ביום טוב.

שנינו במשנה ביצה דף ל"ג. אין מוציאין את האור לא מן העצים ולא מן האבנים ולא מן העפר (ולא מן הרעפים) ולא מן המים ע"כ, וצריך לבאר טעם האיסור, וביותר צ"ב דמשמע שאסור אף לצורך אוכל נפש, ובגמרא שם (ע"ב) איתא מאי טעמא - משום דקא מוליד ביום טוב¹²², ונאמרו כמה ביאורים בטעם האיסור:

הרמב"ם (יו"ט פ"ד ה"א) כתב שלא הותרה הבערה אלא מאש מצויה אבל להמציא אש אסור כיון שאפשר להמציאה מבעוד יום¹²³, וישנם כמה שיטות בפירוש דבריו וכפי שיבואר בהמשך.

הראב"ד (בהשגות שם) פירש שהאיסור משום הכנה והיינו מדין מוקצה ונולד וכמו ביצה שנולדה ביום טוב¹²⁴.

הרע"ב בפי' המשנה שהוא איסור דרבנן דדמי למלאכה (הובא בבאוה"ל שם)¹²⁵.

והנה לדעת הראב"ד פשוט שהוא רק איסור דרבנן, ולדעת הרמב"ם, ה"ט"ז (סי' תק"ב סק"א) נקט שהוא איסור דאורייתא של הבערה, ומה שלא הותר לצורך אוכל נפש ביאר שלא התירה התורה אוכל נפש אלא כדי לתקן מה שיש כבר בעולם רק שלא היה ראוי לאכילה בלא התיקון אבל להמציא ולהוליד שיהיה אוכל נפש זה לא התירה התורה ועיי"ש מה שביאר לשונו של הרמב"ם, וכע"ז כתב המאירי בביצה שם שלא הותר להמציא דבר חדש לצורך אוכל נפש (ולכאור' כוונתו כה"ט"ז ועי' הע' ח', ובראש יוסף ביצה שם ביאר בדעת ה"ט"ז שהוא משום איסור הכנה דרבה [נתבאר בפרק ו']), ובשו"ת כת"ס (או"ח תשובה ס"ז הובא בבאוה"ל ר"ס תק"ב) ג"כ דייק מלשון הרמב"ם שהאיסור מן התורה משום מלאכת הבערה וביאר דהוי מכשירין שאפשר לעשותן מערב יום טוב (וכן איתא בירושלמי [ביצה פ"ה ה"ב ומגילה פ"א ה"ו] דהוא כמכשירין ותלוי במחלוקת ר"י וחכמים בענין מכשירין [ובלשון הרשב"א בעבוה"ק משמע דגרע ממכשירין]). אמנם עי' בלשון המגיד משנה שם שמשמע שגם כוונת הרמב"ם רק לאיסור דרבנן וכ"כ הראש יוסף בביצה שם, וכן ביאר הרשב"א (בעבוה"ק הארוך הובא בספר מעשה רקח על הרמב"ם ח"א בתחילת הספר)

¹²² דנו הפוסקים בהדלקת אור החשמל אם אסור משום מוליד כהוצאת אש, עי' אחיעזר ח"ד סי' ו' שאסור משום מוליד וכן הסיק לאסור בספר מאורי אש סוף פ"א עיי"ש שהאריך בזה, ועי' מנח"ש מהדו"ק סי' ט' ובשלחן שלמה סי' תק"ב ס"א, ועי' שש"כ פי"ג הע' ט' לענין הנאה בדיעבד מאור חשמל שהודלק ביו"ט.

¹²³ וצ"ב מ"ש הוצאת אש מהעברת אש קיימת, ובראש יוסף ביצה ל"ג. ביאר שהעברת אש א"א מעיו"ט משום שיפסיד עצים הרבה אבל להמציא האש יכול לעשות מעיו"ט ויטמין הגחלת ברמץ כדי שתתקיים ויטול ממנה, וכע"ז כ' בש"מ ביצה שם (וכן נקט באבנ"ז או"ח סי' ת"ח שכל הבערה היא כמכשירין, ורק הוצאת האש אפשר מעיו"ט). הקשה ה"ט"ז סי' תק"ב סק"א דאם טעם האיסור משום מכשירין א"כ כשרוצה ליהנות מהאור עצמו כגון להתחמם כנגדו יהיה מותר להמציא אש שאז הוא אוכל נפש ממש (ועי' לעיל פ"ב אם הנאת חימום הגוף חשיבא אוכל נפש) עיי"ש בתירוץ, ועי' בשו"ת כת"ס סי' ס"ז שבכה"ג אסור משום נולד עיי"ש וכ"כ בישוע"י סי' תק"ב ועי' במלאכת יו"ט אות קכ"ח והאריך בענין בספר מאורי אש פ"א (הובא בספר שלחן שלמה הל' יו"ט ח"א במדור העיונים).

¹²⁴ ולפ"ז הוצאת האש אסורה לכאור' משום שהיא שלא לצורך, ועי' במ"מ שם למה לא חשש הרמב"ם לאיסור נולד (ובביאור דבריו עי' בלח"מ ובמחה"ש סי' תק"ב ס"א ובערוה"ש וקהלת יעקב שם).

¹²⁵ ואיסור זה מבואר בביצה דף כ"ג. עיי"ש ברש"י ד"ה דקמוליד, ואמנם מבואר בסוגיא שם ובראשונים שאיסור זה הותר לצורך או"נ, וצ"ל דהותר רק או"נ ממש אבל הבערה לצורך אוכל נפש כמו מכשירין.

שכוונת הרמב"ם לאיסור דרבנן (וע"ע בערוה"ש ר"ס תק"ב), ולדעת הרע"ב במשנה בביצה הוא איסור מדרבנן וכנ"ל¹²⁶, והטעם שלא פירשו האיסור משום הבערה (שאפשר לעשותה מאתמול) עי' בהערה¹²⁷.

והנה באופן שלא היה יכול להוציא את האש מערב יום טוב (וכגון שהיה טרוד או שהכין אש וכבתה ביום טוב כמש"כ במלאכת יו"ט אות קכ"ח) לדעת הרמב"ם והרשב"א לכאן יש להתיר להוציא אש, וכן הביא בברכי יוסף (סי' תק"ב בשם ספר בית מועד) שמי שהיה במדבר ולא היה יכול להוציא אש בערב יום טוב מותר לו להוציא אש ביום טוב, אמנם בכף החיים (שם) הביא דיש שאסרו משום שמסתימת הפוסקים משמע שאסור בכל גווני, וכן מסיק לאסור בשו"ת מנחת יצחק ח"ד סי' צ"ט עיי"ש (ועי' שו"ת שבה"ל ח"ט סי' קכ"ו, ועי' גם במלאכת יו"ט אות קכ"ח).

ואם עבר והוציא אש כתב המ"מ שמותר להנות ממנה והביאו המ"א סי' תק"ב סק"א, אבל דעת הט"ז (שם) שאסור להשתמש בה (ואפי' בישל בה אסר לאכול התבשיל), והמ"ב (שם ס"ק ד' ובבאוה"ל ד"ה אין מוציאין) הכריע להיתר¹²⁸.

מלאכת כיבוי

כיבוי אסור ביום טוב שאינה מלאכת אוכל נפש, אמנם מצינו כמה אופנים שכיבוי הותר לצורך אוכל נפש ולהלן יבוארו כמה מהם, [והגר"א (סי' תק"ז ס"ד הובא בבה"ל ד"ה כך) נקט בדעת הר"ף שמלאכת כיבוי לא הותרה לצורך אוכל נפש (ועיי"ש בבה"ל שתמה ע"ז מדברי הרא"ש). וכ"כ המאירי בביצה דף כ"ב. ובשבת קל"ד. בדעת הר"ף¹²⁹].

א. בישראל אגומרי, היינו שצולים בשר ע"ג גחלים והמים נוטפים מן הבשר ומכבים את הגחלים, זה ודאי כיבוי המותר כמבואר בביצה דף כ"ג. וביארו הראשונים שנחשב כצורך אוכל נפש כיון שנעשה בשעת הצליה וכך דרך הצליה (ועי' לעיל פ"ב), אמנם דעת הר"ף שלא הותר בשרא

¹²⁶ ובשו"ת מגידות לבעל הפמ"ג (סי' ק"י) נקט בדעת הרמב"ם שהוא מדאורייתא, ולענין אמירה לנכרי כ' שם שאין לגעור במי שמיקל לצורך מצוה כיון ש"א שהאיסור מדרבנן, ועי' שבה"ל ח"ח סי' קכ"א ואול"צ ח"ג פ"כ ובספר מלכים אמניך פי"א ס"א.

¹²⁷ הטעם שאין בהוצאת האש איסור דאורייתא של הבערה אף שאפשר מעיו"ט י"ל בכמה אופנים: א. בראש יוסף (ביצה שם) ביאר בדעת הרמב"ם דכל הבערה מותרת ביו"ט מדאורייתא אפי' שלא לצורך וכמש"כ המ"מ פ"א ה"ד (ונתבאר לעיל בתחילת הפרק), אמנם בדברי הרשב"א בעבוה"ק משמע שהבערה הותרה רק לצורך אר"נ. ב. לדעת הרשב"א י"ל שהבערה היא מלאכת אר"נ ממש ולא מכשירין ומותרת לצורך אר"נ (או שאר צורך היום מדין 'מתוך') אפי' אם אפשר מעיו"ט. ג. י"ל ע"פ דברי הרא"י המובא לעיל בהערה ה' דמה שאפשר מעיו"ט הוא רק להבעיר גחלת והרי ממילא א"א להשתמש בה ביו"ט בלא הבערה נוספת וא"כ מלאכת ההבערה ל"ח אפשר מעיו"ט. ד. הפמ"ג ר"ס תק"ב כ' דאין בהוצאת אש ע"י אבנים מלאכת הבערה עיי"ש (שחילק בזה בין האופנים של הוצאת האש). ה. האחרונים חקרו בגדר מלאכת הבערה אם היא הדלקת האש או כילוי הדבר המתבער (עי' בגר"ז סי' תצ"ה סק"ב בקר"א כהצד הא', ובאבני נזר אר"ח קל"ח כהצד הב' עיי"ש ואכה"מ) ולפי הצד השני נמצא לכאן שאין בהוצאת האש עצמה מלאכת הבערה כלל.

¹²⁸ וטעמו של הט"ז משום הנאה ממעשה יו"ט, ודעת המתירים ביאר הא"ר ע"פ דברי הרשב"א (הובא בב"י ס"ס תק"ג) שלא אסרו מעשה יו"ט כמו בשבת, אמנם דעת הרמב"ם שהמעשר ביו"ט אסור לאכול, וע"ע לק' בפרק י' ענין ט' בענין איסור הנאה ממעשה יו"ט, ובמאמר' כ' שטעם ההיתר כאן משום שהשלהבת מתחדשת כל רגע והאש הראשונה שהודלקה באיסור כבר לא קיימת עיי"ש.

¹²⁹ וביאר המאירי בביצה שם הטעם משום שאין גוף הכיבוי מכשיר האוכל לעולם אלא שמונעו מלהתקלקל עיי"ש, ואמנם עי' ברמב"ן במלחמות (ביצה י"ב. מדה"י) שמשמע שלא אסר הר"ף כיבוי גמור לצורך אר"נ רק באופן שיכול לעשות באו"א כמו בישראל אגומרי שיכול לצלות באופן שלא יהיה כיבוי עיי"ש, וכ"מ בספר המאורות בשבת דף קכ"ד, (וכן העיר בעבודת עבודה ש"ב אות מ"ט עיי"ש). ועי' במאירי בביצה שם ד"ה ופסק ש"א שא"א מתוך כיבוי מהסברא הנ"ל שאינו מכשיר את האוכל, (ולכאן כוונתו להראשונים הסוברים שכיבוי הותר לצורך אר"נ) וע"ע בב"ח סי' תקי"ד ובמלאכת יו"ט אות ק"ב.

אגומרי רק מחמת שאין כאן כיבוי גמור שסופו להבעיר מחדש, ועי' בראשונים בביאור דעת הר"ף שהוא משום שאין הכיבוי כאן צורך שהרי יכול לצלות באופן שלא יהיה כיבוי, (והמאירי והגר"א נקטו בדעת הר"ף שס"ל שכיבוי לא הותר כלל לצורך אוכל נפש וכו"ל).

ב. כיבוי לשם הצלת מאכל או כלי או בית מדליקה, הנה בביצה דף כ"ב. מבואר שלהלכה אסור לכבות אש כדי שלא ישרפו ביתו או קדרתו או כיבוי נר לצורך תשמיש, ופוסקים בזה כחכמים שאוסרים מכשירין (ועי' מש"נ בזה לעיל בפ"ג), אמנם כתב הרא"ש שם שאעפ"כ אם קדרתו עומדת להשרף ואין לו אש אחרת להניחה עליה¹³⁰ מותר להקטין את האש שתחת הקדרה שכיין שא"א בענין אחר הר"ז נחשב מלאכת אוכל נפש ממש ולא מכשירין (ועי' מש"נ בזה לעיל בפ"ג). והובא ברמ"א סי' תקי"ד ס"א.

והרשב"א (בביצה שם) הביא ו"א שהתירו אפי' להציל ביתו אם אין לו מקום אחר לאכול דגם זה נחשב אוכל נפש עצמו ולא מכשירין, וכ"ה שיטת הר"ן שם, וגם שיטה זו הביא הרמ"א שם.

ג. גריפת תנור מן הגחלים כדי שלא תחוך הפת כ' הרא"ש פ"ד סי' ח' שאסורה משום כיבוי, אבל התיר לגרוף התנור באופן שא"א לאפות בענין אחר וכ' דבכה"ג נחשב אוכל נפש ולא מכשירין (ועי' מש"נ לעיל סוף פ"ב) וכנ"ל והובא בשו"ע סי' תקי"ז ס"ד.

ד. כיסוי האש בעפר לצורך שמירת האש נחלקו בו הפוסקים, דעת הרמ"א (סי' תק"ב ס"א) שאסור באופן שמכבה ואף שהוא כיבוי לצורך אוכל נפש לא הותר כיון שאין האוכל נפש בא בשעת הכיבוי ואינו דומה לבשרא אגומרי¹³¹, אבל המ"ב (שם סק"י) הביא שיש מהאחרונים שמקילים בזה כיון שעושה לצורך היום (ועי' סי' תקי"י ס"ג ובמ"ב שם לענין מיתוק החרדל בגחלת).

גרם כיבוי

בתוס' וברא"ש בביצה דף כ"ב. כתבו שהאיסור להסתפק מן השמן שבנר (המבואר בגמ' שם) הוא משום שיש בזה כיבוי בידיים אבל מותר לגרום כיבוי הנר ביום טוב¹³², ולכן מותר לתחוב את

¹³⁰ ואם אין לו אש רק שיכול להדליק אש אחרת קטנה יותר כ' המ"א סי' תקי"ד סק"ב (הובא במ"ב שם סק"ו) שצריך להדליק אש אחרת ואין היתר לכבות, אמנם באגרות משה (ח"א סי' קט"ו ובח"ד סי' ק"נ) התיר בכיריים של גז להקטין את האש הקיימת ולא להדליק אש אחרת, וביאר דאין נ"מ בין כיבוי להבערה (והוסיף בח"ד שם שאדרבה כיבוי עדיף שהיא מלאכה שאצל"ג, וביאר דהמ"א מיירי דוקא באופן שצריך לעשות הרבה כבויין ובכה"ג עדיף טפי לעשות הבערה עיי"ש), אמנם לכאור' היה אפשר לבאר דעת המ"א דחלוקה הבערה מכיבוי, דהבערה היא מלאכת אר"נ בעצמותה אבל כיבוי אינו אלא כמכשירין ולכן מה שהחשיב הרא"ש כיבוי כמלאכת אר"נ מחמת שמציל את האוכל מלהשרף זהו רק באופן שא"א באופן אחר, ובלקט הל' יו"ט פ"ח הע' ה' הביא מהגר"ש"א עוד סברא להקל בכיבוי הגז שבכיבוי גז אין עשיית פחם ואינו כיבוי דאורייתא וצ"ל לגמ' שבת קל"ד. ורש"י שם עיי"ש, (ועי' באג"מ אר"ח א' ס"ס צ"ג), ובשש"כ פי"ג ס"י פסק שאין להקטין האש ועדיף להדליק אש אחרת.

¹³¹ ואף שהרא"ש התיר לכבות כדי להציל אוכל או כלי אכילה מדליקה וכן לגרוף התנור וכנ"ל אף שאין כאן הנאה בשעת אכילה, יש לחלק דשם ס"ס יש תיקון במה שהוכשר האוכל או הכלי ונתקן לאכילה משא"כ בכיבוי בלא שום תיקון בזה צריך שתהיה הנאתו בשעת אכילה כבשרא אגומרי כדי להחשיבו מלאכת אר"נ וצע"ע.

¹³² בטעם ההיתר מצינו ג' דרכים: א. ו"א שגרם כיבוי מותר אף בשבת וכדאי' בגמ' שבת ק"כ: לא תעשה מלאכה עשייה הוא דאסור גרמא שרי, והביא המ"ב סי' תקי"ד בשעה"צ (ס"ק ל"א) שכך סברו כמה פוסקים. ב. שאמנם בשבת גרם כיבוי אסור מדרבנן שלא במקום פסידא אבל ביו"ט מותר, והביא בשעה"צ שם שכ"מ בתוס' דף כ"ב. ד"ה והמסתפק (ועי' בחזו"א סי' ל"ח ס"ק ו'), ושכן כ' במאמ"ר. ג. המ"א (תקי"ד ס"ק ז') ביאר (עי' הג' רעק"א לשו"ע סי' של"ד) דשבת ויו"ט שוים שגרם הכיבוי ממש אסור (לדעת האוסרים שלא במקום פסידא), אבל לגרום את מניעת המשך האש מותר (ועיי"ש ברעק"א, ועי' חזו"א שם ס"ק ז').

הנר בחול¹³³ כדי שימהר לכבות, ודעת המחבר סי' תקי"ד ס"ג שלא הותר אלא אם עושה זה קודם הדלקת הנר אבל כשהנר דולק אסור לתחבו בחול, וביאר המ"ב טעמו שאחר שהודלק הרי הוא כנוטל מן הנר עצמו דחשיב כיבוי בידים, אבל המ"א (שם סק"ג) חולק ומתיר אף אחר שהודלק הנר להניחו בחול וכדו' באופן שימהר לכבות דגם בכה"ג הוי גרמא, והמ"ב הביא שני השיטות ולא הכריע (וע"ע מה שנתבאר בפרק י' אות י' בענין גרמא ביום טוב).

ומבואר בגמ' בביצה שם שאסור להסתפק מן הנר הדולק ביום טוב, ונחלקו התוס' והרא"ש בטעם האיסור, התוס' (ד"ה המסתפק) ביארו שהאיסור מחמת שבשעה שנוטל מן הנר מכהה קצת אור הנר ונראה ככיבוי, והרא"ש שם (סי' י"ז) ביאר האיסור מחמת שממהר כיבוי הנר, ואינו דומה לגרם כיבוי שמותר מפני שכאן עושה בגוף הדבר הדולק עיי"ש¹³⁴ (והנ"מ בין התוס' להרא"ש בנר של שעוה שהתוס' התירו לחתוך נר של שעוה בעודו דולק, אבל לפי הרא"ש כתבו הפוסקים שגם זה נחשב כיבוי ואסור).

¹³³ ולענין תחיבת הנר במים עיי' בבה"ל סי' תקי"ד ס"ג ד"ה דבר.

¹³⁴ בביאור דברי הרא"ש עיי' בקו"ש ביצה אות נ"ה, ובאמר"ב יו"ט סי' י"ט אות ב', ובשפ"א בביצה שם, ובאג"ט זורע סק"ח אות ח' בהג"ה, ובשו"ת בתי כהונה ח"א סי' י"ח י"ט (הביאו רעק"א בשו"ע סי' תרס"ט) שדנו האם האיסור גם באופן שיכבה הנר רק במוצאי יו"ט, והנה ביש"ש בביצה שם נקט בדעת הרא"ש שהוא חיוב מדאורייתא, וכן נקט בערו"ל"נ יבמות ו'; אבל החזו"א סי' ל"ח סק"ו הסתפק בזה עיי"ש, ועיי' בהג' נתיב חיים על המ"א סי' תקי"ד ס"ק ז'.

מלאכה לצורך מחר ודין עירוב תבשילין

בגמרא בפסחים דף מ"ו: נחלקו רבה ורב חסדא באופה פת מיום טוב לחול האם לוקה, דעת רבה שאינו לוקה ודעת רב חסדא שלוקה¹³⁵, וטעמו של רבה משום שאמרין 'הואיל'¹³⁶ והיינו שהואיל ויתכן¹³⁷ שיזדמנו לו אורחים ביום טוב ויצטרכו לאכול אותה הפת ובאופן זה יתברר שהאפיה לצורך יום טוב, ממילא אין כאן איסור תורה כיון שהאפיה ראויה ליום טוב עצמו¹³⁸, ורב חסדא מחייב מלקות שחולק על סברת 'הואיל'¹³⁹.

ומבואר בתוספות בפסחים שם (ועו"מ, ובעוד ראשונים, והובא במ"א ר"ס תקכ"ז ובמ"ב שם ועי' לק') שבאופן שאין אפשרות שהפת תאכל ביום טוב מודה רבה לרב חסדא שלוקה וכגון שאופה סמוך לחשיכה שאז גם אם יזדמנו אורחים לא יספיקו לאכול את הפת ביום טוב ונמצא שיש כאן אפיה שאינה ראויה אלא למחר¹⁴⁰.

ומבואר בסוגיא שם שגם לדעת רבה שאינו לוקה מ"מ אסור לאפות מיום טוב לחול או לשבת מדרבנן, ולכן ביום טוב שחל בע"ש הצריכו חכמים לעשות עירוב תבשילין כדי שיהיה מותר

¹³⁵ רש"י שם וכן בביצה דף כ"א. פירש שמדובר אחר שהוא עצמו כבר אכל סעודתו ואין הדבר ראוי לו, ומשמע שקודם שאכל שהדבר ראוי לו בעצמו אין איסור תורה לכו"ע ואף לרב חסדא כיון שהדבר מזומן לו ואינו דומה לאורחים שעדיין לא הזדמנו, וכן משמע בפשוטות בסוגיא בביצה שם עיי"ש (ועיי"ש בר"ן), וכן כתב המאירי בפסחים בשם יש אומרים, אמנם הצ"ח בפסחים שם על דברי רש"י כתב שודאי יש איסור תורה לדעת ר"ח אף באופה קודם אכילתו וראוי לו וכוונת רש"י שבכה"ג אין מלקות משום התראת ספק שמא בסוף יאכל בעצמו (וע"ע רש"י פסחים מ"ז. ד"ה ביר"ט מיביעיא).

¹³⁶ וסברת הואיל שייכת בעוד דינים ולא נאמרה רק לענין היתר מלאכת יו"ט כמבואר בסוגיא בפסחים דף ס"ב. עיי"ש וברמב"ן ובעה"מ בסוגיא.

¹³⁷ בגבורת ארי יומא דף כ"ח יצא לחדש שאפי' באופן שודאי לא יבואו אורחים מותר משום שסגי בזה שאילו היו לו אורחים היו נהנים ביר"ט עיי"ש, אבל בתוס' בפסחים שם ד"ה הואיל וד"ה רבה משמע שבדבר שאינו שכיח ל"א הואיל עיי"ש, (ועי' גם מהרש"ל ביצה ב: בתוד"ה והיה) אמנם עי' ברמב"ן במלחמות בפסחים שם שמשמע להלכה דאמרין הואיל גם בדבר שלא שכיח (והפמ"ג סי' תק"ג במש"ז סק"ב כ' דמשמע דאפי' שמן הנמנע שיבואו אורחים אצלו אמרין הואיל, ועי' לק' הערה ו').

¹³⁸ בדעת הרמב"ם נקטו כמה אחרונים שרבה רק פטר ממלקות מדין הואיל אבל לענין איסור אין מועילה סברת הואיל ומודה רבה שאסור מדאורייתא, והביאם בביאור הלכה סי' תקכ"ז (ס"א ד"ה ועל ידי ועי' מש"כ בס' תק"ג ס"א ד"ה ואפילו, וצ"ע).

¹³⁹ האחרונים דנו האם יכול לפטור עצמו ע"י שיאכל התבשיל ביר"ט ונמצא למפרע שעשה לצורך יו"ט (ואם כן הרי חייב לעשות כן להציל עצמו מאיסור דאורייתא) ובאבי עזרי הל' יו"ט פ"א הט"ו הביא דברי המאירי בפסחים שם שאם אמנם יזדמנו אורחים ביר"ט ויתן להם מן הפת גם לרב חסדא יתברר למפרע שלא עבר מדאו' ונתקן איסורו (וכ"כ מהר"ם חלאוה שם), ומוכח דיכול לתקן (ואולי היה מקום לחלק בין אורחים שבאו מאליהם לבין הוא עצמו שנמלך לאכול כדי להנצל מן האיסור וצ"ע). עוד הביאו דברי המ"ב בהל' פסח סי' תע"ג שכ' שאם צלה את הזרוע ולא כיון לאכלה ביום טוב יאכלה ביר"ט ונמצא שלא עבר איסור (ומקורו בדברי הח"א שם, ואולי יש לדחות דשא"ה שהרי לא כיון בצליית הזרוע להדיא לצורך חול רק לשם מצוה אבל כשכוון להדיא לצורך חול אולי א"א לתקן וצ"ע), ועי' בקובץ בנתיבות ההלכה (כרך ל"ח עמ' 108) מהגר"א גניחובסקי זצ"ל שהוסיף דיכול לתקן אף באכילת מקצת התבשיל והשאר יהיה מותר למפרע מדין ריבוי בשיעורים, עוד הוסיף שיכול לתקן ע"י שיאכל התבשיל ביר"ט אחר ונמצא שעשה מיר"ט ליר"ט שהתיר המ"ב (סי' תק"ג בשעה"צ סק"ד, והובא לעיל פ"ב עיי"ש) מעיקר הדין.

¹⁴⁰ נחלקו האחרונים בדבר שאסור לאכול מדרבנן אם שייך בו הואיל, השאג"א (סי' ס"ד) כתב שהשוטח בהמה שהיא טריפה מדרבנן אינו לוקה לרבה משום הואיל כיון שמדאורייתא מותר לאכלה, וכ"ד האר"ש (יו"ט פ"א ה"ד), אבל בשו"ת רעק"א סי' ה' חולק ע"ז, שכיון שלמעשה אין מי שיאכל ואין שכיח שיבואו לאכול באיסור אין אומרים כאן הואיל ולוקה אף לרבה (אלא שלדעת הרשב"א י"ל הואיל מחמת שמותר לספותו לקטן) עיי"ש, וכ"ד הפמ"ג בפתחה להל' יו"ט, ועי' בחי' הרמב"ן חולין דף י"ב. שמשמע כדעת השאג"א, ועי' אמרי בינה יו"ט ס"ג ואפיקי ים ח"ב סי' ט"ו.

להכין ולעשות מלאכות ביום טוב לצורך השבת, ויתבאר בהמשך (ובסי' תצ"ח ס"ו נחלקו הפוסקים אם מותר לסמוך על דין דאורייתא של 'הואיל' במקום הפסד עיי"ש, וע"ע בסי' תק"ב ס"ב במ"ב ובא"ר שם ס"ק י"ב).

עוד נחלקו שם רבה ורב חסדא באופה מיום טוב לשבת, שדעת רבה שדינו כאופה מיום טוב לחול, ודעת רב חסדא שאין כאן איסור תורה ולא דומה לעושה מלאכה לצורך חול, ונחלקו הראשונים בטעמו של ר"ח, רש"י והרמב"ן (במלחמות שם) פירשו משום שסובר שבת ויום טוב קדושה אחת והיינו שנחשב כיום אחד ארוך והרי הוא כעושה לצורך יום טוב. אבל התוס' (שם מ"ז. ד"ה ואי) פירשו שסובר רב חסדא שכיון שאי אפשר לאפות ולבשל בשבת ובכדי לקיים מצוות שבת עליו לבשל ביום טוב, הותרה המלאכה כאוכל נפש של יום טוב עצמו.

ולענין הלכה נחלקו הראשונים, הרי"ף והרמב"ן פסקו שהלכה כרבה שאומרים הואיל, וכן שאין צרכי שבת נעשים ביום טוב, אבל דעת בעל המאור בפסחים שם שהלכה כרב חסדא שא"א הואיל וכן שצרכי שבת נעשים ביום טוב, והרמב"ם פסק כרבה שאינו לוקה, אמנם נקטו הרבה אחרונים שאף שפסק כרבה בדין הואיל, פסק כדעת רב חסדא לענין עשיית מלאכה מיום טוב לשבת, והביאם בביאור הלכה סי' תקכ"ז ס"א עיי"ש, ונ"מ בזה למעשה האם מותר לעשות מלאכה מיום טוב לשבת סמוך לחשיכה ע"י היתר של עירוב תבשילין, שלדעת הרמב"ן הוא איסור דאורייתא שהרי אין להתיר מדין הואיל כיון שהוא סמוך לחשיכה וכמו שנתבאר למעלה וממילא אין מועיל לזה עירוב תבשילין, אבל לדעת הפוסקים שצרכי שבת נעשים ביום טוב מדאורייתא ויש רק איסור דרבנן א"כ מועיל עירוב תבשילין (ועיין עוד בבאווה"ל שם¹⁴¹).

אם אומרים 'הואיל ומתוך' כאחד

כ' השאג"א בסי' ק"ח שדין הואיל נאמר דוקא כשעושה מלאכה של אוכל נפש אבל כשעושה לשאר צרכי היום שמותר מדין מתוך (וכגון הוצאה לצורך מצוה ונתבאר לעיל פ"ד) אין אומרים הואיל, שלא אומרים תרתי הואיל ומתוך, (ובהג' פורת יוסף ביצה כ"א: נסתפק בזה, ועי' מלאכת יו"ט בהשמטות לאות פ"ט), אבל הטו"א בחגיגה דף י"ח. (באבני מילואים) הוכיח שאומרים מתוך והואיל כאחד, וכ"כ רעק"א בתשובות סי' ה' מסברא (ועי' במלאכת יו"ט אות ק"ח).

הכנה לצורך חול בדבר שאינו מלאכה

אסור להכין מיום טוב לחול גם בדבר שאינו מלאכה וכמו משבת לחול, (כמבואר בסי' תט"ז ס"ב ובסי' תק"ג במ"ב סק"א שאפי' לשבת ויום טוב אסור להכין וכ"ש לחול, וכמש"כ המ"ב שם סק"ב), ולענין הכנה מיום טוב לשבת נחלקו האחרונים, דעת האליה רבה לאסור (וכ"כ הפמ"ג סי' תק"ג א"א סק"ב), אבל דעת רעק"א (בהג' לשו"ע סי' ש"ב) שאין איסור בזה כיון ששבת קדושתה חמורה מיום טוב, והביאם המ"ב סי' ש"ב ס"ק י"ז (ושם בשעה"צ ס"ק כ"ג ובסי' תרס"ז שעה"צ ס"ק ז') וע"ע ברעק"א לשו"ע סי' תרס"ז (וע"ע מש"כ לעיל פ"ב הע' כ"ו לענין הכנה מיום טוב ליום טוב) ועי' הערה י' לענין אם מועיל עירוב תבשילין להתיר הכנה שאינה מלאכה מיום טוב לשבת.

¹⁴¹ ועיי"ש שמסיק להקל בשעת הצורך ביו"ט שני, ולכאור' כוונתו גם ליו"ט שני של ר"ה שגם הוא מדרבנן, (ויש לציין שמלבד איסור מלאכה יש כאן עוד חשש שהתבשיל יאסר באכילה משום הכנה דרבה (ויבואר להלן) ועי' בזה במ"א בהקדמה לסי' תקכ"ז ומה שביאר דבריו בקהלת יעקב שם, ועי' בבאה"ל שם, והאריך הרבה בזה בקונטרס מטעמי יעקב להגר"י שפירא מוולאז'ין (הודפס בסוף הספר תורת רפאל [הוצ' שנת תש"ג]).

תקנת עירוב תבשילין

במשנה בביצה דף ט"ו: יום טוב שחל להיות ערב שבת לא יבשל בתחילה מיום טוב לשבת וכו' ועושה תבשיל מערב יום טוב וסומך עליו לשבת ע"כ. וזו היא תקנת עירוב תבשילין¹⁴².

ונאמרו בגמרא שני טעמים לתקנה זו, רבא אמר שהתקנה לכבוד שבת היא כדי שלא תשכח מחמת טרחת הסעודה של יום טוב, וע"י שמערב זוכר את השבת ואינו מכלה את כל האוכל אלא בורר מנה יפה גם לשבת.

ורב אשי אמר שהתקנה לכבוד יום טוב, שאסרו חכמים לבשל מיום טוב לשבת שמא יבא לבשל מיום טוב לחול¹⁴³ והתירו רק ע"י העירוב שע"י שמבשל מערב יום טוב נמצא שהתחיל מבעוד יום ומה שמבשל ביום טוב הרי הוא כגומר והולך (ע"פ פירש"י שם).

ונאמרו בראשונים כמה נפ"מ בין טעמו של רבא לטעמו של רב אשי עי' ברא"ש ובמרדכי שם, ובב"י סוף סימן תקכ"ז.

כתב הר"ן (ביצה ט. מדה"ר) שעירוב תבשילין מועיל להתיר רק דברים שהם צרכי אכילה אבל שאר מלאכות אסורות לצורך שבת אפי' כשהניח ערוב תבשילין (ולסוברים שהדלקת נר שבת צריכה ע"ת כתב הלבוש שם שהיא ג"כ מצרכי סעודת שבת)¹⁴⁴ ובהג' אשרי ביצה פ"ב סי' ז' מוכח שחולק, ועי' בי' הגר"א סי' תקכ"ח ס"ב שהביא בזה מחלוקת בירושלמי, ולדינא נקט הרמ"א שם כדעת הר"ן, וכן במ"א שם ובמ"ב שם סק"ג.

ונחלקו האחרונים לענין הדחת כלים מיום טוב לשבת, הנו"ב (או"ח סי' כ"ה) נקט שמותר ע"י ערוב תבשילין, ובש"ת אבני מילואים רצה לאסור לדעת הר"ן הנ"ל והגר"ז סי' תק"ג התיר (אף שהביא דברי הר"ן, ועי' קה"י ביצה סי' י"ב, ובשבט הלוי ח"ד סי' נ"א אות ב').

נחלקו הפוסקים לענין הדלקת נר שבת ביום טוב אם צריך עירוב תבשילין, המחבר (תקכ"ז סי"ט) כתב שמי שלא הניח עירוב תבשילין מותר להדליק את הנר (שכן למד הב"י בדעת הרמב"ם) ויש אוסרים, והמ"ב שם הביא מהרבה פוסקים שהסכימו שגם להדלקת הנר צריך לעשות עירוב תבשילין וכן דעת התוס' בביצה דף כ"ב. ויש מקילין, (ונר אחד מותר להדליק לכו"ע אם לא הניח עירוב כמבואר בגמ' שם)¹⁴⁵.

¹⁴² והטעם שנקרא עירוב פירש הרמב"ם (הל' י"ט פ"ו ה"ב) שכשם שעירוב חצירות ומבואות הוא משום היכר כך תבשיל זה הוא היכר וזכרון שלא יאפו מיום טוב לחול, והראב"ד בהשגות שם פירש לשון עירוב שמערבים צרכי שבת עם צרכי י"ט לעשותם יחד.

¹⁴³ מדברי רב אשי אלו למד בעל המאור בפסחים שסבר כרב חסדא (בפסחים מ"ו): שמדאורייתא מותר לבשל מ"ט לשבת ורק מדרבנן אסרו שמא יבא לעשות לחול, וכן למדו האחרונים בטעמו של הרמב"ם שפסק גם כדעת ר"ח עי' בביאור הלכה ר"ס תקכ"ז, אבל הרמב"ן במלחמות שם דחה ראייה זו.

¹⁴⁴ אמנם במ"ב סי' ש"ב ס"ק י"ז הביא דברי הא"ר שמועיל עירוב תבשילין לענין הכנה לשבת בדבר שאינו מלאכה, ובשבט הלוי (ח"ג סי' ס"ח) עמד בזה שסותר דבריו שבסי' תקכ"ח הביא המ"ב דברי הר"ן שאין עירוב תבשילין מועיל אלא לצרכי סעודה, (עי' בקובץ מאורות ירושלים קובץ ט' עמ' ר"ח).

¹⁴⁵ והנה כבר נתבאר שעירוב תבשילין מועיל להתיר רק איסור דרבנן, והטעם שאין איסור דאורייתא בהדלקת נרות לצורך מחר, כתב בתוס' רבינו פרץ פסחים מ"ו: שיכול להשתמש בנר ב"י"ט עצמו סמוך לחשיכה, (וכ"כ התוס' בביצה כ"ב. לענין הדלקה מ"ט לחבירו, ועי' במלאכת י"ט אות ע"ז, ועי' בתוס' הרא"ש בפסחים שם דמשמע שבמדליק מבע"י כ"ז שיתכן שיבואו אורחים יש להתיר משום הואיל והיינו שיכול לבשל להם מע"ג אש זו וצ"ע), והעירו הפוסקים שבזמנינו שיש את אור החשמל לכאורה אין היתר מדאורייתא להדליק נרות ביום טוב, עי' בספר שמחת י"ט ביצה כ"ב, ועי' בשש"כ פכ"ח הע' קצ"ט ופמ"ד הע' ל"ו, וע"ע בשבות יצחק דיני נר שבת פ"ו וכן בדיני י"ט פ"ו.

ופרטי דין עירוב תבשילין נתבארו בטור ושו"ע סימן תקכ"ז.

הכנה דרבה

מלבד האיסור לעשות מלאכה או להכין ביום טוב לצורך חול ישנו עוד איסור בשבת ויום טוב שכל דבר שהוכן ונגמר בשבת אסור ביום טוב שלמחרתה, וכן דבר שהוכן ביום טוב אסור בשבת שלמחרתו, ואיסור זה נקרא הכנה דרבה, והוא מדברי רבה בגמרא בביצה דף ב: ולמדו מהפסוק והיה ביום השישי והכינו את אשר יביאו (שמות ט"ז,ה) חול מכין לשבת וחול מכין ליום טוב ואין יום טוב מכין לשבת ואין שבת מכינה ליום טוב, ונקטו רוב הפוסקים שהוא איסור דאורייתא¹⁴⁶.

ונחלקו הראשונים ביסוד האיסור, דעת רש"י (ביצה שם, וע"ע בפסחים מ"ז: וברש"י שם) שיסוד האיסור הוא משום מוקצה, דהיינו שהתורה הצריכה שיהיו צרכי שבת או יום טוב מוכנים מבעוד יום¹⁴⁷, ודוקא מבעוד יום שהוא חול ולא מיום טוב או שבת, אבל שאר הראשונים חלקו על רש"י ונקטו שאין דין זה שייך לאיסור מוקצה אלא שאסור שהשבת תכין לצורך יום טוב, ולשון הרשב"א בחי' לביצה (ב:) שסעודת שבת ויום טוב חשובה להיות לה הזמנה ואינו בדין שיזמין שבת ליום טוב ולא יום טוב לשבת (ונראה כוונתו שהוא כעין זלזול בשבת שתהיה מכינה ליום טוב וכן להיפך)¹⁴⁸.

ומשום איסור זה אסורה באכילה ביצה שנולדה ביום טוב שאחר השבת (ואפילו כשאין בה איסור מוקצה כגון שאמה עומדת לאכילה) כמבואר בגמ' בביצה שם, שכיון שנולדה ביום ראשון ודאי נגמרה בשבת ונמצא שהשבת הכינה ליום טוב, ומבואר בגמ' שם שמשום כך אסרו חכמים כל ביצה שנולדה ביום טוב גזירה אטו נולדה ביום טוב שאחר השבת, (ונפסק בשו"ע סי' תק"ג).

ומבואר בגמ' (ביצה דף ד.) שביצה שנולדה ביום טוב אסורה אף בשימוש ובטלטול, וביאר הרשב"א (עבוה"ק ש"ה) הטעם שכיון שאסורה באכילה הרי היא מוקצה, והראב"ד (בהשגות על בעה"מ דף א:) ביאר שאסרו הטלטול שמא יבא לאכלה, (ובעמק ברכה (י"ט אות א') צידד שדין הכנה עצמו אוסר אף בטלטול מדאורייתא עיי"ש¹⁴⁹).

ונחלקו הראשונים לענין ביטול ואפיה האם נחשבים הכנה לענין איסור זה, שדעת התוס' בביצה ב: (ד"ה והיה) ובעירובין ל"ח. (ד"ה משום) בשם הריצב"א דאי"ז נחשב הכנה כיון שעיקר הדבר היה בעולם (והתוס' בביצה הוסיפו שמעיקרא הוי חזי ליה) ואינו דומה לביצה שנולדה שלא היתה כלל בעולם, אבל התוס' בעירובין שם בת"א 'והרמב"ן במלחמות פסחים (י"ד. מדה"ר) נקט ששייך בזה איסור הכנה וכ"ד הר"ן בפסחים שם (י"ד:), וכן מבואר בדברי הריטב"א בעירובין שם.

¹⁴⁶ ועי' במנחת חינוך מצוה רח"צ (אות ט') שצידד שהעובר על איסור זה חייב מלקות, (וזה ע"פ הגמ' בפסחים דהמבעיר בעצי מוקצה לוקה, וגם הכנה דרבה משום מוקצה ועי' מש"נ בסמוך, ובאפק"י ח"ב סי' ט"ז תמה על המנח"ח דבאכילת הביצה ודאי לא שייך מלאכה עיי"ש, ועע"ש ס"פ ז"ז). ובפיהמ"ש לרמב"ם ביצה פ"א מ"א משמע שהוא מדרבנן וכן נקט הפמ"ג בפתיחה להל' יו"ט (אות כ"ג) בדעת הרמב"ם.

¹⁴⁷ וכתב בש"מ בביצה ב: שלדעת רש"י גם הכנה מיום טוב ליום טוב עצמו אסורה ולא רק מאתמול (ושלא כדעת תוס' שהתיר בכה"ג), וכ"כ הפנ"י שם, ועי' במלאכת יו"ט אות פ'.

¹⁴⁸ והאריך בענין זה בספר אפיקי ים ח"ב סי' ט"ז – י"ח, ועי' במלאכת יו"ט אות פ', ומנח"ש ח"ב סי' נ"ח.

¹⁴⁹ ועי' באפק"י ח"ב סי' ט"ז אם מאיסור הכנה נאסר רק אכילה או גם שימוש, ובמנח"ח הנ"ל משמע שאף שימוש נאסר מה"ת, ועי' בקובץ מוריה ניסן תשע"ו עמ' קמ"ד מהגרי"ק זצ"ל.

עוד מצאנו איסור הכנה דרבה בעצים שנשרו מן הדקל בשבת שאסור להסיק בהם ביום טוב שלמחרת כיון שבשבת היו אסורים בשימוש, כמבואר בגמרא ביצה דף ד: וברי"ף שם ובשו"ע סימן תק"ז ס"ב, אמנם דעת הר"ן (הובא במ"א תקי"ג, ובסי' תק"ז ס"ב ובהג' הגר"א שם) שאין איסור הכנה מדאורייתא בדבר שלא היה ראוי רק מחמת איסור שהרי מ"מ ראוי לחולה שיש בו סכנה, ובכה"ג האיסור רק מדרבנן.

עוד דנו הראשונים בפתילות שהודלקו לצורך שבת שיש ראשונים (ברא"ש ביצה פ"א ס"א, ובטור סי' תק"א ס"ז) שאסרו להדליק בהם ביום טוב שאחר השבת משום שכאשר כבו בשבת נעשו מתוקנים להדלקה ונמצא שהשבת הכינה אותם ליום טוב (ועי' במ"ב שם שה"ה בפתילות שהודלקו ביום טוב ראשון של ר"ה שאין להדליק בהם ביום טוב שני), אמנם להלכה פסק הרמ"א (שם) שבזה מעיקר הדין מותר, וביארו המפרשים דלא חשיב הכנה כיון שהפתילות היו בעולם ולא נעשו לגמרי בשבת רק שנשתבחו וזה לא נחשב הכנה (וכסברת התוס' הנ"ל בשם ריצב"א לענין בישול ואפיה) ומ"מ כתב המ"ב שם (ס"ק ל"ד) להחמיר לכתחילה שלא להדליק באותן הפתילות ביום טוב (עכ"פ בצד שהודלקו כבר)¹⁵⁰.

עוד מצאנו איסור הכנה דרבה לענין אכילת אתרוג ביום טוב אחרון של סוכות שחל במוצ"ש, עי' בסימן תרס"ה ס"א, וכן בהסתפקות מנוי סוכה בשבת שאחר יום טוב אחרון, עי' בסימן תרס"ז ס"א ובמ"ב שם.

¹⁵⁰ עי' בביאור הלכה ר"ס תקכ"ז שכמה ראשונים חולקים על סברת הריצב"א עיי"ש וכן הביא בקונ' מטעמי יעקב (נ"ל בהע' ז) סי' א' שרוב הראשונים פליגי על הריצב"א ועיי"ש בסי' ב' שדן בתיקון הפתילות אם תלוי בסברת הריצב"א ועיי"ש עוד בזה בסי' ו'.

ריבוי בשיעורים

בגמ' ביצה י"ז. תנו רבנן ממלאה אשה כל הקדירה בשר ואע"פ שאינה צריכה אלא לחתיכה אחת, והיינו שמותר להרבות בשיעור התבשיל יותר ממה שצריך ליום טוב באופן שמוסיף בקדרה ואחר כך מניח את הקדירה על האש, והובא בטור ושו"ע בסי' תק"ג¹⁵¹, ונחלקו הראשונים בטעם ההיתר¹⁵², שיטת תוס' במנחות (ס"ד.) והרשב"א (חולין ט"ו.) שמדאורייתא מותר להרבות בשיעור בכל מקום שהותרה המלאכה, וגם בהיתר של פקוח נפש מותר להרבות בשיעור מן התורה ורק מדרבנן אסרו, וכאן התיירו חכמים להרבות משום שמחת יום טוב (כ"כ תוס' גיטין ח: ד"ה אע"ג), אבל הר"ן (בביצה שם) כתב שדוקא בהיתר מלאכת אוכל נפש ביום טוב הותר להרבות בשיעור כיון שהיתר מלאכת נפש בגדר הותרה ולא בגדר דחוייה ולכן כל שמוסיף על העיקר תוספתו כמוהו, ועוד טעם כתב שכיון שאמרה תורה אך אשר יאכל לכל נפש אין כוונת התורה שידקדק אדם וישקול שיבשל רק מה שצריך לו ביום טוב¹⁵³.

ובריבוי בשר בקדרה ישנו טעם נוסף להיתר והוא משום שהתבשיל משביח ככל שיש בו יותר בשר¹⁵⁴, ומטעם זה מותר להוסיף בשר גם אחר שכבר הניח הקדירה על האש (ובבאור"ל סי' תק"ג ס"א ד"ה אבל הביא דברי המ"א דההיתר דוקא כשמתכוון לשם השבחת התבשיל¹⁵⁵), ומטעם זה גם מותר לאפות הרבה ככרות בתנור אחד אף שיש מלאכה בכל כיכר וכיכר משום שריבוי הככרות משביח את אפיית הפת שצריך ליום טוב כמבואר בגמ' שם (והובא בסי' תק"ז ס"ו, ודוקא כשכוונתו להשבחת הפת וכנ"ל, ועי' במ"ב סי' תק"ו ס"ק ל"ד דדוקא באופן שכל ככר וככר ראוי לו לאכילה¹⁵⁶), וזה דוקא בדברים שיש בהם תועלת בריבוי גם למה שצריך ליום טוב, אבל במים וכדומה שאין תועלת בריבוי בזה ההיתר דוקא אם מניח הקדירה עם תוספת השיעור על האש משום שהוא רק ריבוי בשיעור התבשיל וכמו שנתבאר (ובכה"ג מותר אפי' כוונתו בתוספת לצורך מחר רק שלא יאמר בפירוש כמבו' במ"ב ס"ס תק"ג), ואמנם גם באופן שמרבה לפני ההנחה על האש הביא המ"ב (שם סק"ד) שאין להרבות בטירחא לשם כך.

עוד מבואר בשו"ע (שם) שאסור לבשל לצורך מחר ע"י ריבוי בשיעורים בהערמה שרוצה לאכול מקצת היום, והיינו שאם הוא אחר אכילתו ביום טוב אסור להעמיד קדירה לצורך חול ולטעום ממנה ביום טוב כיון שניכר שכל כוונתו לצורך חול¹⁵⁷.

¹⁵¹ והנה עי' בדברי הב"י בריש הסימן דמשמע שס"ל שאין היתר להרבות בשיעור אלא מפני שע"י ההוספה משביח כל התבשיל, וכן באמת דעת הרא"ה בחידושו בביצה שם ולכן כתב שרק במים יש היתר בריבוי בלא השבחה עי"ש, ועי' גם בפנ"י דף כ"א, אמנם בפשטות דעת שאר האשונים שמותר להרבות בשיעור וכן במ"ב שם ס"ק ה' נקט בפשיטות דכל שמוסיף קודם הנחת הקדירה על האש מותר אף בדבר שאינו משביח, (ובשש"כ פרק ל"ג הע' ק"ו הביא מהגרשז"א שיתכן שבדבר המתערב כמו מים מותר להוסיף גם אחר הנחת הקדירה כיון שמשתמש ביר"ט עצמו באותם המים שמוסיף ונמצא שבישולם לצורך יר"ט אלא שיש לאסור משום טירחא עי"ש, ועי' גם בשלחן שלמה יר"ט ח"ב בעיונים סי' ד' הע' א').

¹⁵² ומחלוקת זו הביא המ"א בסי' שי"ח סק"ו, ובמ"ב שם סק"ג.

¹⁵³ והב"י בסי' של"א העתיק הטעם הראשון.

¹⁵⁴ ושיטת הרא"ה שגם ההיתר בקדירה הוא רק משום טעם זה, וכנ"ל בהערה א', ועי' בפוסקים.

¹⁵⁵ והב"י (סי' תק"ז) התיר גם כשכוונתו למחר, ועי' רש"י בביצה כ"ב: ד"ה פת מרובה וד"ה ב"ה.

¹⁵⁶ והוא מדברי התוס' ועו"ר ביצה דף כ"א, והאחרונים הקשו למה לא יהיה מותר עכ"פ מדין מתוך שהרי יש לו צורך בככרות הנוספים לתועלת הפת שאופה ליר"ט, עי' בפנ"י שם ובשפ"א, ובאמרי בינה הל' יר"ט ס"ה.

¹⁵⁷ ובאיסור הערמה רבו השיטות והפרטים (עי' בזה בשו"ע ובמפרשים בסי' ת"ק ס"ה, ובסי' תק"ג ס"א, ובסי' תקל"ז סכ"א וסכ"ד, ובסי' תצ"ח ס"י) ואכה"מ.

הפוסקים דנו בריבוי בשיעורים במלאכת הוצאה ביום טוב, האם מותר להוציא דבר שאין בו צורך ביחד עם דבר שיש בו צורך יום טוב שמותר בהוצאה, ובספר מחנה ישראל לבעל הח"ח (סי' ל"א בהערה) דן לענין הוצאת דבר המותר משום פקוח נפש עם דבר שאין בו צורך פקו"נ בשבת שאפשר שאין כאן איסור דאורייתא משום שהוא רק ריבוי בשיעורים (לדעת התוס' והרשב"א הנ"ל), אלא שהסתפק אם זהו דוקא כשהוציא שני הדברים ביד אחת או אפי' כשהוציא בשני ידים ודעתו נוטה שבכה"ג נחשב שתי פעולות ולא רק ריבוי בשיעור עיי"ש, ולפי דבריו לכאורה ביום טוב יהיה מותר להוציא דבר שאין בו צורך כלל עם דבר שיש בו צורך יום טוב ביד אחת גם לשיטת הר"ן, (וכ"כ באגרות משה או"ח ח"ב סי' ק"ג שמותר להוציא ביום טוב חפיסת גפרורים וכדומה אף שאינו צריך אלא לאחד מהם משום ריבוי בשיעורים).

אמנם האחיעזר (ח"ג סי' ס"ה או"ק ח') נקט וכ"כ בהג' הגרב"פ על הטו"א חגיגה י"ז: וכן דעת בעל אגור"מ (הובא בשש"כ פי"ט הע' י"ד) שההיתר של ריבוי בשיעורים הוא דוקא אם גם מה שמוסיף ראוי להיות היתר בפנ"ע אלא שאין לו צורך בשיעור גדול כזה¹⁵⁸, אבל אם מוסיף לשיעור דבר שאינו ראוי להיות כלל וכגון שמוציא בהוצאה אחת אוכלים ואבנים שאינם ראויים ליום טוב אסור¹⁵⁹, ובקו"ש ביצה אות מ"ח (ואות ל"ב) תלה הדבר במחלוקת הר"ן עם התוס' והרשב"א הנ"ל עיי"ש, אבל יש אחרונים שלא חילקו חילוק זה וכן מוכח לכאורה בדברי המחנה ישראל הנ"ל, וכן מוכח במנח"ח מצוה רס"ד אות ט' (ד"ה והנה) וכן מדברי האור שמח (פי"ח מהל' שבת ה"א) עיי"ש, וכן משמע במאמר מרדכי סי' רמ"ז שהוצאת כמה דברים ע"י גוי אינה נחשבת למלאכת הגוי אם מוציא גם בשביל עצמו¹⁶⁰.

ועי' בשעה"צ סי' תק"ו ס"ק נ"ו שמסתפק בריבוי בשיעורים כשחלק מהתבשיל של גוי (אם דומה לריבוי פת בתנור שבעינן שכל פת תהיה ראויה לו כמבו' לעיל, וע"ע בזה בשפ"א ביצה כ"א. בתוד"ה עיסה¹⁶¹).

¹⁵⁸ וסברא זו מוזכרת בתוס' דף כ"א. לענין ההיתר של ריבוי פת בתנור שדוקא משום שכל כיכר וכיכר ראוי להיות מותר בפנ"ע (וכן פסק במ"ב סי' תק"ו ס"ק ל"ד).

¹⁵⁹ ולכן אסור להוציא צרור מפתחות כאשר יש בו מפתחות שאין בהם צורך ליו"ט (אגור"מ או"ח ח"ה סל"ה, וכן הובא בשמו בספר לקט הלכות יו"ט פ"ה הערה ט"ו).

¹⁶⁰ אמנם עי' בתוס' פסחים דף מ"ו: שמשמע דגם באופן שמרבה בשיעור אסור עכ"פ מדרבנן אא"כ יכול להשתמש בכל התבשיל עיי"ש, ונמצא כדברי הפוסקים המחמירים (ויל"ע שאפשר שהתוס' לשיטתם שבשאר איסורים אסור להרבות בשיעורים מדרבנן, ורק ביו"ט הקלו משום שמחת יו"ט כמבואר בתוס' גיטין דף ח: ד"ה אע"ג) וצ"ע, (וע"ע מ"ב הוצאת דרשו סי' תק"ג הע' 9, ובספר שבות יצחק על יו"ט פ"ד).

¹⁶¹ ובמלאכת יו"ט בהשמטות לאות ק"ח רצה לחדש שאין ההיתר של ריבוי בשיעורים רק בעושה המעט לצורך או"נ ממש שבזה מותר להרבות, אבל אם עושה המעט לשאר צרכי היום שהותרו משום מתוך ולא לאו"נ ממש בזה לא הותר ריבוי בשיעורים.

הוצאה, עירובין ותחומין ביום טוב

כבר נתבאר (בפרק ד') שהוצאה לרשות הרבים ביום טוב מותרת מדאורייתא לצורך אוכל נפש, ואף לשאר צורך יום טוב מותרת מדין 'מתוך' (ועיי"ש בפרטי דין מתוך, ועיי' בבאווה"ל ר"ס תקי"ב בדעת המ"מ בזה). עוד הוסיף הרמב"ם (יו"ט פ"א ה"ו, והביאו ב"י סי' תצ"ה) שאף שאר מלאכות אסורות לשיטתו (כמובא לעיל פ"א) מדרבנן אם אפשר לעשותן מערב יום טוב ואפי' לצורך אוכל נפש, בהוצאה לא אסרו גם כשאפשר מערב יום טוב, ולשון הרמב"ם: כדי להרבות בשמחת יום טוב ויולך ויביא כל מה שירצה וישלים חפציו ולא יהיה כמי שידי אסורות¹⁶².

גם הוצאה לכרמלית אסורה מדרבנן כמו בשבת, כן מסקנת התוס' בכתובות ז. (ובפמ"ג סי' שמ"ה במ"ז א' כ' דלשיטת רש"י שמן התורה כל הוצאה מותרת משום מתוך אפשר שלא גזרו על כרמלית).

האחרונים דנו באיסור העברת ד' אמות ברשות הרבים אם נוהג ביום טוב מדאורייתא או רק מדרבנן (עיי' בשו"ת כת"ס או"ח סי' ס"ח שנקט שהוא מדרבנן, ובמנ"ח סוף מצוה רח"צ כ' שהוא מדאורייתא, ועיי' בשו"ת חסד לאברהם מבוטשאש מהדו"ת סי' ס"ד).

לענין דין עירובי חצרות נחלקו הראשונים: הרמב"ם (פ"ח מהל' עירובין) כתב שאין איסור להוציא לחצר ביום טוב וכן כתב הר"ף (ביצה ו). דיום טוב צריך עירובי תחומין אבל אינו צריך עירובי חצרות ושיתופי מבואות, וכתב הר"ן שם שסובר שביום טוב אין צריך כלל עירובי חצרות, וביאר הר"ן את שיטתו שכיון שרוב ההוצאות אינם צריכות עירוב שהרי הם לצורך יום טוב אף במיעוטן לא הזקיקו חכמים לערב. אבל הרשב"א כתב שכלים שאין בהם צורך היום כלל אסור להוציאם לחצר בלי עירוב, וכן דעת התוס' בביצה י"ב. ובכתובות ז.¹⁶³

ולענין הלכה, הטור ושו"ע בסימן תקכ"ח (וכן בסי' תט"ז) פסקו כדעת הר"ף והרמב"ם שאין צריך עירובי חצרות כלל, אמנם המ"ב בסי' תקכ"ח סק"א הוכיח שדעת רמ"א מהחמירין ולכן דבר שאין בו צורך כלל אסור להוציא בלי עירובי חצרות. ובסימן תקי"ח (ס"ק י') הביא המ"ב דברי מהרש"ל שנוהגים שלא לעשות עירובי חצרות ביום טוב וכדעת המחבר, ומסיק המ"ב שכדי לצאת ידי המחמירין לכתחילה כשעושה עירוב חצרות לכל שבתות השנה יכלול עמהם גם יום טוב, וכן כתב גם בסי' תקכ"ח (סק"א).

איסור תחומין

איסור תחומין ודאי נוהג ביום טוב כמבואר במשניות בביצה פרק ה' וברמב"ם (בהל' עירובין פ"ח, והל' יו"ט פ"ה), וברי"ף (ביצה ו), והסכימו הרבה מהפוסקים שביותר מ"ב מיל לפי הפוסקים שבשבת הוא מן התורה ה"ה ביום טוב שהוא מן התורה¹⁶⁴ (וכן נקט המ"א סי' תקפ"ו

¹⁶² כתב השו"ע (בסי' תקי"א ס"ח והוא לשון הרמב"ם פ"ה ה"א) אע"פ שהותרה הוצאה ביום טוב אפי' שלא לצורך, לא ישא משאות גדולות כדרך שהוא עושה בחול אלא צריך לשנות עיי"ש, ועיי' בסי' תקכ"ב בדברים שאסורים בהוצאה משום עובדין דחול.

¹⁶³ ושיטת הריטב"א (הביאו בבאור הלכה סי' תקי"ח ס"ב) שאסור להוציא שלא לצורך ואפי' אם יעשה עירוב חצרות לא יועיל, שלא תקנו עירובי חצרות ביו"ט.

¹⁶⁴ עיי' ברש"י ותוס' חגיגה י"ז; ובספר יום תרועה ר"ה ל"א. וברעק"א בגליון שם, ובמאירי ביצה י"ב. ובחתי"ס או"ח סי' קמ"ט, אבל הפר"ח בסי' תקפ"ו הכריע שהוא מדרבנן, ועיי' בשעה"צ שם ס"ק קכ"ב שצירף דעתו לענין אמירה לעכו"ם, וכן הסיק במרחשת ח"א ס"י שתחומין ביו"ט מדרבנן. ועיי' במנחת חינוך מצוה רח"צ (ה').

ס"ק כ"ד (ועיי"ש ברעק"א מה שציין), והפרי חדש (סי' תצ"ה ה') נתקשה במקור הדבר שיש איסור תחומין ביום טוב מן התורה, ועי' בשו"ת חתם סופר או"ח סי' קמ"ט מה שביאר בזה).

ולענין היתר לצורך אוכל נפש, הפר"ח וכן החת"ס שם נקטו בפשיטות שאין היתר בתחומין לצורך אוכל נפש, וכן מוכח לכאורה מהגמרא בביצה כ"ד: שמבואר שם שאסור להביא ביום טוב פירות מחוץ לתחום, וביאר בשו"ת חת"ס שם הטעם, משום שהיתר אוכל נפש נאמר רק במלאכות ואיסור תחומין אינו משום מלאכה אלא הוא איסור בפני עצמו (וכן כתב במרחשת ח"א ס"י, ועי' דברי יחזקאל סי' ז' אות כ"ז)¹⁶⁵. אמנם בהגהות רעק"א לשו"ע סי' תקפ"ו (על דברי המ"א הנ"ל, ועי' גם בחי' רעק"א לפסחים צ"ג) נקט שמדאורייתא יש היתר בתחומין לצורך אוכל נפש (ולכן הקשה שנאמר מתוך להתיר תחומין לצורך מצוה). ולדבריו צ"ל שאסרו מדרבנן, ועי' גם ברא"ש מס' בכורות פ"ג ס"ג, וכן בדברי מהרש"א בכתובות ז. משמע שס"ל שבתחומין יש היתר לצורך אוכל נפש (שהקשה שם למה אין דין מתוך בתחומין, ועיי"ש בהגהות רש"ש שם שתמה עליו, וע"ע בספר מלאכת יום טוב אות קי"ז ובהשמטות).

¹⁶⁵ ועי' עוד טעמים בספר עמק ברכה יו"ט אות ז', ובקה"י ביצה סימן י"ט.

מוקצה ביום טוב

¹⁶⁶כידוע נחלקו ר' יהודה ור' שמעון בכמה מקומות בש"ס באיסור מוקצה, שר' יהודה אית ליה מוקצה ור' שמעון לית ליה מוקצה, ויש כמה אופנים שמודה ר' שמעון דיש מוקצה, והנה לענין שבת הלכה כר' שמעון בדבר שעומד לסחורה או דבר שהכניסו לאוצר (ועוד כה"ג) וכן במוקצה מחמת מיאוס ובנולד (שאינו נולד גמור) שאין בהם איסור מוקצה, אבל לענין יום טוב איתא בגמ' ביצה דף ב: דסתם לן תנא כר' יהודה דאית ליה מוקצה, וביארה הגמ' הטעם כדי שלא יבואו לזלזל ביום טוב שהוא קל משבת¹⁶⁷, ולכן החמירו חכמים ביום טוב לפסוק כר' יהודה שיש מוקצה¹⁶⁸.

ונחלקו הראשונים לענין הלכה, שדעת הר"ף והרמב"ם (י"ט פ"א הי"ז) להלכה כגמ' הנ"ל שביום טוב כל מוקצה אסור¹⁶⁹ כדעת ר' יהודה, וכן פסק המחבר בסימן תצ"ה ס"ד, אבל דעת הרא"ש ור"ת וכן פסק הרמ"א שם שלא קיי"ל כדברי הגמ' בביצה הנ"ל ומוקצה ביום טוב דינו כבשבת מלבד מוקצה של נולד שמחמירים בו ביום טוב, וכתב המ"ב (שם ס"ק י"ז) שלפי זה אין לטלטל עצמות שנתפרקו מן הבשר ביום טוב אפילו שהם ראויים לכלבים, וכן קליפות וגרעינים של פירות שנאכלו ביום טוב אסורים¹⁷⁰ משום נולד (כמש"כ בס"י תק"א ס"ז ובמ"ב שם), וכן כלי שנשבר ביום טוב השברים אסורים משום נולד (ס"י תק"א בשעה"צ ס"ק ב')¹⁷¹.

טלטול מוקצה לצורך אוכל נפש

כתבו התוס' בביצה ח. ד"ה אמר בשם ריצב"א (וכ"כ בדף כ"ח: ד"ה גריפת, ובדף ל"א: ד"ה אמר) שמותר לטלטל מוקצה ביום טוב לצורך אוכל נפש, וכן כתב המרדכי בעירובין (ס"י תפ"ט) והביא דבריהם הב"י בסוף סימן תק"ט, וכ"כ הרמב"ם (הל' י"ט פ"א הי"ז) ונפסק שם ברמ"א ס"ז¹⁷².

וכתב הפמ"ג (שם בא"א ס"ק ט"ו) שלא הותר לטלטל לצורך שאר שמחת יום טוב אלא דוקא לצורך אכילה (וכ"כ האמרי בינה דיני י"ט ס"י י"ב אות ג', ועי' גם פנ"י ביצה ל"ג), אבל דעת שער המלך (פ"ב מהל' י"ט הי"ח עמ' קל"א) שיש דין מתוך בטלטול מוקצה, ומתוך שמותר לצורך

¹⁶⁶ עניני מוקצה והכנה רחבים ועמוקים, והבאנו כאן רק העיקרים הנוגעים ביחוד ליר"ט.

¹⁶⁷ בר"ח שם פ"י שהקולא של י"ט משום שעושים בו צרכי אוכל נפש וכ"כ המ"ב ס"י תצ"ה ס"ק ט"ו, אמנם במל"מ פ"א מהל' י"ט הי"ז נראה שפ"י שהקולא משום שהוא רק איסור לאו, וכ' בליקוטי אורה בביצה שם שאולי נ"מ ביוה"כ שאין ענשו חמור כשבת עיי"ש.

¹⁶⁸ ויש שהקלו משום כך ביום טוב שחל בשבת שלא להחמיר במוקצה כמו ביר"ט כיון שאין חשש שיבואו לזלזל, אבל יש שהחמירו שדינו כשאר יום טוב וכ"כ באו"ש שבת פ"ב ה"ט ועי' בי' הגר"א ס"ס תקפ"ח, (ועי' שש"כ פכ"א ס"ח ובהערה שם ובמ"ב מהדורת דרשו ס"י תצ"ה הע' 22).

¹⁶⁹ ואפשר להתירו ע"י שיכין מבער"י, ואופן ההכנה עי' ברמ"א שם.

¹⁷⁰ וגם גרעיני משמש שמשמשים בהם למשחק אסורים בטלטול אם נתפרדו מהפרי ביר"ט, וכמו שכתב בספר ארחות שבת (ח"ב פ"ט אות קנ"ד) שאף אם בשבת מותרים ביר"ט יש לאסור משום נולד.

¹⁷¹ ויש פוסקים שהתירו אף נולד ביום טוב, עי' במ"ב ס"י תקפ"ו ס"ק פ"ח שאפשר לסמוך עליהם לענין שופר שנעשה ביום טוב במקום שאין שופר אחר.

¹⁷² ובריטב"א בעירובין ל"ה. חולק וסובר שאין היתר טלטול לצורך אר"נ עיי"ש, ועי' גם בתור"ד ביצה ל"א:, ועי' גם ברש"י שבת קכ"ד: ד"ה ואין מסיקין, וביצה ל"ב. ד"ה אין מסיקין.

אכילה מותר גם לשאר צרכי יום טוב, וכן נקט בקהלת יעקב סי' תק"ט, וביאר הטעם שאיסור טלטול מוקצה הוא משום מלאכת הוצאה וכמו שמותרת הוצאה ביום טוב לצורך היום משום מתוך כמ"כ מותר לטלטל מוקצה לצורך היום ואפי' שלא לצורך אכילה, וכ"כ במרחשת סימן ט' (אות א' סק"ו), (ולשון הרמב"ם שמותר לטלטל לצורך אכילה וכיוצא בה, ועי' במנחת שלמה ח"ב סי' מ"ב מה שהקשה על דרכו של הקהלת יעקב והכריע שדוקא אוכל נפש ממש, וע"ע בזכרון שמואל סי' כ"ד אות א')¹⁷³.

עוד כתב הפמ"ג בסי' תרל"ח (במ"ז ס"ק ד' לענין נויי סוכה שהם מוקצה ונפלו על השלחן ואין מקום להניח עליו האוכלין) שאף במקום צורך אוכל נפש אם יכול לטלטל המוקצה ע"י טלטול מן הצד כגון ע"י ניעור לא יטלטל בידיים (וסיים בצ"ע)¹⁷⁴, והביאו המ"ב שם בביאור הלכה (בס"ב ד"ה ובי"ט).

והנה הב"י (סימן תקי"ח) הקשה על היתר זה של טלטול מוקצה לצורך אוכל נפש ממה שמבואר בריש ביצה שאין שוחטים עוף ביום טוב משום שאינו יכול לכסות הדם באפר שלא הוכן, ולמה לא יהיה מותר לשחוט ולכסות משום אוכל נפש, והמהרש"א בדף כ"ג. הקשה ממה שמבואר שם שאסור לסמוך את הקדירה בבקעת כיון שהיא מוקצה¹⁷⁵, והיש"ש (פ"ג סכ"א) הקשה ממה שביצה וכן שאר פירות הנושרים אסורים ביום טוב משום מוקצה, וליישב זה חילק המ"א (סי' תק"ט ס"ק ט"ו) וכן במהרש"א שם בין אכילה ושימוש במוקצה לבין טלטול מוקצה¹⁷⁶, שכל מה שהותר מוקצה לצורך אוכל נפש היינו בטלטול אבל לא באכילה ובשימוש¹⁷⁷ וכן פסק במ"ב שם ס"ק ל"א שרק טלטול מוקצה הותר לצורך אוכל נפש אבל אכילה והנאה ממוקצה לא הותרו.

אמנם כלי שהוא מוקצה ואפי' מחמת חסרון כיס כתב המ"א שם שמותר אפי' בשימוש לצורך אוכל נפש, והביאו המ"ב בסי' תצ"ט ס"ק י"ט, ועיי"ש בביאור הלכה שפקפק בזה ונשאר בצ"ע לדינא (ועי' בצל"ח ביצה י"ד. על התוס' ד"ה בכל דבר שכתב דדברי המ"א להתיר טלטול כלי הוא רק בא"א מאתמול עיי"ש).

¹⁷³ עי' גם בשש"כ פי"ג הע' מ"ה, ולענין טלטול מוקצה לצורך מצוה עי' בתוס' כתובות דף ז. ועי' מרחשת ס"ט, ועי' בשש"כ פכ"א הע' ח' שהביא סתירות בזה בדברי המ"ב ונשאר בצ"ע, ועי' שם פכ"א הע' ו' בשם הגרש"ז א"א זצ"ל שהוצאת מוקצה לצורך לבישה ג"כ מותרת כאוכל (ועי' לעיל פ"ב בענין אלו הנאות נחשבות כאר"נ).

¹⁷⁴ ולכאורה הפמ"ג אזיל לשיטתו שאין במוקצה דין מתוך כמו במלאכות, ואין היתר מוקצה מדין היתר מלאכה לצורך אוכל נפש, שהרי בהיתר מלאכה לאר"נ לא מצינו שצריך להשתדל שלא לעשות המלאכה כדרכה (עי' לעיל סופ"ב).

¹⁷⁵ והפנ"י ביצה ל"ג. כ' לישיב דרך לצורך אר"נ עצמו הותר טלטול מוקצה וסמיכת הקדירה היא רק מכשירין (ועיי"ש שתמה על חילוק המהרש"א בין אכילה לטלטול).

¹⁷⁶ ומה שהחשיב המ"א כיסוי הדם כשימוש במוקצה ולא טלטול גרידא, עי' במהרש"א ביצה דף ח. ובקרני ראם שם שנחלקו בזה.

¹⁷⁷ ויסוד החילוק בין אכילה לטלטול מוקצה מצינו בגמ' בשבת קכ"ח. ועי' בחת"ס ביצה דף ב. שאכילת מוקצה אסמכה אקרא של והכינו אבל טלטול אינו אלא מגזירה דרבנן משום הוצאה, (ועד"ז ביאר בבית יעקב כתובות ז. שכיון שהוצאה עצמה מותרת לצורך יו"ט מדין מתוך לכן גם טלטול מוקצה אין לאסור לצורך יום טוב עיי"ש מה שתמה על התוס' בזה).

דינים ואיסורים שונים ביום טוב

בסימן זה יתבארו ענינים אלו:

א. איסורי המלאכה ביום טוב.

ב. שבתת עבדו ובהמתו.

ג. איסור טירחא.

ד. עובדין דחול ושבותין.

ה. אמירה לנכרי ואיסורים התלויים בדיבור.

ו. הפרשת תרומות ומעשרות.

ז. הכשרת והטבלת כלים.

ח. רחיצה ביום טוב.

ט. הנאה ממעשה יום טוב.

י. גרמא במלאכת יום טוב.

יא. דיני הקרבנות ביום טוב.

* * *

א. איסורי המלאכה ביום טוב.

העושה מלאכה ביום טוב עובר בלאוים הכתובים בפרשת אמור (ויקרא כ"ג), ובפסח נוסף גם בפרשת בא (שמות י"ב, ט"ז), ואם עשה במזיד חייב מלקות ובשוגג פטור מחטאת (שאיין זדונו כרת), ונחלקו בגמ' בשבת (דף כ"ד): אם המחלל יום טוב עובר אף בעשה, ודעת רב אשי שיום טוב ישנו גם בעשה, וביאר רש"י בביצה ח: שהוא מהפסוק (ויקרא כ"ג, ל"ט) **ביום הראשון שבתון, וברמב"ם בסה"מ (עשה קנ"ט)** הביא גם מה שנאמר במועדים (שמות שם, ויקרא כ"ג) **מקרא קודש** ופירש שהוא עשה גם לשבות ממלאכה, וכ"כ החינוך מצוה רצ"ז (ולהלן שם), וכתבו התוס' בביצה דף ח: שהלכה כרב אשי שיום טוב בעשה ולא תעשה (ונ"מ שאין עשה דוחה איסור מלאכה של יום טוב) וכן פסקו הרמב"ם והחינוך שם.

ולענין נשים אם מצוות בעשה של יום טוב, דעת התוס' בקידושין (ל"ד. ד"ה מעקה) שאין נשים מצוות בעשה כיון שהזמן גרמא, אבל דעת הר"ן בקידושין שם וכן דעת החינוך מצוה רצ"ז שגם נשים מצוות בעשה דיום טוב, וכן מבואר ברמב"ם בסוף מנין מצוות עשה וכמו שהביא בהג'

המל"מ על החינוך (שם), וביאר הטעם שכיון שיש בזה לאו מוזהרות אף בעשה וכ"כ המנח"ח שם¹⁷⁸.

והעושה כמה אבות מלאכות, מבואר בגמ' (מכות כ"א): שבשבת יש חילוק מלאכות וחייב על כל אב מלאכה ומלאכה אפי' אם עשאו בהעלם אחד אבל ביום טוב אין חילוק מלאכות ואינו חייב מלקות על כל מלאכה ומלאכה אם עשאו בהתראה אחת, (עי' מנח"ח מצוה רח"צ אות ט"ז, י"ז).

הפוסקים דנו אם העושה מלאכה ביום טוב בפרהסיא דינו כמומר לכל התורה כמו המחלל שבת, והנה הש"ך בנקה"כ י"ד קכ"ד (על הט"ז ס"ק ב') הביא תשובת המב"ט בשם ר' שמשון שהקראים דינם כמומרים, שכיון שמחללים את המועדות הרי הם כמחללים שבתות¹⁷⁹, וכן דעת הרדב"ז בשו"ת סי' תשצ"ו (נדפס סוף ח"ב) (ד"ה עוד כתב וז"ל), אמנם עי' בשו"ע אעה"ז סי' קכ"ג ס"ה ובמפרשים שם שיום טוב אינו כשבת לענין זה (וכ"מ ברמב"ם סוף פ"ג מהל' גירושין) וכן נקט הפמ"ג בפתיחה להל' שבת (ד"ה עוד) עיי"ש, וצ"ע.

ב. שביית עבדו ובהמתו.

לענין שבת נאמר בתורה (שמות כ"ג, י"ב) למען ינוח שורך וחמורך וינפש בן אמתך והגר, והיינו שאדם מצווה בשביית עבדו ובהמתו בשבת, ודנו הפוסקים האם גם ביום טוב אדם מצווה על שביית עבדו ובהמתו, והרשב"א בעבוה"ק (ב"מ סוף שער ה') כתב וז"ל אחד גרים ותושבים ואחד עבד ואמה של ישראל ואפי' אינם תושבים אין עושין מלאכה לישראל בשבת ויום טוב דבר תורה שנאמר וינפש בן אמתך והגר ע"כ, וכן כתב הב"י בסי' תצ"ה (ס"ג) שדעת הפוסקים שיום טוב דינו כשבת ואדם מצווה על שביית בהמתו, וכן הביא הב"י בסי' תרכ"ו דעת הבה"ג לענין שביית עבדו שישנו גם ביום טוב, אמנם הרמב"ן בספר תורת האדם כתב שאין ללמוד יום טוב משבת, וכן הביא הב"י בסי' ש"ה משבלי הלקט שאין איסור שביית בהמתו ביום טוב.

ולהלכה, המחבר בסי' תצ"ה ס"ג סתם שאין מוציאין משא על הבהמה ביום טוב ולא ביאר הטעם, ובביאור הגר"א כ' שהוא משום שביית בהמתו¹⁸⁰, וכן הכריע המ"א בסי' רמ"ו ס"ק י"ב לאסור, אמנם הרמ"א בסי' רמ"ו ס"ג פסק שאין מצוות שביית בהמתו ביום טוב¹⁸¹, וא"כ האיסור להוציא ע"י בהמה הוא מדרבנן משום עובדין דחול (וכ"כ המ"ב סי' תצ"ה ס"ק י"ד, והוסיף שלפ"ז אסור להוליך הבהמה אפי' באותה רשות ממקום למקום), ובמ"ב תצ"ה ס"ק י"ד הביא המחלוקת ולא הכריע, ובסי' רמ"ו ס"ק י"ט כתב שיש להחמיר כדעת האוסרים. (ולענין לאו דמחמר בב"י בסי' תצ"ה משמע ששואה לשביית בהמתו, וכן מבואר בביאה"ל סי' תקל"ו ס"א, אבל הפר"ח בסי'

¹⁷⁸ ועיי"ש שנסתפק לענין המצוה לשבות מן העמל והטורח שביאר הרמב"ן [הובא לק' בענין ג'] שהוא בכלל עשה דשבתון אם נשים מחויבות בו, ובשו"ת רעק"א ס"א כ' שבעשה של עונג לכר"ע נשים פטורות שאינו שייך ללאו דמלאכה (ע"ע במה שדנו האחרונים בדבריו הובא לק' בפרק י"ב הע' ה' וי"ג) ועי' בשו"ת כת"ס או"ח סי' נ"ו לענין חיוב נשים בתוספת י"ט.

¹⁷⁹ וכן פסק בשו"ת מהרש"ם ח"ג ס"ה שמחלל יו"ט כמחלל שבת, אמנם עי' בשו"ת בנין ציון החדשות סי' כ"ג שנקט שאין כוונת הר' שמשון משום חילול המועדות בלבד וע"ע בספר הלכות חג בחג יו"ט פ"א הע' 8 ו 9.

¹⁸⁰ והקשה שהרי הוצאה הותרה ביו"ט ואפי' שלא לצורך או"נ משום מתוך וא"כ למה יהיה אסור להוציא ע"י בהמה, ותי' דבהמה לא שייך מתוך שאף צורך או"נ עצמו לא שייך אצלה, וביאר כוונתו במלאכת יו"ט אות קס"א שצורך האדם אינו נחשב צורך לבהמה ועיי"ש שהאריך בזה, ועי' בהג' הגר"ב פרנקיל מה שביאר דברי הגר"א (הובא בשו"ע הוצ' הדרת קדש), ועי' גם בדמש"א.

¹⁸¹ ובשעה"צ שם ס"ק כ"ב הביא דה"ה שביית עבדו, והביא שבשו"ע סי' תקכ"ו פסק להדיא שיש איסור שביית עבדו, ובשו"ת בנין שלמה ח"א סי' ט"ז יצא לחדש דיש איסור שביית עבדו ביו"ט ואין איסור שביית בהמתו עיי"ש, (ועי' בטו"א חגיגה באבני מילואים דף י"ז).

תצ"ה ס"ג כ' שגם להמתירים שביתת בהמתו מ"מ איסור מחמר נוהג ביום טוב, וכ"כ הקהלת יעקב שם).

ויש לדון לפ"ז גם בשביתת בנו ע"פ מה שכתב רש"י עה"ת (שמות כ,י) שאדם מצווה על שביתת בנו שנאמר שם לא תעשה מלאכה אתה ובנך ובתך וגו', ולכן קטן שבא לכבות אין שומעין לו, וכ"פ המ"ב בשעה"צ בסי' של"ד ס"ק נ"ד, וא"כ לפי הפוסקים שגם ביום טוב מצווין על שביתת בהמתו ה"ה דמצווין ביום טוב על שביתת בנו¹⁸².

עוד יש לדון בנשים אם הם מצוות בעשה זו של שביתת בהמתו ביום טוב לדעת האוסרים, שהרי דעת התוס' בקידושין (דף ל"ד. הובא לעיל אות א') שנשים אינם מצוות בעשה של יום טוב, (וכמו שכ' רעק"א בתשובה א' לפטור נשים ממצוות עונג ביום טוב, ועיי"ש שכ' שאף לחולקים על תוס' היינו דוקא במלאכות שיש בהם לאו אבל בדברים שיש בהם רק עשה מודים שאין נשים מצוות) וצ"ע¹⁸³.

ג. איסור טירחא.

כתב הרמב"ן בפירושו עה"ת (ויקרא כ"ג כ"ד) ששביתתו שנאמר בשבת וכן ביום טוב פירושו שצריך לשבות מטורח והעמל אע"פ שאינם מלאכה¹⁸⁴.

ויש גם איסור טירחא בשבת שהוא מדרבנן, וגם ביום טוב אסרו חכמים טירחא יתרה כמבואר במס' ביצה בכמה מקומות, ואפי' לצורך אוכל נפש אסרו טירחא מרובה כמו שמצינו בסי' תק"ז במ"ב סק"א ובסי' תק"ט ס"א שאם אפשר לעשות בלא טירחא אסור לעשות בטירחא, ועי' לק' אות ד'.

ד. עובדין דחול ושביתתן.

מבואר בכמה מקומות שאסרו חכמים לעשות ביום טוב עובדין דחול¹⁸⁵ כמו בשבת וכגון נשיאת משאות ברה"ר (נזכר לעיל פ"ח הע' א', ועי' סי' תק"א במ"ב סק"ד שהתירו בקיעת עצים בשינוי במקום שא"א בלא"ה כיון שהאיסור רק משום עובדין דחול).

וכן אסרו חכמים מקח וממכר ביום טוב כמו בשבת (ביצה ל"ז. ובשו"ע סי' תקכ"ד) גזירה שמא יכתוב¹⁸⁶, ומפני כך אסרו אף הקדש, ערכין וחרמות שהם כמקח וממכר, וכן מדידה ושקילה

¹⁸² וכ"כ בשבט הלוי ח"ז סי' ק"ד, וכן בספר מועדים וזמנים ח"ז סי' קל"ג עיי"ש (והעירוני שלדעת הפר"ח שמחמר לכו"ע אסור א"כ ה"ה שביתת בנו שנאמרה בפסוק של לאו דמחמר), ובפי' אבן עזרא פרשת קדושים (ויקרא י"ט, ג') כ' דקטן מצווה בשבת ולא בשאר מועדים, וביאר באו"ש הל' שבת פכ"ד ה"א שכוונתו על איסור שביתת בנו.

¹⁸³ וברעק"א למשניות שבת פ"ה מ"א נסתפק בזה אף לענין שבת עיי"ש (ועיי"ש בתפא"י, ועי' פמ"ג סי' ש"ה בא"א סק"א).

¹⁸⁴ ועיי"ש בדברי הרמב"ן שגם האיסור של ממצא חפצך ודבר דבר יסודו הוא מעשה זה של שבתון.

¹⁸⁵ הגדרת עובדין דחול עי' באג"מ או"ח ח"ד סי' ע"ד (עמ' קמ"ב), ועי' בספר הלכות המועדים פ"א הע' 25 שמנה ד' סוגים של עובדין דחול האסורים ביו"ט עיי"ש.

¹⁸⁶ ומה שנז"ל בשם הרמב"ן שאסור מדאורייתא, כ' החת"ס בתשובה (ח"מ סי' קצ"ה) שהוא אם קובע למכור בחנותו, אבל מו"מ באקראי אינו אלא מדרבנן (ועי' ריטב"א ר"ה ל"ב:).

אסורה מדרבנן בשבת וביום טוב (משום עובדין דחול או משום גזירת מר"מ) עי' סי' ת"ק ס"א וב', וסי' תק"ו ס"א, וסי' תק"ד ס"ד.

גם מתנה ביום טוב אסורה כמו בשבת וכמבואר ברמב"ם הל' מכירה הל' ז', וכן הביא המ"א סי' ש"ו ס"ק ט"ו, (ולצורך יום טוב או לצורך מצוה מותר כמבואר בסי' שכ"ג במ"א ס"ק י"ב לענין שבת, וכן במרדכי ביצה סי' תרע"ו והביאו במ"א סי' ש"ו שם לענין לולב).

וכן שאר שבותין כגון השתמשות בבהמה או באילן גזרו גם ביום טוב כמבואר במשנה בביצה דף כ. עיי"ש (ובב"י ר"ס תצ"ה).

וכן שכר יום טוב אסור כשכר שבת כמבואר בסי' תקפ"ה ס"ה ובמ"ב ס"ק י"ט.

ואמנם מצינו שהתירו חכמים איסורים דרבנן ביום טוב באופנים מסוימים וכמו שיבואר: איתא בגמ' ביבמות דף ק"ד. שהתירו לינוק חלב מבהמה ביום טוב במקום שמצטער מחמת רעב כיון שהיא מלאכה כלאחר יד¹⁸⁷, ואף שבשבת לא הותר אלא במקום סכנה, ביום טוב התירו כלאחר יד במקום צער, והובא בטור סי' שכ"ח סל"ג ובמ"א סי' תק"ה סק"ג¹⁸⁸.

וכע"ז מצינו בביצה דף י"ב: שהתירו ביום טוב למלול מלילות ופי' רש"י שהטעם משום שהוא דישה כלאחר יד לא גזרו עליה ביום טוב, (אמנם יש ראשונים שפי' דלמסקנא לא הותר רק ע"י שינוי כמו בשבת עי' בב"י סי' תק"י ס"א)¹⁸⁹.

עוד מצינו בביצה דף י"א שהתירו להניח את העור לפני הדורסן לצורך עיבודו משום שלא ימנע משמחת יום טוב וכ' המ"ב סי' תצ"ט סק"א שהוא תיקון כלאחר יד, ועיי"ש עוד כמה היתרים שהתירו חכמים כדי שלא ימנע משמחת יום טוב, עוד עי' בבאוה"ל סי' תצ"ח ד"ה שדעת הרמב"ם שהתירו תלישת צמר כיון שהיא גזיזה כלאחר יד משום שמחת יום טוב, ובבאוה"ל סי' תקי"ב ס"א ד"ה אסור.

וכן לענין טרחא מבואר בגמ' בביצה דף ל"ה: שהקלו ביום טוב יותר משבת, וכן כתבו התוס' בחולין (פ"ד: ד"ה כיסוי) שאין לדמות איסור טורח של יום טוב לשבת.

ולענין איסור הכנה מיום טוב ל חול בדבר שאינו מלאכה עי' מש"נ לעיל פ"ו.

ה. אמירה לנכרי ואיסורים התלויים בדיבור

אמירה לנכרי אסורה ביום טוב כמו בשבת כמבואר בב"י ר"ס תצ"ה ובשו"ע סי' תרכ"ו, ועי' פמ"ג בפתחה להל' יו"ט. וגם אמירה בערב יום טוב שיעשה ביום טוב אסורה כמו בערב שבת, כן

¹⁸⁷ כן דעת ר"ת בתוס' שם, ואמנם דעת הר"ף ועוד ראשונים שנחלקו בזה אמוראים ולהלכה אין חילוק בין שבת ליו"ט עי' ח"י הרמב"ן והריטב"א כתובות דף ס. ובב"י סי' שכ"ח סל"ג, והטור סי' שכ"ח פסק כר"ת וכ"פ המ"א והביאו המ"ב סי' שכ"ח סק"ק.

¹⁸⁸ ועי' בשעה"צ סי' תצ"ו סק"ט, ובחי' הגרא"מ הורביץ לשבת דף קל"ד (הובא בדפוח"ח בסוף המסכת) נקט דלא גזרו כלל על רפואה ביו"ט כיון שהיא במקום צער, אמנם כבר הובא לעיל (פ"ב הע' ט"ו) דברי המ"ב דגזרו ביו"ט כבשבת, וכן מבואר בדברי הרמב"ן בתורת האדם שער המיחוש שגזרו על הרפואה מלבד ביו"ט שני שהקלו (וכמב' לקמן פרק י"א, ואמנם עי' בהערה הקודמת שדעת הרמב"ן כהר"ף שאוסר גם חולב כלאח"י), וע"ע בריטב"א ביצה דף כ"ב. הובא בשטמ"ק, ועי' בשו"ת אבני נזר אר"ח סי' שצ"ד, ובשו"ת תורה לשמה סי' קכ"ב פסק משום היתר זה של הגמ' שכל איסורי דרבנן מותרים ביו"ט במקום צער רעב.

¹⁸⁹ ובגמ' בביצה דף י"ד. מבואר שמותר לדון מלח בשינוי ביו"ט ואף שהיה יכול לעשות מערב יו"ט והעיר בשעה"צ סי' תצ"ה ס"ב שהרי דעת התוס' במגילה ורש"י בביצה שבאפשר לעשותו מעיו"ט איסורו מה"ת ומ"מ התירו ע"י שינוי, ועי' ביש"ש ביצה פ"ג ס"א.

משמע במ"ב סי' תקי"ז בשעה"צ סק"ה וכ"כ בח"א כלל ע"ט ס"א, ואין היתר רק בשבות לצורך מצוה או הפסד כמו בשבת כמבואר במ"ב סי' תקי"י ס"ק כ"ג ותקי"ח סקי"ג¹⁹⁰, וכן לענין שאר איסורי דיבור כ' בביאור הלכה סי' תקכ"ט ס"א דכל דיני שבת הנלמדים מהפסוק ממצא חפצך ודבר דבר שייכים גם ביום טוב¹⁹¹, וכ"כ הח"א כלל פ' ס"א¹⁹².

1. הפרשת תרומות ומעשרות.

במשנה ביצה דף ל"ו: מבואר שאסור להפריש תרומות ומעשרות ביום טוב כמו בשבת, והטעם מבואר ברש"י שם ל"ז. ובדף ט. שהוא משום דמחזי כמתקן, וכ"כ הרמב"ם בהלכות שבת פכ"ג ה"ט, והאחרונים עמדו על כך שלכאור' ביום טוב אין לאסור משום מתקן שהרי הוא צורך אוכל נפש (והיינו אם הותרה גם מלאכת תיקון לצורך אוכל נפש עי' מש"נ בפרק א') ובש"ת מהרלב"ח (סי' ט"ז) כ' שבאמת מטעם זה הוסיף הרמב"ם שם בהלכה י"ד עוד טעם מפני שדומה למקדיש שמתעם זה יש לאסור אף ביום טוב¹⁹³, וכע"ז כ' במרכה"מ שם ועי' אמרי בינה יו"ט ס"ט אות ג', וספר תורת רפאל סי' פ"ג, ובקה"י ביצה סי' ח', ובש"ת תורת חסד (ח"א כ"ח ז') כתב שהסרת איסור מהאוכל אינה נחשבת מלאכת אוכל נפש (ואף לא מכשירין) שאינו בכלל הכנת המאכל לאכילה¹⁹⁴.

ולענין הפרשת חלה מבואר בגמרא ביצה דף ט' (לדעת שמואל וכן נפסק בסי' תק"ו ס"ג) שאם לש את העיסה מערב יום טוב אסור להפריש ממנה חלה ביום טוב כמו הפרשת תרו"מ, אבל אם אפה ביום טוב מותר לו להפריש ואף להוליך לכהן ביום טוב, והטעם (כמבואר ברש"י שם והביאו המ"ב בסי' תק"ו שם) שכיון שמותר ללוש ולאפות ביום טוב התירו לו גם לתקן עיסתו ולהוציאה מידי טבל.

המפריש תרומה או חלה בזמן הזה שהיא טמאה וצריך לשרפה אסור לשרפה ביום טוב כמבואר בשו"ע סי' תק"ו, ואע"פ ששריפת חלה מצוה היא אינה דוחה יום טוב, ואף שהבערה הותרה אף לשאר צורך יום טוב מדין 'מתוך' צ"ל שמצוה זו אינה נחשבת צורך היום, (ועי' מה שנתבאר בזה לעיל בפרק ד' ושם בהערה י"א).

עבר והפריש תרו"מ או חלה, אם עשה בשוגג מותר לאכול את האוכל המתקן מיד, ובמיד אסור לו עד מוצ"ש (מ"ב תק"ו ס"ק כ', וע"ע מש"נ לק' אות ט' בענין הנאה ממעשה יום טוב).

¹⁹⁰ הפמ"ג בא"א בהקדמה לסי' תצ"ה הסתפק דאפשר שביו"ט מותר שבות דשבות אף שלא לצורך מצוה, אמנם הפוסקים נקטו דיו"ט כשבת כמש"נ, ועי' באור"ש הל' יו"ט פ"א ה"ז שרצה לחדש שאמירה לגוי לעשות מלאכה לצורך אכילת גוי מותרת, שכלפי הגוי הוי כצורך או"נ שמותר ביו"ט עיי"ש.

¹⁹¹ ויש להסתפק אם מותר לומר ביו"ט אבשל מחר, דהא בישול מותר ביו"ט אבל לצורך חול אסור וצ"ע.

¹⁹² והובא בשם האר"י שלא להרבות בדברים ביו"ט כמו בשבת וק"ו שיחת משא ומתן (מחזיק ברכה סי' תצ"ה ס"ב וכה"ח שם), וכ"כ הגר"א באגרתו (עלים לתרופה).

¹⁹³ שאסרו חכמים להקדיש משום מו"מ כמבו' ברמב"ם שם, ועי' לשון הרשב"א בעבוה"ק בית מועד ש"א פ"י ה"א.

¹⁹⁴ ויל"ע בזה מהא דביצה כ"ב. (לפי חלק מהראשונים) דכיבוי נר לצורך תשה"מ נחשב מכשירי אוכל נפש ומותר לר' יהודה אף שאינו אלא מחמת איסור, ועי' בצל"ח ביצה דף י' אם מותר לבטל איסור ביו"ט משום מתקן לצורך אוכל נפש ועי' בספר תורת רפאל סי' כ"ג, ועי' בית מאיר סי' ת"ק ס"ו שכ' שתיקון טבל הוי כמכשירין.

ז. הכשרת והטבלת כלים.

הטבלת כלים - במשנה בביצה דף י"ז: מבואר שאסרו חכמים להטביל כלים מטומאתן ביום טוב כמו בשבת, ונאמרו בגמ' שם (דף י"ח). כמה שיטות בטעם האיסור, ולהלכה הרמב"ם בהלכות שבת פכ"ג ה"ח הביא הטעם שנראה כמתקן, אבל בהלכות יום טוב פ"ד הי"ז הביא את הטעם של שמא ישהה את הכלי בטומאתו (פרש"י שימתין כדי להטבילו ביום טוב ובנתיים יבא לידי תקלה), והרי"ף (בביצה שם) הביא הטעם של שמא ישהה והטעם של גזירה משום סחיטה, והרא"ש שם סי"ב פסק שהטעם משום נראה כמתקן או משום שמא יעבירו ד"א.

ובדעת הרמב"ם ביאר האור שמח (י"ט פ"ד הי"ז) שהטעם של נראה כמתקן אינו שייך ביום טוב, שבו טוב מותר לתקן כדין מכשירי אוכל נפש, (והוסיף שאפי' אם נטמאו הכלים קודם יום טוב לא אסרו משום תיקון שהוא רק מחזי כמתקן ולא מתקן גמור, וכ"כ בשו"ת בית אפרים תשו' נ"ב, אבל בשיטמ"ק (ביצה שם) חילק בזה שתלוי מתי נטמא הכלי, וכ"נ בשו"ת מהרלב"ח סי' ט"ז, וכ"כ בשאג"א סי' נ"ו) אמנם ביש"ש ביצה פ"ב סי"ט נקט בדעת הרמב"ם שגם ביום טוב שייך הטעם דמתקן (וכ"מ בט"ז סי' שכ"ג סק"ה).

ולענין הטבלת כלים חדשים שנקנו מגוי הביא המחבר בסי' שכ"א ס"ז מחלוקת אם מותר בשבת (ועי' מה שביאר שם בביאור הלכה) ובסי' תק"ט ס"ז כתב שיום טוב דינו כשבת. והביא המ"ב בסי' תק"ט ס"ק ל' שכתבו הפוסקים שאם לא היה יכול להטביל מערב יום טוב מותר להטביל ביום טוב משום שהוא מכשירי אוכל נפש¹⁹⁵ (אבל אין מורין כן לאחרים, ובכלי זכוכית שטבילתו מדרבנן ולא חשוב כ"כ תיקון הביא דברי הפמ"ג שמצדד להקל להורות לאחרים).

ליבון כלים - בשו"ע סי' תק"ט ס"ה מבואר שכלי שבלע חלב ורוצה להכשירו להשתמש בו לבשר כיון שמספיק בליבון קל מותר ללבנו ובאופן שמיד אחר הליבון יאפה עליו וישתמש בחום הליבון שבזה אין נראה כמתקן, אבל כשבלע איסור באופן שצריך ליבון גמור אסור משום שנראה כמתקן כלי, והביא המ"ב ס"ק כ"ד שי"א שאף אם נאסר הכלי ביום טוב אין היתר (והטעם מבואר בבי' הגר"א כיון שהוא כעשיית כלי שלא הותר בהיתר מכשירין כמבו' לעיל פ"ד) אמנם המ"א התיר בכה"ג.

הגעלת כלים - בסי' תק"ט ס"ה ברמ"א כ' שאסור להגעיל כלים ביום טוב, ונחלקו האחרונים בטעם האיסור, בביאור הגר"א נקט שהוא נראה כמתקן ומשמע מדבריו שהוא כתיקון גמור ולא נחשב מכשירין וא"כ אפי' אם נאסר הכלי ביום טוב שאין יכול להגעילו מערב יום טוב אסור וכנ"ל לענין ליבון, אבל המ"א ועוד אחרונים נקטו שאין האיסור אלא משום שחימום מי ההגעלה הוא מכשירי אוכל נפש שאפשר מאתמול, והיינו באופן שהיה יכול להגעיל מעיו"ט, אבל באופן שנאסר הכלי ביום טוב עצמו מתיר להגעילו¹⁹⁶ אלא שאין מורין כן לאחרים, (ובזה הכריע המ"ב כהמקילין ועי' בשעה"צ ס"ק ל"א).

¹⁹⁵ ואף שליבון כלי שנטרף הביא המ"ב שיש שאסרו לגמרי שנחשב כעשיית כלי וכדלהלן, עי' בשעה"צ ס"ק ל"א דהגעלה קילא טפי שיכול לומר שלהדיח עושה כן, וי"ל דה"ה בהטבלת כלים, ועי' בח"א שההיתר משום שיש שיטות שאינן אלא מדרבנן אפי' בכלי מתכות, ואמנם בקהלת יעקב סי' תק"ט ס"ז רצה לחלוק על היתר זה והוכיח מתוס' בפסחים שאוסר, וביאר שהטבלת כלי חדש היא כתיקון גמור שאין בו ההיתר של מכשירין (וכמו ליבון).

¹⁹⁶ ואפי' שיש אוסרים ליבון אפי' בנאסר ביו"ט, הביא בשעה"צ (ס"ק ל"א) לחלק שבהגעלה יכול לומר שלהדיח עושה כן, ועי' בשש"כ פי"ב הע' פ"ו (והח"א הביא סברת הרדב"ז שלא חשוב תיקון כיון שאפשר להשתמש בכלי בצונן (הזכירו בשעה"צ ס"ק כ"ו) ועי' לעיל סוף פ"ד במש"נ א"א מתוך להתיר מכשירין.

ח. רחיצה ביום טוב.

בסוגיא בשבת דף ל"ט: ודף מ. מבואר שחכמים אסרו לרחוץ בחמין בשבת כל גופו ואפי' במים שהוחמו מערב שבת (ורחיצת פניו ידיו ורגליו מותרת בחמין שהוחמו בע"ש, ועי' בס"י שכ"ו ס"א ברמ"א שה"ה שאר איברים), ולענין יום טוב נחלקו הראשונים בגזירה זו, והדבר תלוי בטעם האיסור לחמם מים לצורך רחיצה ביום טוב, שהנה איתא במשנה ביצה דף כ"א: שלדעת ב"ה מותר להחם מים רק לרחוץ פניו ידיו ורגליו אבל לרחיצת כל גופו אסור להחם ביום טוב, ונחלקו הראשונים בטעם האיסור, דעת התוס' בביצה שם ובשבת ל"ט: שהאיסור מדאורייתא משום הבערה ובישול מכיון שרחיצת כל הגוף בחמין היא דבר שאינו שוה לכל נפש ולא הותר ביום טוב לחמם לצורך זה¹⁹⁷, אבל דעת הר"ף שם והרמב"ם (יר"ט פ"א הט"ז)¹⁹⁸ שאין האיסור מדאורייתא אלא מגזירת חכמים (וביאר הרמב"ן שבת דף מ. שגזרו אטו שבת, והפנ"י שם ל"ט: כ' שהוא משום שמא יבאו ללזול בשאר דברים).

ולכן נחלקו הראשונים גם באיסור הרחיצה ממים שהוחמו מערב יום טוב, שדעת התוס' בשבת שם שכיון שאסור לחמם מדאורייתא אסרו חכמים הרחיצה ביום טוב כמו בשבת (וכ"כ בתוס' מו"ק דף י"ט: ד"ה שאסור), אבל הרמב"ם כתב שלא אסרו חכמים רחיצה במים שהוחמו מערב יום טוב, ובשו"ע סי' תקי"א נחלקו המחבר והרמ"א, המחבר פסק כדעת הרמב"ם שמותר לרחוץ כל גופו בחמין שהוחמו מערב יום טוב אלא שבמרחץ אסור משום גזירת הבלנים¹⁹⁹, והרמ"א הביא דעת התוס' והרא"ש שאסור בכל ענין וכתב שכן נוהגים (והיינו כל גופו אבל אבר אבר מותר עיי"ש במ"ב ס"ק י"ח)²⁰⁰.

ורחיצה בצונן, הגם שמעיקר הדין מותרת אף בשבת, כ' המ"א בס"י שכ"ו סק"ח שהמנהג שלא לרחוץ בהם כל גופו (שמא יבא לידי סחיטה ועוד טעמים), והביאו המ"ב שם ס"ק כ"א, ובש"ש"כ (פ"ד ס"א) נקט בפשיטות שמנהג זה ישנו גם ביום טוב (ועי' ארחות שבת פכ"א הע' כ"א).

וחמין שהוחמו ביום טוב עצמו מבואר במ"ב תקי"א (שם ס"ק י"ב) שאסורים לכו"ע, ומשמע בדבריו שגם כשהוחמו בהיתר כגון שחיים לצורך שתיה או רחיצת פני ידיו ורגליו אסור לרחוץ בהם²⁰¹, ומלבד לרחיצת קטן שהתירו משום שהיינו ריביתיה (ועי' בזה במ"ב שם).

שאר פרטי גזירת רחיצה נתבארו בס"י שכ"ו ובס"י תקי"א.

¹⁹⁷ ובשעה"צ שם ס"ק כ"ה הביא דעת הבית מאיר ביר"ד סי' קצ"ז שלהחם מים כדי להפיג צינתן נחשב דבר השוה לכל נפש (וכע"ז כ' הפמ"ג סי' תקי"א במ"ז סק"ה), וע"ע במש"נ לעיל פ"ב בגדרי שוה לכ"נ, ועי' בשו"ת רעק"א סי' י"ז שיתכן שאף בחימום גמור אין איסור דאורייתא (כשאינו סמוך לשקיעה) משום דין 'הואיל' שהרי יתכן שיבואו לו אורחים ויצטרכו לכל המים החמים לצורך רחיצת פניהם ידיהם ורגליהם (והובא בשעה"צ שם) וכע"ז כ' בשו"ת נו"ב מה"ת סי' כ"ה עיי"ש.

¹⁹⁸ וכבר הובא לעיל בפ"ב (הע' י') שהרמב"ם לא הזכיר הכלל של שוה לכל נפש.

¹⁹⁹ ובאול"צ (ח"ג פכ"א א') כ' שחדרי אמבטיות שבבתים שלנו לא נחשבים מרחץ לענין גזירה זו, ועי' בזה בספר הלכות המועדים פט"ו הע' 1 ו 21.

²⁰⁰ ולענין טבילת מצוה עיי' בסדרי טהרה סי' קצ"ז סוף סק"ט.

²⁰¹ וכ"כ במ"א סי' שכ"ו ס"ק ד'. מים שהוחמו בדוד שמש ביר"ט הביא בשש"כ פ"ד ס"ג מהגרש"א זצ"ל שאינו דומה להוחמו בשבת או ביר"ט כיון שלא הוחמו ע"י מעשה כלל (וכ"כ רעק"א בשו"ע סי' שכ"ו שם) ומותר לרחוץ מקצת גופו, (ובאור לציון ח"ב פל"ה החמיר בזה).

ומותר לחמם מים לצורך רחיצת פניו ורגליו כמבואר במשנה בביצה (כ"א:): ובשו"ע סי' תקי"א ס"ב ובמ"ב (ועי' בביאור הלכה ד"ה אבל לענין שאר אברים)²⁰².

ט. הנאה ממעשה יום טוב

בגמ' ביצה דף י"ז. איבעיא להו עבר ואפה מהו, ומדובר על העובר ומבשל ביום טוב לצורך שבת שלמחרתו (כשלא הניח עירוב תבשילין) האם נאסר התבשיל באכילה, ולא נפשט הספק בגמ' להדיא, ובב"י סי' תק"ג הביא מחלוקת הראשונים להלכה שדעת רבינו יואל ור' אביגדור לאסור אבל דעת הרשב"א בתשובה (ח"ה סי' ח') שמותר לאכול התבשיל שלמסקנת הגמ' שם לא גזרו ביום טוב איסור הנאה ממלאכה²⁰³, וכ"פ הרמב"ם (פ"ו מהל' יו"ט ה"י), וכ"פ בשו"ע סי' תקכ"ז סכ"ג שהמבשל שלא לצורך יום טוב התבשיל מותר ואפי' בישראל במזיד (ובביאור הלכה שם ד"ה מותר הביא דמ"מ ראוי לקנסו על מה שעשה לפי ראות עיני הב"ד).

אמנם בביאור הלכה שם (ד"ה אם עבר וכ"כ בסי' תק"ג ד"ה ומיהו) כ' שלא ברירא דין זה שהרי הרמב"ם פסק (הל' שבת פכ"ג הט"ו) שהעובר ומעשר ביום טוב במזיד אסור לאכול הפירות כדין המעשר בשבת, ומבואר שאסור לאכול אפי' מאיסור דרבנן וע"כ שמה שהתיר בהנ"ל הוא דוקא במבשל לצורך שבת שאחר יו"ט כשאין לו תבשילים אחרים לשבת²⁰⁴.

ובפסקי המ"ב מצינו חילוקים בזה, שבסי' תק"ב (ס"א בביאור הלכה) לענין המוליד אש ביום טוב הביא דברי הפוסקים שהתירו בהנאה²⁰⁵, וכן לענין רחיצה ממים שהוחמו באיסור פסק בסי' תקי"א (ס"ק י"ב ובביאור הלכה ד"ה להחם) שמותר להשתמש בהם (מלבד באופן שיש איסור משום גזירת רחיצה), אבל בסי' תק"ד ס"ג ס"ק י"ד כ' שאסור לאכול מדבר שנכתש באיסור ביום טוב (ועיי"ש בא"ר, והפמ"ג שם א"א סק"ה כ' שהחמירו בכתישה כיון שהוא קל בעיני העולם), ולענין המפריש חלה ביום טוב במזיד (סי' תק"ו ס"ק כ') פסק שאסור ליהנות וכדברי הרמב"ם הנ"ל וצ"ע (ועי' בשו"ת אז נדברו חי"ב סל"ב, ובספר הלכות המועדים פ"א הע' 8).

והנאה ממעשה נכרי אסורה ביום טוב כמו בשבת כמבואר בטושו"ע סי' תקט"ו.

²⁰² ולענין השימוש בדוד שמש ביו"ט עי' שש"כ פ"ב הע' כ"ב, ארחות שבת ח"ג עמ' רל"ח, שבות יצחק יו"ט פ"א, חוט שני יו"ט עמ' ס"ב, ולקט הלכות יו"ט (פ"ג סי"ח).

²⁰³ וביאר הגר"ז (סי' תק"ג סי"ג) שלא ראו חכמים לקנוס רק על איסורי שבת החמורים ולא על איסורי יו"ט הקלים.

²⁰⁴ וזה ע"פ הגמ' בביצה שם עיי"ש, והנשמ"א (הל' שבת כלל ט' אות ט') כתב לחלק בדעת הרמב"ם שאינו אוסר הנאה ממעשה יו"ט אלא במלאכות שאיסורם שייך גם בשבת, אבל בבישול שעיקרו מותר ביו"ט ורק שעשה לצורך מחר גם הרמב"ם מודה שמותר ליהנות (ולפ"ז א"צ לדברי הבאווה"ל בדעת הרמב"ם). וכתב הראש יוסף בביצה שם דמה שהתיר הרמב"ם בעבר ובישל היינו מחמת שהאיסור מדרבנן אבל במלאכה דאורייתא אסור להנות כמו בשבת עיי"ש (ויישב בזה לשונות הרמב"ם). (ובד' הרמב"ם יש להעיר ממה שפסק בהל' לולב (פ"ח ה"ה) שהעובר ומלקט מענבי ההדס ביו"ט הר"ז כשר, ומשמע שמותר לצאת בו לכתחילה, ואולי י"ל ע"פ דברי הבאווה"ל דהרי מיירי דל"ל הדס אחר, ובשו"ת אז נדברו (חי"ב סל"ב) הקשה סתירה גם בדעת הרשב"א שכ' בעבוה"ק בית מועד ש"ג פ"ד שהמטביל בשבת במזיד אסור גם ביו"ט, וזה סותר לכא' למש"כ בתשו' שהביא הב"י כנ"ל וצ"ע, ועי' בתורת השלמים יו"ד סי' קצ"ז סק"ג. וע"ע בספר הל' חג בחג יו"ט ח"א פ"א הע' 12.

²⁰⁵ ועי' בהערה הקודמת די ש אוסרים במלאכה דאורייתא, ובבאה"ל שם הביא ד"א שהוצאת אש אסורה מדאו', ועי' בשש"כ פ"ג הערה ט'.

י. גרמא ביום טוב

בגמ' שבת ק"כ: מבואר שגרמא בשבת מותרת מן התורה שכתוב שבת לה' אלקיך לא תעשה כל מלאכה עשייה אסור גרמא שרי, אמנם המרדכי בשבת (סי' שצ"ט) הביא דעת רבינו יואל שמ"מ אסור מדרבנן ולא התירו אלא במקום הפסד וה"ה ביום טוב וכן פסק הרמ"א בסי' של"ד סכ"ב לענין גרם כיבוי בשבת, ולענין יום טוב נחלקו האחרונים דעת המ"א תקי"ד ס"ק י' שגם ביום טוב אין היתר אלא במקום הפסד אבל יש פוסקים שהתירו, ועי' במ"ב סי' תקי"ד בשעה"צ ס"ק ל"א שהתיר ע"פ דעת הגר"א וא"ר ועוד אחרונים אף שלא במקום הפסד (יש מהם שהתירו אף בשבת, ויש שהתירו רק ביום טוב ע"פ לשון התוס' בביצה דף כ"ב. ד"ה והמסתפק, ועי' גם ברא"ש שם), ועי' בחזו"א סי' ל"ח ד"ה תקי"ד שנקט בדעת הרמ"א לאסור ביום טוב כמו בשבת (ועי' בשש"כ פ"ג הערה ס"ג מה שהביא מהגרשז"א) וכן נקט הח"א (כלל צ"ה ס"ה) שגם ביום טוב מותר רק במקום פסידא²⁰⁶ (ועי' בזה לעיל בפרק ה' לענין גרם כיבוי).

י"א. דיני הקרבנות ביום טוב.

קרבנות ציבור שקבוע להם זמן כתמידים ומוספין ודאי קרבים ביום טוב כמו בשבת שזהו זמנן.

והנה, כל אחד חייב להביא ברגל ג' קרבנות והם: עולת ראיה, שלמי חגיגה ושלמי שמחה (כמבואר ברמב"ם הל' חגיגה פ"א ה"א). ומבואר במשנה בביצה דף י"ט. ששלמי שמחה לכו"ע קרבים ביום טוב כיון שהם חובת היום ונאכלים להדיוט, ובעולת ראיה נחלקו ב"ש וב"ה דעת ב"ש שאינה קריבה ביום טוב ודעת ב"ה שקרבה ביום טוב, ולענין שלמי חגיגה, בסוגיא בביצה שם וברש"י מבואר ששלמי חגיגה מותרים לב"ש כמו שלמי שמחה מכיון שיש בהם אכילת הדיוט, אמנם בחגיגה דף י"ז. נקט רש"י (ד"ה יום טבוח) שב"ש אוסרים להקריב ביום טוב שלמי חגיגה כיון שיש להם תשלומין, ועיי"ש בתוס' (ד"ה יום טבוח) שהביא שכן משמע בירושלמי (ועיי"ש במהרש"א שעכ"פ שלמי שמחה ודאי קרבים אף לב"ש), ולדעת ב"ה גם שלמי חגיגה קרבים ביום טוב (וכן פסק הרמב"ם הל' חגיגה פ"א ה"ח).

ולענין נדרים ונדבות הנאכלים כגון שלמים שרוצה להקריבם ביום טוב נחלקו בגמ' בביצה שם בדעת ב"ה וכן נחלקו תנאים שם אם מקריבים נדרים ונדבות ביום טוב²⁰⁷, והתוס' בשבת כ"ד: (ד"ה לפי ובפסחים מ"ו. ד"ה לא) ביאר המחלוקת שהסובר נדרים ונדבות קרבין ביום טוב טעמו שקרבן הנאכל נחשב צורך אוכל נפש²⁰⁸ והסובר אינם קרבין סובר שאינו אלא צורך גבוה כיון שעיקרו להקרבה והכהנים והבעלים משלחן גבוה קא זכו (כמבואר בגמ' ביצה דף כ"א).

וכ"ז הוא לענין קרבנות הנאכלים שרוצה להקריבן ולאכול בשרן ביום טוב אבל עולת נדבה שאין בה צורך הדיוט אין היתר זה, וכן מבואר בגמ' בביצה שם לדעת ר"ש בן אלעזר שגם לב"ה אין

²⁰⁶ והאריך בענין בספר ארחות שבת ח"ג פכ"ט הע' נ"ג.

²⁰⁷ והקשו התוס' בחגיגה דף ז: (ד"ה עולות) שהרי שלמי שמחה באין אף מנדרים ונדבות וא"כ יהיה מותר להקריב גם נדרים ונדבות ולאכלם בתורת שלמי שמחה ומ"ט דמ"ד נ"נ אינם קרבים, עי' מה שתי', ועי' מה שביאר בדבריהם באבי עזרי הל' חגיגה פ"ב ה"י ועיי"ש במכתב החזו"א בסוף הספר, ועי' בספר ליקוטי אורה ביצה י"ט. מה שהביא בזה, ועי' ט"א בחגיגה שם שהרבה להקשות ע"ד התוס' ותי' קו' התוס' בא"א.

²⁰⁸ והתוס' בפסחים ה. כתבו דטעמו משום ריבוי שכתוב לה' (לפי הג' גי' הש"ס שם) ועי' בחי' רעק"א שם ובאבני מילואים בשו"ת ס"ב.

היתר אלא בשלמים אבל אסור להקריב עולת נדבה²⁰⁹, ואמנם האחרונים²¹⁰ הוכיחו שדעת אבא שאול (בביצה דף כ:) שלשיטת ב"ה מותר להקריב גם עולת נדבה, ובאמת גם לר"ש בן אלעזר האוסר עולת נדבה לב"ה הוכיחו התוס' בביצה י"ב. (ד"ה השוחט) מדברי הגמ' שם שאין בה מלקות רק עשה, וביארו התוס' הטעם דאף שאין כאן צורך הדיוט מ"מ אינו עובר בלאו משום שאומרים מתוך שהותרה שחיטה לצורך הותרה שלא לצורך²¹¹.

ולהלכה פסק הרמב"ם (חגיגה פ"א ה"ח) שהחובות שהם עולת ראייה שלמי חגיגה ושלמי שמחה דוחין יום טוב²¹², אבל נדרים ונדבות אינם דוחים יום טוב.

ולענין להקדיש בהמה לקרבן מבואר בגמ' בפסחים דף ס"ו: שאע"פ שאסור להקדיש ביום טוב (וכמו שהובא לעיל) מותר להקדיש קרבן חגיגה או קרבן פסח בזמנם שכיון שהותרו ליקרב הותר אף להקדישן, ודעת רש"י בשבת קמ"ח. שההיתר בכל מה שמותר להקריב אמנם בתוס' ר"ד שם כ' דדוקא בקרבנות שקבוע להם זמן התירו וכ"כ התוס' בבכורות נ"ח. (ד"ה ואי).

עוד נחלקו ב"ש וב"ה במשנה בביצה שם האם סומכין על הקרבנות הבאים ביום טוב²¹³ וביאר רש"י שם טעם ב"ש שאין סומכין משום שמשתמש בבעלי חיים ואסור משום שבות²¹⁴, וכן מבואר בגמ' בחגיגה דף ט"ז:, ובגמ' ביצה דף כ. יש מ"ד שלדעת ב"ש אין שלמים טעונים סמיכה כלל עיי"ש, והלכה כב"ה שסומכין על הקרבנות ביום טוב וכ' הרמב"ם (חגיגה פ"א ה"ט) שאע"פ שהסמיכה אינה מעכבת לא גזרו עליה משום שבות (וברמב"ם מבואר שסומכין אף על עולת ראייה, ועי' תוס' שבת קל"ו: סד"ה הזכר שנקט שאין סומכין, עיי"ש בספר המפתח).

²⁰⁹ וכן נקט הטור"א בחגיגה ז: ד"ה עולות ועיי"ש בהג' הגרב"פ.

²¹⁰ כ"כ מהר"ם ש"ף ביצה כ: ובחי' רעק"א לפסחים ה. ובהג' הגרב"פ לטור"א חגיגה ז:, וחזו"א או"ח סי' קכ"ט סק"ב וסק"ד.

²¹¹ ועובר רק בעשה שנלמד מלכם ולא לגבוה, ואף לדעת התוס' דאין היתר מתוך אלא לדבר שהוא צורך היום כ' התוס' שם דגם זה הוא צורך שמחת יו"ט שלא יהיה שלחנו מלא ושלחן רבו ריקם, והרמב"ן בשבת קכ"ד ביאר באופן אחר שההיתר משום מתוך שהותרו עולות ראייה ושלמי חגיגה לצורך גבוה הותרו אף עולות נדבה שלא לצורך (והיינו שנחשב קצת צורך גבוה).

²¹² ומצוה להקדים ולהביא ביום הראשון כמש"כ שם בהל' ה' (ולכה"פ בראייה וחגיגה), ועי' באבני נזר או"ח סי' ת"ה לענין אם דוחים גם שביעי של פסח, וכן בטור"א חגיגה דף ז: ד"ה עולות.

²¹³ והיא מחלוקת קדומה מזמן הזוגות כמבואר במשנה בחגיגה ט"ז. וכתב רש"י שם שהיא מחלוקת ראשונה שהיתה בחכמי ישראל.

²¹⁴ הקשו האחרונים הרי אין שבות במקדש עי' בטור"א חגיגה דף ט"ז: ובשפ"א ביצה דף כ'.

יום טוב שני של גלויות ושל ראש השנה

בזמן שהיו מקדשין את החודש על פי הראיה²¹⁵ היה נקבע ראש חדש בבית הדין שבירושלים, והיו שלוחי בית דין יוצאים להודיע מתי נקבע ר"ח, ובמקום שלא היו השלוחים מספיקים להגיע עד יום טוב היו נוהגים יום טוב בשני ימים מספק²¹⁶, ונחלקו בגמ' (ביצה ד:) אם היתה תקנה לנהוג כך ועשו חכמים במקומות אלו כאילו הוא יום אחד ארוך, או שנהגו כן רק לחומרא מספק ולא מתקנת חכמים, ומסקנת הגמ' כדעת מי שאומר שהוא רק מספק, ומבואר בגמרא שם שאף כיום נוהגים יום טוב שני של גלויות אף שיודעים אנו את קביעות החדשים לפי חשבון, והטעם משום מנהג אבותיהם בידיהם, שחוששים שמא תגזור המלכות גזירה שלא לעסוק בתורה וישתכח סוד העיבור ואם ינהגו יום אחד ימשיכו לנהוג כך ויבואו לידי איסור (ולכן בגלויות שכבר נהגו שני ימים נשארו במנהג זה).

וכיון שיסוד המנהג הוא מחמת ספק הרי ששני הימים הם ב' קדושות, ולכן ביצה שנולדה ביום טוב ראשון מותרת בשני כמבואר בגמרא בביצה שם, וכן נ"מ לענין עירובי תחומין שצריך להניח העירוב בבין השמשות של שני הימים ולא מספיק שיניח העירוב בבין השמשות של יום ראשון.

ונחלקו הראשונים בגדר החיוב של יום טוב שני בזמן הזה, התוס' בברכות דף י"ד. ובסוכה דף מ"ד: הביאו דעת ר"ת שאין החיוב אלא בגדר מנהג (ולכן הוכיח שמברכים על מנהג), וכן כתב בחי' הגר"ז (הל' ברכות) בדעת הרמב"ם, אבל הר"ן בסוכה (דף כ"ב. מדה"ר) כתב דאין זה מנהג אלא תקנה קבועה, אלא שתקנו אותה בכל מקומות שבזמן הראיה נהגו יום טוב שני מספק.

ונחלקו הפוסקים בגדר דין יום טוב שני בזמן הזה אם הוא בגדר ספק או בגדר ודאי, שהמחבר בסימן תצ"ז ס"ד נקט שנדון כספק חול ולכן התיר דבר שהוא ספק מוכן או מוקצה ביום טוב שני משום ספק ספיקא והוא מדברי הר"ן (ביצה י"ג. מדה"ר), אבל המ"ב (שם ס"ק י"א) הביא שכמה אחרונים חולקים וסוברים שאינו מטעם ספק שהרי אנו בקיאים בקביעה דירחא ויודעים שהוא חול אלא שאנו מקיימים מנהג אבותינו ולכן אין לדונו כספק אלא הוא כיום טוב ודאי מדרבנן²¹⁷ ועי' בהערות שבסוף המסכת הע' (ל"א).

ומבואר בסוגיא בביצה שם שיום טוב שני של ראש השנה שונה דינו מיום טוב שני של גלויות וכמו שיתבאר בהמשך.

המקומות שנוהג בהם יום טוב שני

בזמן שקדשו החדש על פי הראיה כל מקום שלא הספיקו שלוחי ב"ד להגיע עד יום טוב נהגו שני ימים טובים מספק וכנ"ל, ומבואר בראשונים שגם בארץ ישראל היו מקומות שלא הספיקו

²¹⁵ והקידוש ע"פ הראיה נמשך אף אחר החרבן עד ימי האמוראים כמבואר ברמב"ם הל' קדוה"ח פ"ה ה"ג, ועי' מנח"ח מצוה ש"א אות א' ובצל"ח ביצה דף ו' ועי' בחזו"א אר"ח סי' ק"ל א'.

²¹⁶ וכתב החת"ס בביצה דף ד: שבחג שבועות ודאי היו יודעים קביעותו, שהרי נקבע ע"פ נ' יום מפסח, וודאי שעד חודש סיון היו יודעים בכל מקום מתי נקבע חודש ניסן, אלא שעשו ב' ימים כדי שלא לחלק בין יו"ט ליו"ט עיי"ש, והדבר כבר מפורש בריטב"א ר"ה דף י"ח. ונרמז ברמב"ם הל' קדוה"ח פ"ג הי"ב.

²¹⁷ ועי' ברמב"ם הל' יו"ט פ"ו ה"ד שנחלקו הרמב"ם והראב"ד אם אפשר להניח עירוב בזה"ז ביו"ט ראשון ע"י תנאי ועיי"ש במ"מ, ועי' בטור סי' תקכ"ח שרוב הפוסקים ס"ל כהראב"ד, (ועי' בשו"ע סי' תרמ"ט ס"ה לענין פסולי ד' מינים שנוהגים רק ביום ראשון שביו"ט שני נוטלים ולא מברכים ועיי"ש בט"ז ובגר"א וע"ע לק' בהע' 208).

השלוחים להגיע וכן היו מקומות בחוץ לארץ הקרובים לא"י שאליהם הספיקו השלוחים להגיע ולכן לא נהגו יום טוב שני, ולענין הדין בזמן הזה שהוא משום מנהג נחלקו הראשונים, דעת הריטב"א בראש השנה (דף י"ח ובסוכה מ"ג). שהולכים אחר הרוב וכיון שבחוץ לארץ רוב המקומות היו נוהגים יום טוב שני נקבע המנהג בכל חוץ לארץ לנהוג יו"ט שני, ובארץ ישראל שרוב המקומות נהגו יום אחד ה"ה בכל ארץ ישראל שא"צ לנהוג יו"ט שני, וכן דעת הגאונים (הובא באוצר הגאונים ביצה דף ד').

אולם דעת הרמב"ם (הל' קדוש החדש פ"ה) שגם בארץ ישראל יש לעשות יו"ט שני במקומות שלא הגיעו לשם שלוחי ב"ד, והחילוק בין ארץ ישראל לחו"ל הוא (וכמו שביאר בחזו"א א"ח סימן קל"ב) שבארץ ישראל כל מקום שידוע שהיה שם ישוב של ישראל אין צריך לנהוג יו"ט שני ואין חוששים שמא לא הגיעו לשם השלוחים, אבל בחוץ לארץ לעולם עושים יו"ט שני אא"כ ידוע על מקום מסויים שהגיעו אליו שלוחי בית דין ונהגו יום אחד, וכתב החזו"א שגם הרמב"ם מודה במקום שעריר שהיה בה ישוב שהגיעו אליה השלוחים ואח"כ נתרחה אל מקום שלא הגיעו השלוחים שהחדשים נגררים אחר הראשונים ונוהגים בה רק יום אחד.

ולענין הלכה כ' החזו"א שם שם שכיון שנהגו בא"י לעשות יום אחד גם במקום ספק המנהג מכריע ואפשר לסמוך על שיטת הריטב"א, ועוד שלרוב א"י הגיעו השלוחים ואפשר לסמוך על הרוב, ומה שהחמיר הרמב"ם בספק הוא רק כשיש רוב להחמיר (ועיי"ש בדבריו), אמנם בשו"ת מהריט"ץ (סי' רט"ז) ובשו"ת שאלת יעב"ץ (ח"א סי' קס"ח) נקטו שלדעת הרמב"ם כל מקום המסופק אפי' בא"י הולכים אחר רוב העולם ויש לנהוג ב' ימים²¹⁸.

שני ימים טובים של ראש השנה

מבואר בגמרא בביצה דף ה. ששונה יום טוב שני של ר"ה מיום טוב שני של גלויות, ששני ימים טובים של ר"ה אינם רק מספק אלא שחכמים תקנו מעיקרא שיהיו ב' הימים קדושים, והטעם משום שהתקינו במקדש שבזמן שעדי החודש הגיעו ביום הראשון מן המנחה ולמעלה היו ממתנינים ומקבלים אותם רק ביום השני, ואף שבכה"ג היה ידוע כבר שהיום השני הוא יהיה ראש השנה מ"מ היו נוהגים קדש גם ביום הראשון²¹⁹ ונמצא שעיקר תקנת שני ימי ר"ה אינו משום ספק אלא מתקנת חכמים²²⁰ ולכן נוהג בכל מקום ואף בארץ ישראל.

עוד טעם שנוהגים שני ימי ר"ה בא"י כתב הרמב"ם (הלכות קדוש החדש פ"ה) שגם כשהיו מקדשין החודש בב"ד הרי ביום טוב עצמו לא היו שלוחין יוצאים וממילא לא נהגו יום אחד רק בסמוך לב"ד ונמצא שרוב ארץ ישראל נהגו ב' ימים בר"ה.

ומבואר בגמרא (דף ה. וברש"י) שכיון שמתחילה נהגו ב' ימים שלא מחמת ספק ב' ימים של ר"ה קדושה אחת הם, והיינו שנחשבים כיום אחד ארוך ולכן ביצה שנולדה ביום ראשון אסורה גם

²¹⁸ ועיי' שו"ת ציץ אליעזר ח"ג סי' כ"ג, ובספר ארחות רבינו (ח"ב בענין יו"ט שני) הביא שהחזו"א זצ"ל נהג להחמיר בעיר ב"ב במלאכות דאורייתא או שבות חמור שלא לעשותן ביו"ט שני, ועיי"ש שמרן הקה"י זצ"ל היקל יותר מפני הסמיכות בזמנו לעיר יפו, וידוע שמרן הגר"ז זצ"ל החמיר לעצמו ביו"ט שני גם בירושלים החדשה והובא בספר הנ"ל שם אות ד' עיי"ש.

²¹⁹ הגמ' שם דנה שהרי משחרב בהמ"ק ביטל ריב"ז את התקנה הקדומה והתקין שיהיו מקבלין עדים כל היום, ומסקנת הגמ' שמ"מ לא נשתנה הגדר ונשארו ב' הימים קדושה אחת עיי"ש, ועיי' בשיעורי אשר לשלמה מה שהעיר בזה דהיום אינו דומה לזמן התקנה שהרי לדין היום הראשון הוא העיקרי ולא השני, ועיי' בצל"ח ביצה דף ו. שביאר שהתקנה הקדומה כוללת ב' עניינים עיי"ש.

²²⁰ רש"י ביצה ה. ד"ה עד המנחה עיי"ש, ועיי' צל"ח שם, ועיי' בגמ' עירובין דף ל"ט. שמבואר שדעת חכמים שגם ב' ימים של ר"ה ב' קדושות הם עיי"ש ברש"י ובתוס', ועיי"ש בפיה"מ לרמב"ם ובמה שביאר שיטתו במרומי שדה שם.

ביום שני, ואמנם אע"פ שהם קדושה אחת אין לעשות מלאכה ביום ראשון לצורך יום שני כמו בשני ימים טובים של גלויות ועי' בהערה²²¹, והטור בסי' ת"ר הביא מחלוקת הראשונים האם מברכים שהחיינו ביום טוב שני של ר"ה או שאין לברך כיון ששני הימים קדושה אחת עיי"ש²²².

ובתוס' סוכה מ"ד: כתב שיום טוב שני של ר"ה חלוק מיום טוב שני של גלויות, ששאר יו"ט שני של גלויות הוא רק בתורת מנהג ויום שני של ר"ה הוא תקנה, אבל הר"ן שם (כ"ב. מדה"ר) כתב שאין חילוק ביניהם (אלא הכל בתורת תקנה וכו"ל).

ודעת בעל המאור (ביצה דף ג. מדה"ר) שבזמן הזה אין צריך לעשות בארץ ישראל ב' ימים ר"ה רק יום אחד, שהרי הטעם שנהגו ב' ימים ר"ה בירושלים הוא משום שבאו עדים מן המנחה ומעלה, והיום שידוע הזמן של ר"ח נחשב כהגיעו העדים קודם המנחה, (ואף שהשלוחין לא היו מגיעים לכל ארץ ישראל והיו נוהגים ב' ימים מספק ביאר בחי' חת"ס (ביצה שם) שכל א"י ראויה להיות מקום הועד וממילא דנים את כל א"י כמקום הועד), והביא שכן דעת רבינו אפרים, וכתב בעה"מ שכן נהגו לעשות בארץ ישראל כל הדורות שהיו לפניו, עד שבאו מחכמי פרובינציאה והנהיגו לעשות שני ימי ר"ה בא"י, ודעת הר"ף שיש לעשות בא"י ב' ימים וכן הכריע הרמב"ן במלחמות שם עיי"ש וכ"כ הרא"ש שם ס"ד, וכן פסק הרמב"ם בהל' קדוש החודש פ"ה ה"ח.

דיני יום טוב שני

כל מה שאסור ביום טוב ראשון אסור בשני (שו"ע סי' תצ"ו ס"א, ועי' בתחילת הפרק מה שהובא לענין ספק)²²³, ואין חילוק אלא לענין מת (כמבואר בגמ' ביצה דף ד.) וכן לענין לכחול את העין לצורך רפואה שהתירו ביום טוב שני (כמבואר שם דף כ"ב.) וכן שאר עניני רפואה שנאסרו בשבת וביום טוב מדרבנן הותרו ביום טוב שני כמש"כ במ"ב תצ"ו ס"ק ה', ודיני מת התבארו בסי' תקכ"ו, והראשונים בביצה דף כ"ב. דנו האם התירו עוד מכשירין ביום טוב שני והביאם בביאור הלכה סי' תקי"ד ס"א ד"ה או וד"ה אסור (לענין כיבוי הנר משום תשיש המיטה או משום הפסד ממון), והיתרים אלו שנאמרו ביום טוב שני היינו ביום טוב שני של גלויות אבל יום טוב

²²¹ הראב"ד בהשגות על הרמב"ם הלכות עירובין פ"ח ה"ח כתב שב' ימים של ר"ה קדושה אחת אומרים רק לחומרא אבל לא לקולא, וכן מבואר בהג' מיימוני' פ"א מהל' יו"ט אות ס', אמנם בדעת הרמב"ם כתב המ"מ שס"ל דאמרין קדושה אחת גם לקולא, ועי' בזה בביאור הגר"א סי' תק"ג ד"ה ואפילו ובמ"א ר"ס תק"ג ובבאוה"ל שם, ולמעשה כתבו הפוסקים להחמיר שאין לעשות מלאכה או להכין מיום ראשון לשני כשאר ב' יו"ט של גלויות, (וכן מבואר בהג' מיימוני' שם לענין איסור הנאה בדבר שהוכן ממילא, שדבר שהוכן ביום ראשון של ר"ה אסור בשני וכ"כ הט"ז סי' תק"ז ק"ז, אבל הרעק"א בשו"ע שם תמה דלענין זה יש להתיר ממ"נ עיי"ש) אך לענין עירוב תחומין אומרים קדושה אחת לקולא ומועיל עירוב א' לב' הימים כמבואר בסי' תט"ז ס"ב ועי' במ"א שם ובסי' תק"ג סק"א.

²²² והאר"ק בזה בספר תורת רפאל סי' צ"א, ולהלכה פסק בשו"ע שם שלכתחילה יש לברך על פרי חדש ומ"מ אם אין לו פרי חדש יברך שהחיינו.

²²³ ועיי"ש ובמ"ב ס"ק ב' שהמזלזל ביום טוב שני מנדין אותו ואפי' זלזל באיסור דרבנן וחמור מיו"ט ראשון עיי"ש.

שני של ר"ה דינו כיו"ט ראשון ששני הימים קדושה אחת הם (שו"ע שם)²²⁴ מלבד לענין מת שבזה הקלו גם ביום שני של ר"ה²²⁵.

(אלא שכיון שהוא מדרבנן מצינו שקיל מיו"ט ראשון לכמה דברים עי' בנודע ביהודה תנינא סי' מ"ד לענין אם נחשב שבות לענין אמירה לנכרי במקום מצוה אפי' במלאכות דאורייתא, ועי' בשעה"צ סי' תצ"ו ס"ק י' שנקט לאיסור, ועי' במנח"י ח"ז תשו' ל"ד, ועי' ברמ"א תקי"ג ס"ו (הובא בנוב"י שם) שלענין יום טוב שני נאמן נכרי מסיח לפי תומו כיון שהוא דרבנן, וכן עי' במ"ב סי' תקפ"ה סק"ה במי שנסתפק אם תקע בשופר (או נטל לולב) ביו"ט שני הוי ספק דרבנן (ועיי"ש סי' תקפ"ט סק"ו וסי' תקפ"ח בשעה"צ סק"י).

דיני בן א"י שבא לחו"ל או בן חו"ל שבא לא"י נתבארו בסי' תצ"ו ס"ג.

²²⁴ ואמנם מצינו עוד עניינים שהקלו ביום טוב שני, עי' בסי' תמ"ו ס"ב שי"א שהמוצא חמץ בפסח ביום טוב שני מותר לשרפו (אבל ביו"ט ראשון אין היתר לשרפו אלא כופה עליו את הכלי) ועיי"ש במ"ב, וכן לענין מילה שלא בזמנה דעת הרמב"ם (הל' מילה פ"א ה"ו) שדוחה יו"ט שני (חוץ מב' ימים טובים של ר"ה, והרא"ש בתשו' אוסר), וכן פסק הש"ך יו"ד רס"ו סק"ח, ועי' ברעק"א לשו"ע שם שאפשר לסמוך ע"ז בספק מילה שלא בזמנה, ועי' סי' תקמ"ח ס"ג לענין אבילות ביו"ט שני אם דינו כיו"ט ראשון, וע"ע לעיל הע' ג', ועי' בספר מנחת יו"ט (לבעמה"ס מנחת שבת) סי' תצ"ה סק"ה שמנה עוד כמה חילוקים להלכה בין יו"ט ראשון ליו"ט שני.

²²⁵ והטעם י"ל ע"פ לשון הגמ' שם דף ד. שלענין מת כחול שויוהו רבנן ליו"ט שני, וא"כ לא שייך להחמיר בזה משום קדושה אחת.

הנהגת ומצוות יום טוב

ערב יום טוב

מצות כבוד נוהגת ביום טוב כבשבת, ולכן המצוות של ערב שבת שמשום כבוד שבת נוהגים גם בערב יום טוב (עי' סי' תקכ"ט ס"א ובמ"ב), וכן איסורי אכילה (עי' סי' רמ"ט ס"ב ובמ"ב סק"ח) ומלאכה (כמבו' בפסחים דף נ. וברמב"ם פ"ח מהל' יו"ט הי"ז) שנוהגים בערב שבת נוהגים גם בערב יו"ט (ובערב פסח וערב סוכות אסור לאכול פת משעה עשירית), ואיתא בשו"ע סי' תקל"א ס"א שמצוה להסתפר ערב הרגל כדי שלא יכנס לרגל כשהוא מנוול (ובשו"ע הגר"ז ר"ס תקכ"ט כ' שכן מצוה לרחוץ בחמין ולחוף ראשו וליטול צפרניו וכן להכין פת בעיר"ט לכבוד יו"ט כמו בע"ש).

כתב הח"א (כלל כ"ט ס"א) שמצוה לטבול במקוה קודם הרגל זכר למקדש שהיו כל ישראל מטהרים עצמם²²⁶ וכ"כ המ"ב סי' תע"א ס"ק כ"ב, (ועי' שאג"א סי' ס"ז שודאי אינו חיוב מדינא בזה"ז).

תוספת יום טוב

כשם שמצוה להוסיף מחול על הקודש ביום הכיפורים ובשבת כן מצוה להוסיף ביום טוב בכניסתו וביציאתו כמבואר בגמ' ר"ה דף ט. (ויומא דף פ"א:), ונחלקו הראשונים אם תוספת היא מצוה מן התורה או מדרבנן (עי' בביאור הלכה סי' רס"א ס"ב ד"ה י"א). דין תוספת בכניסתו נתבאר בסימן רס"א ודין תוספת ביציאתו נתבאר בסימן רצ"ג.

הדלקת נרות

בב"י סי' רס"ג (ה') הביא בשם הירושלמי (ולא נמצא בירושלמי שלפנינו) שגם ביום טוב מצוה להדליק ולברך על הנרות כמו בשבת²²⁷, והובא בשו"ע שם ובסימן תקי"ד סי"א²²⁸, ודנו הפוסקים בזמן הדלקת הנרות ביום טוב, שבנו של הדרושה (בהקדמה לדרישה, נדפס בתחילת טור אר"ח או יו"ד) כתב בשם אמו להדליק מבעוד יום כמו בערב שבת, אבל יש נוהגים להדליק בלילה, וכתב המאירי בשבת (כ"ג:): שכן דרך העולם להדליק בלילה²²⁹.

²²⁶ כתב השל"ה מס' שבועות שבערב שבועות החיוב יותר גדול שבזמן מתן תורה טבלו כולם ע"פ ציווי ה'.

²²⁷ כ' הפמ"ג סי' תקי"ד במ"ז ס"ק י"ב שנוהגין בב' נרות אף ביו"ט אף שלא נאמר בו זכור ושמור, כנגד האיש והאשה, (ובאג"מ ח"ד ס"ק כ' שיו"ט ישנו בזכור ושמור וכ"מ בגר"ז סי' רע"א ס"ה ועי' רמב"ן עה"ת דברים ט"ז ד').

²²⁸ ובשש"כ (ח"ב) סי' מ"ד הע' א' הביא מהגרשז"א זצ"ל שביו"ט אין צריך להדליק בכל החדרים כמו בשבת כיון שיכול להוליד עמו את הנר לכל מקום שרוצה, ובחוט שני פ"א ס"א כ' שמסתבר שחיוב נר ביו"ט הוא רק מדין כבוד ועונג אבל התקנה של שלום בית אינה ביו"ט, ונ"מ במקום שאינו אוכל רק לן שאינו חייב בהדלקת הנר (ולכאו' נ"מ גם אם קודם לשאר מצוות כנר שבת שקודם משום שלום בית), אשה ששכחה להדליק נרות ביו"ט מבואר בפוסקים שלא קנסו אותה להוסיף נר כמו בשבת.

²²⁹ עי' עוד במטה אפרים סי' תרכ"ה סל"ג ובפרי יצחק ח"א ס"ו ומשנת יעבץ אר"ח סי' ל"ד (ובספר מאורות נתן על הדלה"נ) ואכהמ"ל, ובביאור הלכה סי' תקכ"ז ס"א דן אם יו"ט דינו כשבת לענין שמקבלת עליה היו"ט

עוד דנו הפוסקים לענין ברכת שהחיינו בשעת הדלקת הנרות, ובמ"ב (סי' רס"ג ס"ק כ"ג) כתב שאין צריך לברך אבל במקום שנהגו אין למחות בידן (ובערוך השלחן סי' תקי"ד כ' שהמנהג לברך, וכ"כ באגרות משה (או"ח ח"ד סי' ק"א)).

קידוש והבדלה

כתב המגיד משנה פרק כ"ט מהל' שבת שאף שחיוב קידוש בשבת מדאורייתא, קידוש ביום טוב הוא רק מדרבנן, והביאו המ"א בסי' רע"א (סק"א), וכתב המ"א דמ"מ יש לו כל דיני קידוש של שבת והביאו המ"ב שם בס"ק ב' אבל הפמ"ג בא"א ס"ס רצ"ו הביא דברי הש"מ בביצה ד: ששמע שחיוב קידוש ביום טוב הוא כמו בשבת, וכן משמע בריטב"א מו"ק י"ח: וכן הביא בקובץ שיעורים ביצה שם מתשובות רמ"ה שהבדלה ביום טוב מדאורייתא, אבל דן שם לחלק שרק הבדלה מדאו' אבל קידוש מדרבנן²³⁰ (וע"ע מנח"ח מצוה ל"א [אות ט"ז] ובעמק ברכה בענין קידוש והבדלה).

לימוד הלכות חזק

כתב המ"ב סי' תכ"ט סק"א צריך לשאול ולדרוש בכל יום טוב מהלכותיה וכדאיתא בסוף מגילה דף ל"ב. משה תקן להם לישראל שיהו שואלין ודורשין בענינו של יום, הלכות פסח בפסח הלכות עצרת בעצרת²³¹ והלכות חג בחג²³², והביא שם בשעה"צ (סק"ה) שהאחרונים רצו לומר שהעולם מקילים בדבר מפני שסומכים על קריאת התורה, אך באמת משמע שכוונת הגמ' להלכות ממש ולא סגי בקריאת התורה עיי"ש²³³.

חציו לה' וחציו לכם

בגמ' פסחים דף ס"ח: (וביצה דף ט"ו:): נחלקו ר' אליעזר ור' יהושע, ר' אליעזר אומר אין לו לאדם ביום טוב אלא או אוכל ושותה או יושב ושונה²³⁴, ר' יהושע אומר חלקהו חציו לאכילה ושתייה וחציו לבית המדרש. ופסק הרמב"ם (הל' יו"ט פ"ו הי"ט וכן בטור ובשו"ע סי' תקכ"ט) כר' יהושע, ומבואר בגמרא שם טעמו של ר' יהושע משום שכתוב אחד אומר **עצרת לה' אלקיך**, וכתוב אחד

בהדלקה עיי"ש, עוד כתב בן הדרישה שם בשם אמו שביום טוב תברך קודם ואח"כ תדליק ולא כמו בשבת, והביאו המ"א סי' רס"ג ס"ק י"ב עיי"ש ובמ"ב שם.

²³⁰ ועיי' בהג' מהריל"ג שנדפסו בסוף שו"ת עונג יו"ט מה שהביא מהרמב"ן עה"ת דברים ט"ז י"ב, וע"ע בספר שלמי תודה שבועות ויו"ט פ"ג, ולענין חיוב נשים בקידוש דעת רעק"א תשובה א' בהשמטות שנשים פטורות מקידוש של יו"ט רק שהחמירו לעצמן והוי כקבלו עליהו עיי"ש (מלבד הקידוש בליל א' של פסח שחייבות משום ד' כוסות), וע"ע לעיל' בהערה י"ג. ועיי' בזכרון שמואל סי' ל"ב, ובאגר"מ או"ח ח"ד סי' ק' נקט שנשים חייבות, וכ"כ בשו"ע הגר"ז סי' רע"א ס"ה, ועיי' בשבט הלוי ח"ו סי' ס"א.

²³¹ ומבואר בב"י שם שהלכות עצרת הם הלכות יו"ט (ועיי"ש שאפשר שה"ה גם בפסח וסוכות).

²³² וכתב המהרש"א במגילה שם שדוקא נקט ג' רגלים, אבל ברה"ו ויה"כ לא נאמר דין זה מפני שהלכותיהם היינו ענייני תשובה ואינם באים מזמן לזמן שהרי כל השנה צריך לעורר לבו לתשובה.

²³³ וכ"כ בשו"ע הגר"ז סי' תכ"ט ס"ד, אמנם הוסיף שעכשיו לא נוהגים לדרוש בציבור בהלכות כיון שהכל כתוב בספר, אלא דורשין באגדה מענייניו של יום.

²³⁴ ובעצרת מודה דבענין נמי לכם משום שהוא יום שנתנה בו תורה (גמ' בפסחים שם).

אומר **עצרת תהיה לכם**, ומכאן לומד שחציו לה' וחציו לכם, וזה לשון הרמב"ם (שם, והעתיקו בטור שם ובמ"ב ס"ק א') אע"פ שאכילה ושתייה במועדות בכלל מצוות עשה, לא יהיה אוכל ושותה כל היום כולו אלא כך היא הדת, בבקר משכימין²³⁵ כל העם לבתי כנסיות ולבתי מדרשות ומתפללין וקורין בתורה בענין היום וחוזרין לבתיהם ואוכלין, והולכין לבתי מדרשות קורין ושונין עד חצי היום ואחר חצי היום מתפללין תפילת המנחה וחוזרין לבתיהם לאכול ולשתות שאר היום עד הלילה, ע"כ²³⁶.

כבוד ועונג

מצוה לכבד ולענג את יום טוב כמו בשבת מפני שנאמר וקראת לשבת עונג ולקדוש ה' מכובד, וימים טובים נאמר בהם מקרא קדש, (סי' תקכ"ט ס"א ובמ"ב סק"ד והוא מלשון הרמב"ם ועי' בביאור הלכה שם)²³⁷ ובגדי יום טוב צריכים להיות יותר משל שבת משום שמחה (שו"ע שם).

חיוב סעודה

בגמרא ברכות דף מ"ט: מבואר שביום טוב יש חיוב לאכול פת, ונחלקו הראשונים בביאור דברי הגמ', שהרשב"א שם וכן בתוס' סוכה (דף כ"ז. ד"ה אי) כתבו שהחיוב דוקא בליל יום טוב של פסח ושל סוכות, אבל בשאר ימים טובים אין חיוב לאכול פת (אלא שאסור להתענות בהם), אבל התוס' והרא"ש בברכות שם וכן הר"ן בסוכה (י"ב: מדה"ר) נקטו שבכל יום טוב יש חיוב לאכול פת, וכן פסק בשו"ע סי' קפ"ח ס"כ²³⁸.

שיטת הרמב"ם (הל' שבת פ"ל ה"ט) שיש חיוב ג' סעודות ביום טוב כמו בשבת והביאו הטור בסימן תקכ"ט אבל כתב הטור שהרא"ש לא נהג כן, וכ"כ בשו"ע שם ס"א שלא נהגו בג' סעודות, וכתב המ"א (שם ס"ק ד') שיש חיוב שתי סעודות בלילה וביום והביאו המ"ב שם ס"ק י"ג²³⁹

²³⁵ בפרישה סי' תקכ"ט ס"ק ד' הקשה ע"ז מהא דאיתא במגילה כ"ג. שביר"ט מאחרין לבא וממהרין לצאת, ותירץ דאין כוונת הרמב"ם משכימין מיד בבקר אלא שצריך שיקדים לבית הכנסת קודם שיאכל, וכן הביא הרמ"א שם ס"א שביר"ט מאחרין לבא לבהכ"נ (וביאר במ"ב כדי לטרוח בסעודת יר"ט) וממהרים לצאת משום שמחת יר"ט, (ועי' בטור סי' תרמ"ד ובב"ח שם שביר"ט ראשון של סוכות משכימין לבית הכנסת שלא כשאר יר"ט משום מצות לולב והובא במ"ב שם סק"א, וכתב המ"א סי' תקכ"ט סק"ו שגם ברה"א אין מאחרין כשאר יר"ט אלא משכימין לביהכ"נ).

²³⁶ כתב הפמ"ג סי' רמ"ב א"א ס"ק א' וז"ל: הנה חלקהו חציו יראה לאו דוקא בצמצום רק מקצת לה' ומקצת לכם, ומצות עשה לאכול והרשות בידו רובו לה' או רובו לכם או חציו ממש עכ"ל, (ועי' מהרש"א ביצה ט"ו: ד"ה התחילו, ובשפ"א שם).

²³⁷ אמנם דעת הצ"ח ביצה דף ל"ה. שאין מצוות עונג ביר"ט כמו בשבת אלא רק מצוות שמחה (ונפ"מ שאין יר"ט קובע למעשר כמו שבת, וכ"כ הפנ"י ביצה דף מ.), וכן הביא באבודרהם (ערבית של שבת) בשם רבינו גרשון, ועי' גם בחת"ס שבת דף קי"א (ועי' רש"י ביצה ל"ז. ד"ה אטו).

²³⁸ ובטעם חיוב אכילת פת ביר"ט כ' הרא"ש בברכות שם שהוא משום מצות שמחה ואין שמחה בלא פת, וכן הביא הבאוה"ל בסי' קפ"ח מתוס' רבינו יהודה, אמנם דעת רעק"א בתשובה סימן א' בהשמטות שחיוב פת ביר"ט הוא משום כבוד ועונג, (ולכן כתב שאף להשיטות שנשים חייבות בשמחה מ"מ אינם חייבות באכילת פת ביר"ט שאין חייבות בכבוד ועונג, ולכן אם בירכו ולא אמרו יעלה ויבא אינן חוזרות [מלבד ליל פסח שחייבות במצה, וכן בקידוש משום ד' כוסות] ועי' לעיל הע' ו'). ובתרי"י בברכות (ל"ו: כ' טעם החיוב לאכול פת משום חיוב קידוש שאין קידוש אלא במקום סעודה עי' במ"א סי' קפ"ח סק"ט, (ועי' במ"ב סי' תק"ל, ועי' פמ"ג סי' תק"ו א"א סק"ח, ועי' שע"ת לרבינו יונה ש"ד אות ט').

²³⁹ וכתב המ"ב שם שאם לא אכל בלילה צריך לאכול שתי סעודות ביום, וכ"כ הפמ"ג סי' קפ"ח (א"א ס"ק ט"ו).

(והוסיף שיש אחרונים שכתבו שטוב לאכול פירות במקום סעודה ג', ויש שנהגו להוסיף תבשיל אחד בסעודה שניה²⁴⁰).

מותר להתענות ביום טוב כמו בשבת (סי' תקכ"ט ס"ב ברמ"א)²⁴¹ ועי' במ"ב (שם ס"ק י"ח) לענין תענית חלום שיש להקל בו יותר משבת שלא להתענות.

לחם משנה

גם ביום טוב צריך לבצוע על שתי ככרות כמו בשבת כמו שהביא הב"י סי' תקכ"ט מדברי הר"י^ף, כיון שגם ביום טוב לא היה יורד המן אלא מערב יום טוב, ונפסק בשו"ע שם ס"א.

מצות שמחה

נחלקו הראשונים האם נוהגת מצות שמחה ביום טוב מן התורה בזמן הזה, דעת התוספות במועד קטן (דף י"ד: ד"ה עשה) שמצות שמחה בזמן הזה מדרבנן כיון שאין לנו בשר שלמים ואין שמחה אלא בבשר שלמים. אבל דעת הרמב"ם (הלכות יו"ט פ"ו ה"ז, וכן דעת החינוך מצוה תפ"ח ועוד ראשונים וכ"ד התוס' ביומא ג. ועו"מ) שיש בכלל מצות שמחה מדאורייתא לשמוח בכל דבר המשמחו והיינו הקטנים בקליות ואגוזים ומגדנות, ונשים בבגדים ותכשיטים נאים, והאנשים בבשר ויין, (ובספר המצוות עשה נ"ד כתב: לאכול בשר ולשתות יין וללבוש בגדים חדשים ולחלק מיני פירות ומיני מתיקה לקטנים ונשים)²⁴², ובשאלת אריה (סי' ס"ה) פסק להלכה כשיטת הרמב"ם שמצות שמחה מן התורה בכל דברים המשמחים ורק למצוה מן המבחר צריך דוקא בשר שלמים²⁴³ אבל בזמן הזה מצות שמחה מן התורה בשאר דברים (וכל"פ בשו"ת מנחת ברוך סי' ע"ז) ושגם נשים חייבות בו, והביאו בשערי תשובה סי' תקכ"ט ס"ב, ובמ"ב שם ס"ק ט"ו.

²⁴⁰ ועי' בספר טעמא דקרא בהנהגות ממרן החזו"א (עמ' רל"ה) אות י"ח שהביא שהחזו"א נהג לאכול סעודה ג' ביו"ט, וכן סעודה רביעית במוצאי יו"ט, ועי' בזה בספר פניני רבינו הגרי"ז סי' ט"ו (ועי' בספר הל' שבת בשבת פ"ו הע' 5).

²⁴¹ עי' ברמ"א סי' תקכ"ז שהמתענה אסור לו לבשל גם לאחרים, ועיי"ש במ"ב שהאחרונים פקפקו ע"ז, (ובבן איש חי ש"א פרשת צו כ' שלדברי הרמ"א מי שאכל בשר ביו"ט בשעה שאינו יכול לאכול חלב עד סוף היום אסור לו לבשל חלב אף לאחרים, וע"ע בשו"ת רב פעלים ח"ג ס"ל).

²⁴² ובשאלת אריה סי' ס"ט כ' שגם תלמוד תורה מכלל חיוב שמחה שפקודי ה' ישרים משמחי לב, ובשע"ת סי' תקכ"ט (סק"ג) הביא דברי החכם צבי בסי' ק' שאין נכון ללמוד בדברים הרעים ביו"ט, (ודעת הרמב"ן בספר המצוות (שורש א') שהלל ביו"ט הוא מן התורה מהלמ"מ או שהוא מכלל מצות שמחה, ובשאלת אריה סי' ס"ט פסק שהוא מדרבנן והביאו השע"ת סי' תפ"ח אות א', ועי' לשון הרמב"ם חנוכה פ"ג ה"ו).

²⁴³ וכ"כ הצ"ח בביצה דף י"ז: שגם בזמן הבית יוצא יד"ח בכל בשר ויין, ובשר שלמים הוא למצוה מן המובחר.

וכן כתב בשו"ע סימן תקכ"ט ס"ב, חייב אדם להיות שמח וטוב לב במועד הוא ואשתו ובניו וכל הנלוים אליו, כיצד משמחן, הקטנים נותן להם קליות ואגוזים והנשים קונה להם בגדים ותכשיטין כפי ממונו²⁴⁴, וחייב להאכיל לגר ליתום ולאלמנה עם שאר עניים²⁴⁵ עכ"ל.

וכתב בביאור הלכה (שם ד"ה כיצד) שעיקר החיוב לאנשים הוא בין²⁴⁶ אבל בשר אינו חובה אלא שיש מצוה גם באכילת בשר²⁴⁷ (וכ"כ בסי' תקע"ב ס"ק ו').

וכתב המ"ב (סי' תקצ"ז ס"ק א') שגם בראש השנה שייך המצוה של ושמחת בחגך שהוא בכלל חג²⁴⁸.

ומבואר בגמ' סוכה דף מ"ח. שגם ליל שמיני של חג נתרבה למצות שמחה, ומבואר ברש"י שם וכ"כ התוס' בפסחים דף ע"א. שה"ה לכל לילות החג (ועי' סוכה דף מ"ב: בתוד"ה לולב ובמהרש"ל ומהרש"א שם), ולענין יום שמיני כ' רש"י בפסחים דף ע"א. (ד"ה לרבות) שרק ליל שמיני התרבה ולא היום, אבל דעת התוס' (בפסחים שם ד"ה לילי) ורש"י בסוכה (מ"ח. ד"ה לרבות) שגם יום שמיני חייב בשמחה, וכ"מ ברמב"ם הל' יום טוב (פ"ו הי"ז).

ובלילה ראשון של יום טוב נחלקו הפוסקים אם יש בו חיוב שמחה מן התורה, שהנה בגמ' בסוכה שם ממעטים ליל יו"ט ראשון מחיוב שמחה מהפסוק והיית אך שמח, ומשום כך נקט השאג"א (סימן ס"ח) שאין חיוב שמחה בליל ראשון גם בשאר דברים המשמחים אלא מדרבנן, והביא דבריו המ"ב בשעה"צ (סי' תקמ"ו ס"ק ט"ו), אבל במ"א (סי' תקמ"ו ס"ק ד' וסי' תקצ"ז ס"ק ג') נקט שיש חיוב שמחה מן התורה גם בליל ראשון (והמיעוט נאמר רק לענין שלמי שמחה), והביאו השע"ת סי' תקכ"ט אות ב' והמ"ב סי' תקמ"ו ס"ק י', וכ"כ בשו"ת מנחת ברוך סי' ע"ט, וכן הביא בספר עמק ברכה (הל' שמחת יו"ט) בשם הגר"ח ששאר עניני שמחה נוהגים מדאורייתא גם בלילה ראשון (וכ"ה בחי' הגר"ח על הש"ס סי' ס"ח), וכ"כ החזו"א או"ח סי' קכ"ד (לגמ' פסחים ע"א)²⁴⁹.

והביא המ"ב סי' תקכ"ט (ס"ק י"א) דברי המ"א מגמ' בע"ז (דף ה'): שתקנו להרבות בסעודה ביום טוב ראשון של פסח ובשבועות ובראש השנה ובשמיני עצרת (והטעם עי' בשעה"צ).

²⁴⁴ ובגדר חיוב נשים בשמחה דעת הראב"ד בהשגות הל' חגיגה פ"א ה"א שאין החיוב על האשה אלא החיוב על בעלה לשמחה, ובדעת הרמב"ם שם נחלקו האחרונים, הכס"מ והלח"מ נקטו שגם להרמב"ם החיוב על בעלה לשמחה, אבל הלח"מ בהל' מעה"ק פי"ד הי"ד כ' שהרמב"ם סובר שהחיוב על האשה (וכן מבואר לכאור' בדברי הרמב"ם הל' עכ"ם פי"ב ה"ג עיי"ש), וכן נקט השאג"א להלכה שנשים מחויבות בשמחה והביאו השע"ת סי' תקכ"ט אות ב', והמ"ב שם ס"ק ט"ו.

²⁴⁵ ועי' במ"ב ס"ק י"ז שהאריך בענין החיוב להאכיל לעניים ביום טוב.

²⁴⁶ ואם יוצאים במיץ ענבים עי' בהליכות שלמה פסח פרק י"ט הע' 78 שמי שנהנה יוצא גם בזה עיי"ש, ועי' בשבות יצחק הל' פסח סי' י"ד, ואם צריך לשתות דוקא רביעית עי' קובץ מבקשי תורה על יו"ט ח"ב עמ' רע"ג, ובחוט שני הל' יו"ט פכ"ב ס"א, ובשלמי תודה סוכות עמ' תת"ח, ובלקט הל' יו"ט פ"א הע' ב'.

²⁴⁷ וכן משמע לשון הרמב"ם בסה"מ עיי"ש, ודעת הח"א כלל ק"ד בנשמת אדם שיוצאים בבשר או בין, ולענין אם יוצאים בבשר עוף, עי' בהג' יד אפרים על השו"ע יו"ד סי' א', ובגליוני הש"ס ביצה י' ע"ב, ועי' מ"א סי' תקנ"א ס"ק כ"ח, ובדרכ"ת יו"ד סי' פ"ט ס"ק י"ט, ושו"ת רבבות אפרים ח"א סימן ש"נ, ושו"ת שבה"ל ח"ג ס"ח, ושו"ת אור לציון ח"ג פ"ח תשו' י"א (ומ"ב מהדו' דרשו סי' תקכ"ט הע' 15).

²⁴⁸ וכן הסיק בשאג"א סי' ק"ב, ודעת הגר"ז (תקכ"ט ס"ו) שבר"ה יש רק עונג וכבוד ולא מצות שמחה.

²⁴⁹ ואם צריך לשתות יין גם בלילה וגם ביום, עי' בחזו"א בפסחים שם שנסתפק בזה לענין בשר שלמים, ועי' שפ"א סוכה מ"ח. שמצדד דחיוב שמחה בלילה אינו חיוב נוסף אלא שאפשר לקיים השמחה מבערב עיי"ש, (ועי' בשבות יצחק הל' פסח סי' י"ד, ובשלמי תודה סוכות עמ' תת"ט, ובשו"ת אול"צ ח"ג פ"ח תשו' י"א כ' לאכול בשר ולשתות יין קצת גם בלילה).

מדת החסידים אשר השם לנגדם תמיד ובכל דרכיהם ידעוהו, בעת שמחתם אז יותר ויותר מברכין ומשבחין להקב"ה אשר שמחם ויאמר האדם בלבו בעת שמחתו והנאתו, ואם כך היא שמחת העולם הזה אשר היא הבל כי יש אחריה תוגה וזעזע א"כ מה תהא שמחת העולם הבא התמידית שאין אחריה תוגה, ויתפלל להקב"ה שיטה לבו לעבדו לעשות רצונו בלב שלם ושישמחנו בשמחת העולם וזכנו לחיי העולם הבא לאור באור פני מלך חיים (לשון הטור סוף הלכות יו"ט).

הערה בענין מלאכת אוכל נפש שנעשית עמה מלאכה אחרת שאין בה צורך (שייך לפרק ב').

בגמ' ביצה כ"ג. מבואר שמותר לצלות בישרא אגומרי והיינו לצלות בשר על גבי גחלים אע"ג שהבשר גורם לכיבוי הגחלים בשעת הצליה (ובנוסף גורם גם להוליד ריח שהוא איסור מדרבנן), ואף שבכיבוי אין שום צורך מותר משום צורך אוכל נפש של הצליה, ועי' בחידושי הרא"ה שם שביאר שכיון שבשעת הבישול עצמו נעשה הכיבוי ומתוך הנאתו נעשית אותה מלאכה של כיבוי נחשב הכיבוי ג"כ מלאכת אוכל נפש²⁵⁰, וכ"כ המ"א סי' תק"ז סק"ח שלא הותר כיבוי לצורך אוכל נפש אלא כשבשעת הכיבוי עצמו מתקן האוכל.

עוד מבואר בגמ' ביצה דף ל"ד. שתנור חדש אסור לצננו ביום טוב ע"י שפיכת צונן עליו אחר היסקו, כיון שבציננון זה מתחסם ומתחזק התנור והוא תיקון וגמר הכלי. אמנם (לפי' רש"י ועו"ר) אם בא לאפות פת והתנור הוסק והוא חם ביותר וחושש שהפת תחרך מותר לצננו תחילה בכדי לאפות בו את הפת ואף שממילא מתחסם התנור ונגמר הכלי, וטעם ההיתר שכיון שעושה את הדבר לצורך הפת נחשבת הפעולה למלאכת אוכל נפש (או מכשירי אוכל נפש²⁵¹) המותרת, והטור בסימן תק"ז הביא ממהר"ם מרוטנבורג להתיר מטעם זה גם באופן שהציננון גורם לכיבוי הגחלים שבתנור, ואף שאין לו צורך במלאכת הכיבוי מכיון שכוונתו לצורך הפת מותר משום אוכל נפש (ונפסק בשו"ע סי' תק"ז ס"ה).

והראשונים הקשו על דין זה של הגמ' ממה שמבואר בביצה שם (ונפסק בשו"ע סי' תק"ח) שאסור ללבן רעפים ביום טוב ע"מ לצלות בהם, ומשום שבזמן שמלבנן מתחסמים והוי גמר כלי, והרי גם כאן אינו מתכוין לתיקון הרעפים וכל כוונתו לחממן לצורך הצליה ולמה לא נחשב הליבון מלאכת אוכל נפש, ותירץ הר"ן שם והביאו המ"א (תק"ז ס"ק י"א) והמ"ב (שם ס"ק ל') שחלוק ליבון רעפים שהוא קודם הצליה ולכן נחשב שעוסק בגימור הכלי ולא בצליה ואין כאן מלאכת

²⁵⁰ ואמנם דעת הר"ף שם (י"ב. מדה"ר, ע"פ גרסתו בגמ' שבת קל"ד) שלא הותרה צליית בשרא אגומרי אלא מחמת שלא חשיב כיבוי, ומבואר בראשונים שם שטעמו שכיון שיכול לצלות באופן אחר אין היתר לצלות באופן שיש בו כיבוי, ועכ"פ מבואר בדבריהם דאם אין אופן אחר גם הר"ף מודה שהותר הכיבוי.

²⁵¹ כן כתב במרדכי בביצה שם סי' תרצ"ד בשם ראב"ה.

אוכל נפש, אבל בתנור שהצינן הוא בזמן אפיית הפת (שהרי כבר הוסק התנור ועוסק באפיה) נחשב הצינן כמלאכת אוכל נפש כיון שכוונתו לצורך הפת.

עוד הביא המ"ב (שם) תירוץ הרשב"א (בביצה שם) בשם תוספות, שבתנור אין הצינן גורם רק חיסום כל דהו ולכן התירוהו חכמים כשאינו מכונן להדיא לחיסום, (והתוס' שלפנינו תירצו שבתנור אינו ודאי חוסם והביאו המ"א, ועי' שעה"צ ס"ק מ"א) ובדברי הרשב"א משמע (וכן בדבריו בעבוה"ק ב"מ ש"ב פ"ז אות י') שכל שיש בעשייתו חיסום גמור אין היתר אף שעושה לצורך אפיה וכמו ליבון רעפים²⁵².

ובדעת הרשב"א צ"ב מ"ש מההיתר של בישראל אגומרי שיש בו כיבוי גמור ומותר כיון שבצליה יש צורך אוכל נפש וכו"ל, ויש לחלק בכמה אופנים א. שבבישראל אגומרי הכיבוי הוא ממש בשעת הצליה, אבל בתנור הצינן הוא קודם הכנסת הפת לתנור ובכה"ג ס"ל לרשב"א שאין הצינן נחשב חלק ממעשה האפיה. ב. עוד יש לחלק שבבשרא אגומרי כך היא דרך הצליה שהוא ע"ג גחלים כמבואר בראשונים אבל אפיה בתנור אין דרכה שצריך עמה את צינן התנור רק שכן אירע שהתנור חם, ג. עוי"ל שהרשב"א ס"ל שמלאכת תיקון לא הותרה כלל לצורך אר"נ משא"כ כיבוי (ובאמת שי' הרשב"א שמגבן אסור מדאורייתא).

ועכ"פ למדנו לדעת הר"ן שהעוסק במלאכת אוכל נפש אף שיש עמה גם מלאכה האסורה, אם הדבר נעשה לשם תיקון האוכל ובשעת הכנת האוכל הרי שפעולה זו נחשבת מלאכת אוכל נפש ומותרת²⁵³ אך לדעת הרשב"א והתוס' לא הותרה כזו מלאכה אלא באופן שאין כאן מלאכה גמורה (לדברי המ"ב) או באופן שאינו פסיק רישיה (לדברי המ"א)²⁵⁴ אא"כ דומה לבשרא אגומרי וכמש"נ.

ויש לעיין עוד לדעת הר"ן ועמד בזה במ"א (סי' תק"ז י"א²⁵⁵) ממה שמבואר ברמ"א בסי' תק"ב ס"ד שאסור לבשל בקדירה חדשה כיון שבבישול הראשון מתחזקת הקדירה והוי גמר כלי (ומקורו בתוס' וברא"ש בביצה שם), והרי כאן נעשה החיסום ממש בשעת הבישול ולמה לא נחשב החיסום כמלאכת אוכל נפש, ותי' המ"א שהרא"ש שאסר קדרה חדשה ס"ל כהתוס' הנ"ל וסובר שבקדרה הוא ודאי שיהיה חיסום, אמנם במ"ב שם (ויותר מפורש בשעה"צ שם סק"מ) משמע שגם להר"ן יש לאסור בישול בקדרה חדשה, (ועי' בשעה"צ שלדעת הרא"ה יהיה מותר קדרה חדשה כמו תנור) וצ"ע מ"ש מתנור, ועי' היטב במ"ב ס"ק ל' שהוסיף על דברי הר"ן שהוא כמתקן את הפת דכיון שבא לאפות הפת והפת תתקלקל ללא צינן התנור נחשב צינן התנור כעשייה ותיקון בפת עצמה עכת"ד, ונראה שכוונתו ליישב דלפ"ז ל"ק מבישול בקדרה חדשה דאין להחשיב את תיקון הקדרה כפעולה בדבר המתבשל רק בקדרה וממילא לא הוי מלאכת אוכל נפש.

²⁵² אמנם בטור ובשו"ע שהביאו דברי מהר"ם הנ"ל להתיר כיבוי מבואר לכאן' שנקטו שלא כהרשב"א, שלכאור' לדעת הרשב"א אין מקור לדברי מהר"ם להתיר גם כיבוי גחלים בתנור לצורך אפית הפת.

²⁵³ והעירו שבדעת הר"ן עצמו עדיין צ"ב שהרי דעתו שמלאכה שהיא לימים רבים אסורה אפי' לצורך אוכל נפש (מדאורייתא או מדרבנן וכפי שנתבאר לעיל בפ"א), וכגון קצירת פירות שאסורה כיון שקצירה ברובה היא לימים רבים, ומה"ט אסר עשיית כלי שאין בכה"ג היתר מכשירי אר"נ (וכמש"נ בפ"ג), וא"כ איך הותר כאן לגמור כלי שהרי היא לכאור' מלאכה לימים רבים ומה מועיל שהיא לצורך אוכל נפש, ואולי י"ל דלא נחשב שעוסק כלל בחיסום התנור אלא במלאכת אפיה וצ"ע.

²⁵⁴ והמ"ב שם בשעה"צ הביא שיטה נוספת והיא שיטת הרא"ה שישב את הקושיא מליבון רעפים שטעם האיסור בליבון רעפים מפני שיש בחיזוקם תועלת לדברים אחרים ולא רק לצליה, משא"כ צינן התנור מותר מפני שאין התועלת אלא לאפיה ובישול ולכן נחשב מלאכת אוכל נפש, ולשי' זו כ' המ"ב שבישול בקדירה חדשה מותר (משום שהתועלת בחיזוק הקדירה היא רק למלאכת בישול).

²⁵⁵ וכפי שביאר במחה"ש, ולא נתפרש במ"א התירוץ לדעת הר"ן, וכ' במחה"ש שם שאפשר שהר"ן באמת מתיר לבשל בקדרה חדשה ודלא כפסק הרמ"א, אבל במ"ב (שם ובשעה"צ ס"ק מ') משמע שלהר"ן מבואר טעם האיסור של קדרה חדשה וכמש"נ.

ומצאנו עוד כנדון הנ"ל בענין המסתפק מן הנר הדולק ביום טוב, והיינו שנוטל מן השמן שבנר לצורך אכילה, שהרי עושה לצורך אוכל נפש, אלא שממילא נעשה בזה כיבוי (כמבואר בגמ' ביצה כ"ב). שאין בו צורך, ובשעה צ"ס' תקי"ד (ס"ק ט"ו) הביא מא"ר שדעת האגודה שמותר להסתפק משום מלאכת אוכל נפש, אבל יש פוסקים שחולקים ונשאר בצ"ע למעשה, והנה לפי מה שנתבאר לעיל מדברי הר"ן ההיתר תלוי אם המלאכה נעשית בשעה שעוסק באוכל נפש, וא"כ לכאורה הדבר תלוי בהגדרת הכיבוי במסתפק מן הנר²⁵⁶ שלדעת הראשונים שפירשו שהכיבוי אינו בשעת נטילת השמן אלא במה שממהר ומקדים את זמן הכיבוי נמצא שאין מלאכת הכיבוי נעשית באותו זמן של עסק האכילה וא"כ אפשר שאין נחשב הכיבוי כמלאכת אוכל נפש (ועי' בזה בסי' תקי"ד ס"ג ברמ"א ובמ"ב שם) ולכן ההסתפקות אסורה, אבל בישועות יעקב סי' תק"א א' הוכיח מאיסור הסתפקות מן הנר שלא הותר לצורך אוכל נפש אלא מלאכה שהיא עצמה מלאכת אוכל נפש.

עוד יש לחלק (ועי' שנתבאר לעיל בדעת הרשב"א) דכיבוי בבשרא אגומרי וכן החיסום בתנור שהוסק הוא בדרך השימוש והצליה הרגילים, אבל במסתפק מן השמן שבנר הרי אין דרך שמן העומד לאכילה להיות בתוך הנר רק שכן אירע שהשמן שרוצה לאכלו נזדמן למקום שצריך לעשות מלאכת כיבוי כדי להוציאו משם וזה לא הותר²⁵⁷, ובספר שש"כ (פי"ג הע' נ"א) הביא דברי הגרשז"א צ"ל לבאר טעם האוסרים ההסתפקות מן הנר דכיון שהנר הוקצה ומיוחד להדלקה אין הנטילה ממנו יכולה להחשב כמעשה אכילה ומתפרשת כמעשה כיבוי²⁵⁸ (ועי' גם בחוט שני יו"ט פי"ג סק"ב).

עוד מצאנו כנדון זה בדברי המ"א סוף סי' תק"ג שכ' שהמבשל מים בקדירה וחושש שמא תבקע הקדירה מפני מיעוט המים מותר להוסיף לה מים כדי שלא תבקע הקדירה שהרי הוא צורך יום טוב (והביאו המ"ב שם ס"ק ט"ז), וגם כאן אמנם בהוספת המים יש צורך יום טוב שלא תבקע הקדירה וישפכו המים שבה אבל הרי המים הנוספים מתבשלים ובישולם אין צורך כלל, וצ"ע בכאן אם לדמות לצינון התנור שמותר או לבישול בקדרה חדשה שאסור, אמנם לפי הוספת המ"ב הנ"ל א"ש ההיתר דדומה לצינון התנור כיון שהמים בתוך הקדירה וילכו לאיבוד ע"י בקיעתה (ויש להוסיף שכאן אינו מתכוון כלל לבישול המים והוא רק פסיק רישא) וצ"ע בכ"ז.

עוד יש להביא מה דאי' בבברייתא ביצה דף י"ז. שהאופה פת בתנור לדעת ר' שמעון בן אלעזר מותר להוסיף בו פת יותר מצורך היום מכיון שע"י שהתנור מלא מתרבה חום התנור והפת שאופה ליום טוב נאפית יותר יפה (והלכה כמותו, עי' לקמן בפ"ו), והנה גם שם אין צריך את אפיית הפת הנוספת רק צריך שתהיה בתוך התנור כדי למעט את חללו, ויש לדון אם דומה לצינון התנור לצורך האפיה או לבישול בקדירה חדשה, ועכ"פ לדעת הרשב"א הנ"ל שאסור לגמרי צינון וחיסום התנור אף לצורך אפיה צ"ב מ"ש כאן שמותרת אפיית פת של מחר לצורך אפיית פת של היום, ואולי י"ל דשאני הכא שאפיית הככרות באותו זמן ממש וכמו בישראל אגומרי שנחשב הכיבוי מלאכת אוכל נפש, עוד יש לחלק שכאן ס"ס המלאכה היא מלאכת אוכל, ועוד שכל פת ופת ראויה ליום טוב עצמו (וכמש"כ התוס' דף כ"ב). משא"כ חיסום התנור שהיא מלאכה האסורה לגמרי, וכן מצינו באופה פת לבני החיל שמותר לאפות להם הרבה כיון שיוכל ליתן לתינוק פת אחת מכולם כמבואר בגמ' ביצה דף כ"א. ובשו"ע סי' תקי"ב ס"ב והיינו מפני

²⁵⁶ ונחלקו בזה התוס' והרא"ש בביצה דף כ"ב. שדעת התוס' שהכיבוי בשעת ההסתפקות מחמת שנחלש ומכה אור הנר, ודעת הרא"ש שם ס"ז שהכיבוי במה שמקדים את זמן כיבוי.

²⁵⁷ ודומה לזה הבאנו לעיל פ"א דברי חי' הר"ג בן הרמב"ן (בביצה ל"א): שאסור לסתור בית כדי להגיע לפירות שבתוכו משום אוכל נפש כיון שאין הדרך כן.

²⁵⁸ ולכן אינו דומה להצלת אוכל ע"י כיבוי האש שהתיר הרמ"א בסי' תקי"ד ס"א, ועי' כעין סברא זו בשעה צ"ס' תקי"ד ס"ק כ"ב לענין גרם כיבוי בבגד שאחז בו האור, ועי' רש"י שבת כ"ט: ד"ה שתהא מנטפת ובפנ"י שם.

שכל אחד ואחד ראוי ליתנו לתינוק (עיי"ש בשעה"צ ס"ק כ"ח שצייד להתיר אף בלא סברא זו כיון שבלי אפיית כולם לא יוכל לאפות כלל) וצ"ע בכ"ז²⁵⁹.

עוד יש להביא דברי המ"א סי' תק"א סקי"ג לענין היתר סתירה בהבערת כלים לצורך אוכל נפש עיי"ש (הובא לעיל בפ"א ועיי"ש הע' י"ג).

ויש לדון כה"ג גם במלאכות שאינם אוכל נפש אלא לשאר צרכי היום שמותרות מדין מתוך (וכפי שנתבאר בפ"ד) אם עושה פעולה לצורך היום ויש בה גם מלאכה שלא לצורך אם הדבר מותר מדין מתוך²⁶⁰ (ועיי' בזה בפ"ד הע' 78).

ועיי' בכ"ז בחלקת יואב ח"א או"ח סי' כ"ה.

²⁵⁹ עוד יש לציין בזה דברי הגמ' בסוכה ל"ג: שאסור לתלוש את ענבי ההדס אפי' לצורך אכילה באופן שבתלישתם מתקן את ההדס למצוה משום איסור תיקון מנא, ועיי' בזה בספר מלאכת יו"ט בהשמטות לאות קכ"ט, ובחוט שני (יו"ט פ"ג ס"ב). עוד יש לציין מה שכ' המ"ב בסי' תק"י ס"ק כ' שאסור לסנן את המים בסודר לבן משום מלאכת ליבון וכמו בשבת כמבואר בסי' שי"ט ס"י, ומבואר שאף שהסינון הוא צורך אוכל נפש בכ"ז לא הותר הליבון שנעשה ממילא, אמנם י"ל ע"פ מש"כ המ"ב בהל' שבת שם (ס"ק ל"ז) שעיקר האיסור משום שמא יבוא לסחוט הבגד אחר הסינון. עיי' עוד בספר מנחת אריאל עמ"ס שבת דף ע"ה אות ט"ז שהביא הערת הגר"א גניחובסקי זצ"ל דלמ"ד ששוחט יש בו משום צובע איך הותר לשחוט ביו"ט הרי נעשית גם מלאכת צביעה ואין בה צורך אוכל נפש עיי"ש, (ולפמ"ש דכשדרך המלאכה היא כך מותר א"ש), והביא בזה מעשה מהחזו"א (הובא גם בחוט שני על יו"ט) במעיל שנקרע המתלה שלו (ונשאר תפור במעיל) שאסר החזו"א להוציא המעיל לרה"ר אף לצורך היום משום שבהוצאתו מוציא גם המתלה והוצאת המתלה אין בה צורך יו"ט. (ועיי' בספר שלמי יוסף ביצה סי' פ"ח, ומה שלא התיר הלבישה משום ריבוי בשיעורים אפשר שהוא משום שכשלוש המעיל ל"ח שמוציא המעיל, ועיי' בספר לקט הלכות יו"ט פ"ד הערה ח', ועיי' משנ"ת בזה בפרק ז').

²⁶⁰ עיי' סי' תק"ב ס"ב ברמ"א שמותר ליטול עץ מתוך המדורה כדי להניחו במקום אחר במדורה (ולפי הט"ז שם ה"ה במדורה אחרת) אף על פי שע"י שנוטלו מתמעט אורו והוי כיבוי, ועיי' בט"ז ומ"א דדוקא להניח במדורה מותר אבל אסור ליטול עץ דולק כדי להאיר לפניו, וביאר הפמ"ג (במ"ז ס"ק ג') החילוק שלצורך מדורה הרי הוא צורך אוכל נפש ממש ולכן מותר, אבל להאיר אינו אוכל נפש אלא צורך יו"ט ומותר משום דין מתוך ובכיבוי אין דין מתוך (וכדעת הב"ח ומ"א עיי' בפ"ד) עכ"ד, והנה גם היתר זה לכאן דומה להנידון הנ"ל שהרי בכיבוי אין לו צורך ובכ"ז מותר לו ליטול העץ לצורך אוכל נפש אף שבנטילתו יש מלאכת כיבוי, ומבואר מדברי הפמ"ג שאם היה דין מתוך בכיבוי היה מותר מדין מתוך ליטול את העץ הדלוק אף לשאר צרכים. (אך באמת לפי מש"נ בפנים צ"ב ההיתר שהרי אין הכיבוי בשעת ההשתמשות ומה ההיתר לכבות כדי להשתמש אח"כ לצורך אוכל נפש, אמנם בלא"ה מבואר שם (עיי' במ"ב) שאינו מתכוון ולא הוי הכיבוי פס"ר או"כ אין כאן מלאכה גמורה (ועיי' בביאור הגר"א שם).